

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

İÇİNDEKİLER

(1)

Doç. Dr. Giray Saynur DERMAN (Assoc. Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN)
AVRUPA BİRLİĞİ - ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLER VE AVRUPA
BİRLİĞİ'NİN BÖLGEYE YÖNELİK STRATEJİSİ
RELATIONS OF EU - CENTRAL ASIAN COUNTRIES AND THE
STRATEGY OF EU TOWARDS THE REGION
SAYFA 3

(2)

Yrd. Doç. Dr. İkrım ÇINAR (Assist. Prof. Dr. İkrım ÇINAR)
TÜRKÇE: TÜRK EĞİTİM POLİTİKASINDA BATI ETKİSİ: BİTMEYEN
BATILILAŞMA
ENGLISH: THE WESTERN EFFECT ON TURKISH EDUCATIONAL
POLICY: UNENDING WESTERNIZATION
SAYFA 20

(3)

Doç. Dr. Sait YILMAZ (Assoc. Prof. Dr. Sait YILMAZ)
TÜRKÇE: YENİ DÜNYA DÜZENİ ve DEMOKRASİ GELİŞTİRME
ENGLISH: THE NEW WORLD ORDER and DEMOCRACY PROMOTION
SAYFA 52

(4)

Yrd. Doç. Dr. Sefer GÜMÜŞ (Assist. Prof. Dr. Sefer GÜMÜŞ)
TÜRKÇE: KÜRESEL REKABETTE MARKA YARATMADA SOSYAL
MEDYANIN ROLÜ
ENGLISH: THE ROLE OF THE SOCIAL MEDIA IN THE BRAND
CREATION OF GLOBAL COMPETITION
SAYFA 68

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

---

(5)

Doç. Dr. Giray Saynur DERMAN & Uzm. Yerkinay ONGAROVA
KAZAKİSTAN'IN ENERJİ POLİTİKASI
KAZAKHSTAN'S ENERGY POLICY
SAYFA 81

(6)

Öğr. Gör. N. Selcen KORKMAZCAN
TÜRKÇE: YURTTA SULH, CİHANDA SULH
ENGLISH: PEACE AT HOME, PEACE IN THE WORLD
SAYFA 92

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR
SAYFA 105

GENEL BİLGİLER, DERGIYE MAKALE GÖNDERME ŞARTLARI ve
ABONELİK KOŞULLARI
SAYFA 108

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

---

(1)

Doç. Dr. Giray Saynur DERMAN* (Assoc. Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN)
AVRUPA BİRLİĞİ - ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLER VE AVRUPA
BİRLİĞİ'NİN BÖLGEYE YÖNELİK STRATEJİSİ
RELATIONS OF EU-CENTRAL ASIAN COUNTRIES AND THE STRATEGY
OF EU TOWARDS THE REGION

ÖZET

Orta Asya, Avrupa ve Asya'nın kesiştiği bölgede bulunması sebebiyle stratejik bir öneme sahiptir. Bölgenin enerji kaynakları bakımından Avrupa Birliği için büyük önemi kavranınca, AB üyesi ülkeler Orta Asya ile ilgilenmeye başlamışlardır.

Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları 1999'da yürürlüğe girmiştir. Çalışmanın amacı, Avrupa Birliği-Orta Asya ilişkileri ve Avrupa Birliği'nin yeni güvenlik yaklaşımları ile Avrupa Birliği'nin ortak dış ve güvenlik politikasında Orta Asya'nın rolünü analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Orta Asya, ABD, Rusya, Güvenlik, TACIS.

Jel Kodu: L14, N15, N24.

ABSTRACT

The Central Asia, owing to its location at the crossroad of Europe and Asia has strategic importance. When great importance of the region for EU in terms of energy resources, has been apprehended, EU Member States started to pay attention to Central Asia.

Partnership and Cooperation Agreements which have been made with Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan have been put into effect in 1999. The purpose of the study is to analyze relations of EU-Central Asian Countries and role of Central Asia in the European Union's common foreign and security policy through the new security approach of EU.

Keywords: The European Union, Central Asia, USA, Russia, Security, TACIS.

Jel Code: L14, N15, N24.

---

* Doç. Dr. Giray Saynur Derman, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

GİRİŞ

Sosyalist Bloğun çökmesi Avrupa Birliği'nde de yeni görüş ve politikalar ortaya çıkarmıştır. Daha önce Doğu Bloğu ülkelerinin güvenlik açısından farklı yer alması AB için bir tehdit oluştuyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılması bu tehdit algısının ortadan kalkmasını sağlamıştır. Bu dönemde AB ile yeni bağımsızlık kazanan Orta Asya cumhuriyetleri arasında yakınlaşma başlamıştır.

Orta Asya hem stratejik öneminden, hem zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunmasından, hem de tarihi, siyasi ve güvenlik gerekçelerinden dolayı Rusya, Çin, Türkiye, İran, ABD ve AB gibi Orta Asya'da nüfuz sahibi olmak isteyen bölgesel güçlerin ilgi odağı olmuştur. 1990'ların ortalarından itibaren entegrasyon yönündeki girişimlerini hızlandırarak küresel bir oyuncu olma yönündeki iradesini ortaya koyan AB ise, çeşitli politik ve ekonomik sorunlara ve birlik olma sancılarının yarattığı ikilemlere rağmen, Orta Asya üzerindeki ilgisini hiçbir zaman eksik etmemiş, zaman içerisinde bölge ülkelerine çeşitli programlar ile işbirliği içinde ikili ilişkiler kurmuştur.

AB'nin başlangıçta Orta Asya konusundaki stratejileri zayıf da olsa zaman geçtikçe bölgenin önemini anlamasını sağlayan olaylar sonucunda yeni politikalar ve araçlar geliştirmiştir. Özellikle bölgenin doğalgaz alanında bağımlı olduğu Rusya'ya karşı alternatif bir enerji kaynağı olabilecek olması, AB'nin enerji güvenliği açısından önemlidir. AB'nin oluşturmaya çalıştığı küresel rolü için de bölgedeki istikrarın korunması önem taşımaktadır. Küresel bir güç olma yolundaki AB uluslararası alanda Birlik olarak tek bir güç olarak hareket etmek için Maastricht Anlaşması'yla siyasi birlik olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Daha önceki politikaları daha çok üye ülkeler, aday ülkeler ve komşu ülkeler politikasından ibaret olan AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturma kararı ile ilk defa AB'nin küresel rolünden bahsetmiş ve savunma politikaları da gündeme gelmiş hatta küçük bir askeri birliğin kurulması kararı alınmış ve daha önce NATO çerçevesinde savunma politikalarını görüşen Birlik ülkeleri ilk defa AB'nin kendi savunma politikalarını oluşturma çabasına girişmiştir. Bu alınan kararlar sonunda Birlik ilk defa uluslararası alanda Makedonya ve Kongo gibi ülkelerde barış gücü olarak başarılı görevler üstlenmiştir. Etkili bir OGDG yürütmesi halinde AB bölgede ABD, Rusya ve Çin arasında önemli bir denge unsuru olabilecektir. Genişlemelerle 27'yi bulan üye sayısı ile birçok ülkenin çıkarlarını tek bir ortak dış ve güvenlik politikasında birleştirmek AB için oldukça güç olmakla birlikte ilerlemeler yavaş da olsa, bu konuda önemli adımlar atılmakta, sürekli iyileştirmeler ve düzeltmelerle uzun vadede bu politikanın daha iyi bir zemine oturacağı düşünülmektedir.

Bir yandan siyasi alanda bağımsızlıklarını güçlendirip korumaya diğer yandan serbest piyasa ekonomisi kurallarını uygulamaya çalışan bölge ülkelerinin de birçok alanda işbirliğine, desteğe ve bilgiye ihtiyacı olması AB'nin desteği ve işbirliğini bu ülkeler için de değerli kılmaktadır. Bölgedeki ülkelerin en büyük dış ticaret ortağı AB ülkeleridir. Uluslararası güvenlik sorunları açısından ise kritik bir jeopolitik konumda bulunması bölgenin uluslararası güçler tarafından her zaman dikkatle izlenmesine neden olmaktadır. Bölgede hala mevcut olan belirsizlik nedeniyle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan jeopolitik boşluğu kendi çıkarına göre kullanmak isteyen güçler arasındaki mücadele uzun sürecek gibi

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

görülmektedir.¹

Orta Asya ülkeleri ise Rusya Federasyonu yeniden güç kazanarak kontrolü tekrar ele almasına fırsat vermeden, zengin doğal kaynaklarını süratle dış yatırımlarla işletmeyi ve bu sayede ekonomik gelişmelerini tamamlamayı, Rusya'ya bağımlı olmayan ihraç nakil yollarıyla, zengin doğal kaynaklarını ihraç gelirlerine dönüştürmeyi ve böylece ulus-devlet yaratma yolundaki çabalarını güvence altına almayı hedeflemişlerdir.² Bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için de Batının hakim olduğu uluslararası sistemle bütünleşmeye ve jeopolitik çoğulculuğa yönelmişlerdir. Bölge ülkeleri arasındaki yakınlaşmalar ve işbirliği çabaları bu ülkelerin varlıklarını koruma ve çıkarlarını savunmada daha güçlü olmalarını sağlayacaktır. Bu amaçla bölgede çeşitli entegrasyon arayışları mevcuttur. Örneğin Avrasya Ekonomik Topluluğu, AB modeli bir entegrasyonu model olarak almaktadır. 2000'li yıllara gelindiğinde bölgede önemli bir ilerleme gerçekleşmemekle birlikte, ülkeler bağımsızlıklarını ve egemenliklerini sürdürme kapasitesinde olduklarını kanıtlamışlardır. Çeşitli azınlıkları barındırdıkları için ortaya çıkan sorunları, Moskova'ya başvurmak yerine kendi içlerinde çözmeye çalışmakta, ülke kaynaklarını kontrolleri altına almakta, milli dil ve kültürlerini ön plana çıkarmaya çalışmaktadırlar.³

1. Avrupa Birliği-Orta Asya Ülkeleri İşbirliğinin Amaçları ve Çıkarları

AB için kendi dış politikasının stratejik hedeflerindeki türlü politika istikametleri önemlidir ve mevcut tüm araçların içindeki Orta Asya ülkeleri ile çalışan değişik politikaları bir bileşimi ve tutarlılığı taşımaktadır. Bölgesel ve küresel stratejik amaçları, her ülkeye yönelik olarak izledikleri yaklaşımlar sonucunda gerçekleştirdikleri faaliyetler ile kanıtlanır. Aynı zamanda AB'nin Orta Asya ile işbirliğinin temelini oluşturur. Bu temeller aşağıdaki koşullarla hizmete girer⁴:

- Bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanması;
- Orta Asya ve AB devletlerinde, özellikle enerji, ulaşım, yüksek eğitim ve çevre sektörlerinin kalkınması.
- Yoksulluğun giderilmesi ve yaşam standartlarını yükseltmek;

Çıkarları açısından baktığımızda Orta Asya bölgesinde AB politikasını incelediğimizde ekonomik unsurun olduğunu, kesinlikle siyasi unsurun ağır bastığını görebiliriz. Onları detaylı bir şekilde inceleyelim:

a. Enerji ile ilgili çıkarlar

Avrupa Birliği'nin ekonomik çıkarlarının temelinde Orta Asya topraklarında petrolün yüksek oranda yer alması vardır ve Orta Doğu'dan akan petrol ithalatını çeşitlendirmek de yer almaktadır. Bu durumda AB Enerji politikası, Orta Asya'dan Hazar Denizi'ndeki yoğunlaşan

¹ Haukkala, Hiski, "A Problematic Strategic Partnership" (Sorulara Dolu Stratejik İşbirliği), EU- Russian Security Dimensions, Occasional Paper, No46, Lynch, D.(ed.)Paris:EU ISS, July 2003.

² Akmoldoev, Kıyalbek, Avrasya Ekonomik Topluluğu: Rusya'nın Orta Asya'daki Ekonomik Ayağı mı?, Stratejik Yorum No:265, 2006, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1397>

³ Siyasi ve sosyal Araştırmalar Vakfı, Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye, İstanbul, Tunç Ofset A.Ş., Ağustos 2000.

⁴Bozdemir, I., Avrupa Birliği- Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri, s.3, 28.10.2009, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ead/disticaretgelistirmedb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa117.doc>

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

petrol ve doğal gaz kaynaklarının da alternatif bir arter olduğunu düşünmektedir.⁵

Hazar Havzası petrol ve doğalgazı, Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin, özellikle Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın en önemli gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Hazar Bölgesi petrol rezervlerinin dünya rezervlerinin % 4'ü oranında olduğu tahmin edilmektedir. Bölgenin doğalgaz rezervleri ise, dünya doğalgaz rezervlerinin %6'sı kadardır. Hazar Bölgesi'nin 2020 yılına kadar dünya petrol üretiminin %4'ünü karşılayacağı hesaplanmaktadır. Bununla birlikte bölgeden çıkarılan petrol, OPEC dışında kalan ülkelerin üretiminin %36-50'sine karşılık gelmektedir. "Gaz üretimi açısından bakıldığında, söz konusu 4 ülkenin 2020 yılı üretimlerinin (iyimser senaryo) 201 milyar metreküp, ihrac potansiyellerinin ise 84 milyar metreküp olduğu tahmin edilmektedir. Kötümser senaryoda 2010 yılı ihrac değeri 71,6 milyar metreküptür. 2020 yılı için iyimser senaryoda 120 milyar m³, kötümser senaryoda ise 115,9 milyar m³ ihrac potansiyeli öngörülmektedir.⁶

AB taktikleri "Druzhba" gibi şu anda var olan boru hattı ile hidrokarbonları Çek Cumhuriyeti, Almanya ve Avusturya gibi ülkelere teslim etme amacıyla kullanma anlamına gelir. Onunla beraber Hazar Denizi enerji kaynaklarını üretme sürecine katılma fikri de taktiklerden biridir. Çarpıcı bir örnek boru hattı olarak Aktau-Baku-Tiflis-Ceyhan boru hattını söyleyebiliriz. Kazakistan toprağında Avrupa şirketleri CPC (Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu) inşasına katılmıştır ve Karachaganak gaz alanının gelişmesinde de büyük bir katkıda bulundular. Hazar bölgesindeki petrol ve gaz üretmeye katılan şirketlerin arasında Shell (Hollanda), TotalFinaElf ve Schlumberger (Fransa), ENI ve Agip (İtalya), British Petroleum ve Lasm (Birleşik Krallık), Repsol (İspanya), Wintershall (Almanya), Petrom'un vardır (Romanya) ve Statoil (Norveç) vardır. Genel olarak, Avrupa Birliği ülkelerinin ihracatçısı olarak Kazakistan tanımlanmaktadır ve her yıl bölgede üretilen petrol ve gazın % 20 AB'ye iletilmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansının belgelerine göre bazı Avrupa ülkelerine, onun içinde Almanya (% 10), çok yüksek seviyede - İtalya (% 74), İngiltere'ye (% 11) oranda ulaşılmıştır.⁷

AB, ABD ile birlikte Trans-Hazar ve Nabuco gibi Rusya'yı by-pass edecek boru hatlarının yapılması konusunda Kazakistan ve Türkmenistan'ı teşvik etmektedir.⁸ Hazar enerji kaynakları Avrupa enerji güvenliği bakımından büyük önem taşımaya rağmen, üye devletlerin etkili ODGP ve ortak enerji politikası oluşturamaması nedeniyle, AB'nin Hazar-Orta Asya enerji kaynakları konusunda etkisi en azından orta vadede sınırlı kalacaktır.

b. Ulaşım ile ilgili çıkarlar

AB, Orta Asya bölgesinde iletişim ve ulaşım ağlarını modernleştirmek çabalanmaktadır. Aslında Avrupa Birliği'nin stratejisi yatırım ve "bağlayıcı" anlamını taşımaktadır. Projeye göre Avrupa üzerinden Pasifik kıyısına kadar devam edecek "İpek

⁵Urazov, A., Politika Evrosoyuzu v otnosheniy Kazakhstana (AB Kazakistan'a yönelik politikası), // <http://kazpravda.kz/> 2006-09-26

⁶Pamir, Nejd, "Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve A.B.D.'nin Konseptleri", <http://www.turksam.org/tr/yazararsiv.asp?yazar=84>, 28 Şubat 2006.

⁷Urazov, A., Politika Evrosoyuzu v otnosheniy Kazakhstana (AB Kazakistan'a yönelik politikası), // <http://kazpravda.kz/> 2006-09-26

⁸Coşkun, Burak, AB Enerji politikaları ve Türkiye, http://www.emo.org.tr/ekler/be79387cf426fe3_ek.pdf

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Yolu" stratejisi ortaya çıkacaktır ve onun gelişmesi sağlanacaktır. Bu amaca ulaşmak için Brüksel'de iki girişim meydana gelmiştir. Avrupa'ya petrol ve gaz pompalamak yoluyla entegre bir iletişim sistemini yaratmak amacıyla ortaya çıkan INOGATE projesi ve TRACECA (Transport Corridor Europe Caucasus Asia), (Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaşım Koridoru) (Transport Corridor Europe Caucasus Asia), Avrupa Birliği tarafından, zengin kaynaklara sahip Orta Asya cumhuriyetlerini Kafkasya üzerinden Avrupa'ya bağlamayı hedefleyen ağırlıklı olarak demiryolu olmak üzere tüm ulaşım sistemlerini kapsayan bir Doğu - Batı Koridorudur. TRACECA, uluslararası kuruluşlardan büyük mali ve teknik destek alan Avrasya bölgesi ulaşım koridoruyla ilgili tek projedir. Avrupa Birliği'nin yeni bağımsız devletlere yönelik politikasının temel taşlarından biri olan TRACECA programı, "21. Yüzyılın İpek Yolu Projesi" olarak adlandırılıyor. Bu koridor aynı zamanda Gürcistan'ın Karadeniz'deki limanları (Poti ve Batum) ve Gürcistan ve Azerbaycan topraklarına uzanan demiryolu, Hazar denizi sistemindeki Baku- Türkmenbaşı feribot sistemi, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan demiryolları ve Çin'i Pasifik Okyanusunun daha fazla yerlerine bağlamayı amaçlamıştır. AB, TRACECA çerçevesinde yapılan projeleri gerçekleştirmekte \$ 110 milyar harcamıştır.⁹

c. Siyasi çıkarlar ve güvenlik sorunu

AB'nin siyasi çıkarları ve güvenlik sorunu konusu üzerinde durduğumuzda AB'nin Orta Asya'ya yönelik siyasi çıkarları somut bir anlam taşımakta olduğu aklımıza gelir. Çünkü bugüne kadar Avrupa Birliği dış politikasında ülkeye ilişkin bir mekanizma geliştirmemiştir. Ancak AB'nin birkaç ulusüstü organları (Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ve AB Bakanlar Konseyi) ile herhangi bir karar almak yetkisine sahiptir. AB'nin Orta Asya'ya yönelik politikasında meydana gelen en büyük sorun, bölgeden bölgesel bir ortak bulma sorunudur. Bu manada nesnel nedenlerle, böyle bir "ortak" ülke olarak şimdilik sadece Kazakistan düşünülebilir.¹⁰ Hatta Brüksel'de belirtildiği gibi Kazakistan'ın AGİT çerçevesinde ekonomik göstergelerinin ön plana çıkması, 2010 yılında Kazakistan'ın Başkanlık yaptığı batı politikasında önemli role sahip olduğunu da kanıtlar.

AB'nin endişe duyduğu diğer bir konu da Şanghay İşbirliği Örgütü'nde Rusya Çin yakınlaşması ve Orta Asya ülkelerini de etkileri altına alma tehlikesidir. Önde gelen bir Alman Dış Politika Enstitüsü'nün geliştirdiği Hazar Denizi'nde İstikrar Anlaşması olarak adlandırılan hükümet politikası AB'nin de görüşlerini yansıtmaktadır.¹¹ Bu politikanın üç ana unsuru vardır; Doğu-Batı arasında iletişim ve ulaşım bağlantıları oluşturmak; bölgedeki yeni cumhuriyetlerde demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi şartlarını geliştirmek ve jeo-politik rekabeti, ekonomik rekabete dönüştürmek.

Ayrıca AB, NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin stratejik sonuçlarını yumuşatmayı ve NATO'nun bölgedeki ülkelerle Barış İçin Ortaklık (BİO) programının Rusya'ya karşı bir hareket olarak değil, barış ve istikrarın korunması için bir araç olarak görülmesini arzu etmektedir. Diğer yandan AB bölgede politik ve ekonomik çıkarların

⁹ AB ve Orta Asya: Yeni İşbirliği Stratejisi, s.14., / <http://europa.eu.int/comm>, 25.09.2009.

¹⁰ Nazarbayev,N., Yakor stabilnosti v Tsentralnoy Aziy (Orta Asya'da istikrarın anlayışı), 3.10.2009, // http://www.ia-centr.ru/public_details.php?id=352

¹¹ Sultanov,B.,Krumma,R., ŞİÖ ve Orta Asya'da Güvenlik Sorunları: Uluslar arası Konferanslar Belgeleri, Almatı,2004.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

gözetilmesi açısından dünyadaki diğer büyük güçlerin gerisinde kalmaktadır. Bunda ABD ve Rusya'nın bölgedeki güç mücadelesi de etkili olmaktadır. Her ne kadar Orta Asya Bölgesi şu anda sakin görünse de AB, bu bölgenin çatışma ve istikrarsızlık potansiyelinin yüksek olduğunu gözden kaçırmamalıdır. AB kendi güvenliği için bölgedeki istikrarın sürekliliği için çaba göstermelidir. AB ile kaynaşmış bir Orta Asya, AB'nin geleceği açısından önemlidir

2. Avrupa Birliği ve Orta Asya Ülkeleri İşbirliğinin Güncel Sorunları ve Perspektifleri

AB ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerinin son derece süratle gelişmesine rağmen, var olan sorunlara değinmek ve olası çözümlerini değerlendirmek istiyorum.

İlişkilerdeki ilk ya da temel sorun, Orta Asya'da çatışma ve istikrarsızlık riskinin yer almasıdır. Bölgedeki herhangi bir ülkede ciddi ve uzun süreli bir istikrarsızlık olursa bu bütün bölge için tehlikenin nedeni olabilir. Bu durum özellikle, Özbekistan için geçerlidir ve burada yaklaşık 25 milyon kişi yaşamaktadır ve Orta Asya'nın en kalabalık ülkesidir. Bölgede sınır sorunu halen varlığını sürdürmektedir. Çünkü çoğunlukla yasadışı sınır ve göç sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu komşu devletlerin huzursuzluğuna mülteci akışlar üzerinden yol açabilir. Sonra da ülkeler arasındaki altyapının benzediğinden dolayı hala büyük ölçüde birbirlerine bağımlı olduğu söylenilebilir ve bu yüzden herhangi durumda ciddi ekonomik sorunlar ortaya çıkabilir. Eğer insani sorunları bir yana farklı şekilde koyarsak Orta Asya istikrarsızlığı, AB ve üye ülkelerin çıkarlarını etkileyebilir. Son deneyimde mültecilerin potansiyel bir hedefleri Avrupa'ya gitmektir.¹²

Enerji kaynaklarından başlıca gelir sağlamakta olan Kazakistan, uzun zamandır en istikrarlı Orta Asya ülkesi olarak kabul edilmiştir. Ancak buna rağmen endişe verici bazı olaylar da yaşanmıştır. Örneğin Şubat 2006 tarihinde Kazakistan'da önemli bir muhalif politikacı Altınbek Sarsenbayev'in ölümü ve Rahat Aliyev'in tutuklanması ile uluslararası bir skandal meydana gelmişti.¹³

Kırgızistan'da ise Mart 2005 yılında Parlamento seçimlerinden sonra halkın ayaklanmasıyla eski Cumhurbaşkanı Askar Akayev ülkeden ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Yerine gelen Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev ve onun hükümeti kendi güçlerini pekiştirmek için mücadele etti. Ancak Kurmanbek sonrasında da istikrarsızlık yerini korudu. Ekonomik kaynaklar üzerinde kontrol için olan uzun süreli mücadele istikrarsızlığa yol açmıştır. Bunun yanı sıra Kırgızistan'ın kuzeyi ve güneyi arasındaki farklılıklar da ülkeyi ikiye bölmüştür. Devlet kurumları neredeyse harekete geçmemiştir ve oluşan vakum suç çeteleri tarafından dolmuştur. Cumhurbaşkanlığın yetkisini sınırlama yönünde yapılan anayasa değişikliği dahil olmak üzere söz verilen reformlar, başarısız kampanyanın sürdürülmesinde daha fazla hükümet desteğini azaltmıştır.

Tacikistan, görünüşe göre, bölgede istikrarlı ülkelerdendir, ancak 1990 yılında iç savaşın etkileri günümüzdeki siyasi olayları etkilemektedir. Onu hala ekonomik ve siyasi yaşamda yer alan sorunlardan görebiliriz. Ülke yoksul olarak sınıflandırılır ve bu nedenle

¹² Kazantsev, A., Tsyentralnaya Aziya: Stanovyashiyisy Mejdunarodnoy Region?(Orta Asya: Uluslar arası Bolge Olurken), http://www.ia-centr.ru/public_details.php?id=483

¹³ Kamziyeva, Gulmira, Orta Asya haberleri, <http://rus.azattyq.org/content/article/1180696.html>, 28.12.2009.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

yurtdışında yüz binlerce Tacikistan vatandaşı çalışmaktadır.¹⁴ Rüşvet düzeyi çok yüksek ve Afgan eroin ticaretinden gelen gelir ve güç, kurumları doğrudan etkilemektedir. Ülke, Rusya ile yakın ilişki içindedir ama Tacikistan veya Rusya ekonomisini etkileyen sorunlar göçmen işçiler ile ilişkindir. Bu tür sorunlar Tacikistan için tehlikeli sosyal ve ekonomik sonuçlara yol açabilecektir. Bir diğer önemli husus; Tacikistan'ın etnik yapısıdır. Tacikistan'da etnik manada şimdiye kadar sıcak bir çatışmanın yaşanmaması, bundan sonra da yaşanmayacağı anlamına gelmemektedir. Tacikistan'da siyasi ve kültürel anlamda bir Tacik hakimiyeti söz konusudur.¹⁵ Ülkede sayısal olarak Taciklerden sonra ikinci sırada bulunan Özbekler, ileride siyasi ve kültürel hak talebinde bulunabilir. Bu bağlamda Tacikistan Özbekleri, bölge liderliğini oynamaya çalışan Özbekistan'dan destek de alabilir. Nitekim Özbekistan ile Tacikistan arasında Sovyet döneminden beri devam eden bir takım sorunlar mevcuttur. Diğer taraftan, Afganistan'da üretilen uyuşturucu maddenin Tacikistan üzerinden yapılan ticareti, Rusya açısından da ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Tüm bu sorunların devam ediyor olması, Rusya ile olan bölgesel güvenlik anlaşmaları çerçevesinde bölgedeki Rus askeri varlığını meşrulaştırmaktadır. Dolayısı ile, uzun bir süre daha Rusya'nın bölgedeki etkisinin devam edebileceği söylenebilir.¹⁶ Bir başka deyişle bölgede Rusya olmadan hareket etmek oldukça zor görünmektedir.

Türkmenistan dünyanın en kapalı ve baskıcı rejimin yer aldığı ülkelerinden biri olarak sayılmıştı. Cumhurbaşkanı siyasi hayat ve zengin doğal gaz rezervleri üzerindeki kontrolü farklı bir bakış açısı yaratır. Ülkede demokratik reformların yapılmaması ve insan haklarına yönelik reformların yenilenmemesi, ülkede insani krizin meydana geleceğini kanıtlamaktadır. Büyük Türkmenistan üçe bölünmüştür Türkmenistan, İran ve Afganistan bu da bir Türk dünyası içinde ortak çözülmesi gereken meseledir. Azerbaycan ile Türkmenistan'ın Hazar'ın statüsü nedeniyle ciddi sorunları bulunuyor. Bu sorunlar Türkmen başı döneminde ilişkilerin alt düzeye inmesine neden olmuştu.¹⁷

Özbekistan için en büyük tehdit ciddi istikrarsızlıktır. Ülkenin Orta Asya'da Türkmenistan gibi politik baskı alanında ikinci ölçekli olması söylenebilir ve Cumhurbaşkanı İslam Kerimov rejiminin uzun zaman sürmesi de yüksek ve güçlü otoritenin devam ettiğini göstermektedir. Çok yıllar boyu feci ekonomik politikaları sebebiyle öfkeli halk ayaklanmaya hazırıldı ve hayatta kalmak için milyonlarca insan savaşmak zorunda kaldılar. 2005 Mayıs'ta Özbek Güvenlik Güçleri ülkenin doğusunda yer alan Andican şehrinde meydana gelen ayaklanmayı ezmişti ve neticesinde silahsız yüzlerce sivil öldürüldü. Rusya ve Çin hükümetinin Andican şehrindeki olaylardan sonra iyileşmesine rağmen Avrupa ile ilişkisi soğudu ve hatta bazı alanlarda kesilmiştir. Andican olaylarından sonra ülke sakinleşti ancak hükümet, huzursuzluğa neden olan temel sorunları çözmek için istekli değildir. Kazakistan ve

¹⁴ Volkov, Vitaliy, Kto i chto stoit za pokazanoi deportatsiyei tadjikov iz Rossyi? (Göz Boyatıcı bir Sırdışma Kim ve Ne değer?), 13.12.2002, <http://www.ferghana.ru/article.php?id=1182>

¹⁵ Askarov, Aset, Brosok na Afganistan: Novye ugrozy dlja Tsentralnoi Azyi (Afganistan'a Baskı: Orta Asya için Yeni bir Tehlike), 3.03.2009, <http://www.russians.kz/politics/993364-brosok-na-afganistan-novye-ugrozy-dlja.html>

¹⁶ Burget, F., "Avrasya Jeopolitiğinde Tacikistan: ABD-Rusya Arasında Ayakta Kalabilme Mücadelesi", 01.02.2005, <http://www.turksam.org/tr/a117.html>

¹⁷ Türkmenistan: Olumlu ve Olumsuz Yanları, 27.5.2009,

http://halapturkmen.blogcu.com/turkmenistan-olumlu-ve-olumsuz-yanlari_44674081.html

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Türkmenistan gibi otoriter kuralın devam etmesi ve onun mirası üzerine acı bir mücadelenin ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Ülkede yakın ve orta vadede daha fazla istikrarsızlık riski yüksektir.¹⁸

İkinci sorun - enerji güvenliğidir. 2006 Ocak ayında meydana gelen Rusya ve Ukrayna arasındaki gaz çatışması, en yüksek siyasi düzeyde Avrupa Birliği enerji güvenliği politikasında gündeme getirilen konulardan biriydi. Bu durumda Brüksel'de üst düzey yetkilileri ve AB üyesi ülkeleri başkentlerinin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için adımlar atmaya başlamış oldu. Gecikmiş olmasına rağmen, AB, Orta Asya potansiyel önemini anlamaya başladı. Petrol ve gaz kaynakları doğrudan Kafkasya ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya sayılıyorlar ve temin edilebilir. "Bu bizim için en büyük sorundur" - diye Doğu Avrupa diplomatı kendi konuşmasında - "Biz tek Rusya'ya bağımlı olmamalıyız, çünkü o enerji güvenliği açısından tehlikelidir. Çatışma önemli ki bir ortak olarak Orta Asya ile ekonomik ve enerji alanlarında işbirliği gerek."

AB'nin dışa bağımlılığı artmaktadır. Veri enerji kaynakları için Rusya, AB'nin bağımlılığı üzerinde kendileri için koşullar belirtmiştir: AB'nin ihtiyaçlarını karşılamak ve 2030'larda Birlik, kendi petrolünün % 94 ve % 84 gaz ithalat etmek; % 46 Rusya'nın ürettiği gazı AB ithal edecektir. Dolayısıyla, AB özellikle Rusya ile yaşanan enerji krizinden sonra Hazar Bölgesi için ayrı strateji geliştirme ihtiyacı duymuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda, yüksek petrol ve doğalgaz rezervleri, hızla artan petrol ve doğalgaz üretimi ve güvenilir petrol ve doğalgaz ihraç yolları ile Hazar Bölgesi'nin, özellikle Kazakistan'ın AB için önemi her geçen gün daha da artmaktadır.¹⁹

Terör örgütlerinin gelir kaynaklarından en önemlisi uyuşturucu kaçakçılığıdır. Uyuşturucu günümüz dünyasında maliyeti ucuz getirisi fazla olan illegal bir sektördür. BM kaynaklarına göre yıllık küresel getirisi 500 milyar doları bulan uyuşturucu kaçakçılığı, her suç organizasyonu için olduğu gibi, terörist organizasyonlar için de çok cazip bir finansman kaynağıdır. Günümüzde ise Pakistan ve Afganistan'dan Batıya giden uyuşturucu trafiği sayesinde her yıl 40 milyar doların üzerinde gelir elde edilmektedir. Afganistan'daki Taliban rejiminin silahlandırılması bu gelirle sağlandığı gibi, başka bölgelerdeki İslami ve diğer dini radikal gruplarının faaliyetleri ve silahlandırılmaları için kullanılmaktadır. Ruslara karşı Aralık 1994'de başlayan ve bir buçuk sene devam eden Çeçen direnişinin Pakistan ve Afganistan yoluyla kısmen bu yolla finanse edildiği bilinmektedir. Yine bu yolla uyuşturucu yolu üzerinde ve son noktalarındaki birçok ülkenin gümrük birimleri ve bürokratik kademeleri de kasalarını doldurmaktadırlar. Uyuşturucu geliri ile elde edilen silahlanma da yine silah üreticisi ve pazarlayıcısı devletlerin isine yaramaktadır.

Pakistan ve Afganistan'da başlayıp,

- 1) Orta Asya - Hazar ve Rusya üzerinden Avrupa,
- 2) Orta Asya - Kafkaslar ve Türkiye üzerinden Avrupa,
- 3) Güney Asya, İran, Orta Doğu üzerinden Avrupa,

Üzerinde oluşmuş olan "Golden Crescent" ismindeki uyuşturucu yolu bugün olduğu gibi, daha da etkili olarak 21.Yüzyıl jeopolitiğinin önemli bir parçası olacaktır. İnanç ve

¹⁸ Kasenov, U., Bezopasnost Tsentralnoy Azyi (Orta Asya Güvenliği), Almatı, 1998.

¹⁹ Pamir, Nejdet, "Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve A.B.D.'nin Konseptleri", <http://www.turksam.org/tr/yazararsiv.asp?yazar=84>, 28 Şubat 2006.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

düşünce farklılıklarının sivrilmesi ve aktif politikaya hükmetme eğilimleri ile uyuşturucu trafiğinin Türkiye ve komsu bölgelerin jeopolitiğinde ağırlık kazanması hızla yükselmektedir.²⁰

Şu anda öncelikle Orta Asya için çok ciddi bir sorun haline gelen su ve hidroenerji olmak üzeri doğal kaynakların akıllıca kullanımı zamanıdır. Sadece Orta Asya bölgesi için geçerli olmaksızın trajik sonuçlarına götüren Aral Gölü'nün gittikçe kurumaya başlaması bunun net bir örneğidir. Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Karimov'un BM Genel Asamblesi 48. ve 50. oturumlarında yaptığı konuşmalarında, Aral Gölü'ndeki ekoloji afet sorunu küresel karakterini taşıdığını vurgulamıştır.

Aral Gölü'nün kuruması, bölge sınırı dışında da iklim değişikliğine sürüklemektedir. Her sene Aral'ın beyazlaşan kısımlarında milyonlarca ton tuz ve tozun havaya karışarak, hava kirliliğine ve büyük bölgelerin toprak temellerinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu sorunları çözmek için ilgili diğer devletlerin çıkarlarına gölge bırakmaksızın ve iki önemli koşulu garanti ederek, yapısal yaklaşım ve hoşgörülü temelinde projelerin gerçekleştirimi yapılmalı: Birincisi - nehir akımının alt seviyesinde yerleşen ülkelere akım seviyesini azalmasına izin verilmemeli; İkincisi - Bölgedeki ekoloji güvenliği ihlal edilmemeli.²¹

Daha bir önemli sorun Afganistan'dır. Eğer Orta Asya, Avrupa Birliği'nin ilgisini o kadar çekmemişse 11 Eylül 2001 tarihinden sonra onun coğrafi durumu büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle Avrupa için Afganistan ne kadar önem taşırsa Orta Asya da aynıdır. Dolayısıyla, Afganistan istikrarlılığı komşuların istikrarlı olmasını talep edecektir. Çünkü Afganistan sorununu Orta Asya devletlerinin etkisi olmadan çözmek mantıksızdır. Bu pozisyona kanıt olarak NATO gücü ile bölgede bulunan askeri - hava kuvvetlerinin olmasını söyleyebiliriz. 2001 yılından itibaren Fransa kendi askeri potansiyelini Duşanbe havalimanında yerleştirebildi. Almanya ise 300'e kadar askerini Özbekistan'ın güneyindeki Termez şehrine yerleştirdi.²²

Böylece AB ve Orta Asya işbirliği birçok sorunlara doludur diyebiliriz. İşbirliğinin geliştirilen karşılıklı yardım programları, bahsedilen sorunların çözülmesini hedeflemektedir.

3. Avrupa'daki Yeni Güvenlik Yaklaşımları ve AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasında Orta Asya'nın Yeri

AB başlangıçta Orta Asya'yı, NATO'nun genişlemesi, nükleer gücün kontrolü ve silahsızlanma gibi bölgedeki tüm sorunları Batı'nın güvenliği ve BDT'nin jeo-stratejisi genel çerçevesi içinde değerlendirmiştir.²³

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle askeri tehdidin ortadan kalkması AB'de güvenlik konusunun yeniden sorgulanmasına neden olmuştur.²⁴ Dışarıdan gelen bir saldırıya yönelik

²⁰ Binay, M., "Doğal gaz, petrol ve uyuşturucu", Paris, 12 Mayıs 1997, <http://www.turkiye.net/mbinay/news/analiz30.htm>

²¹ Orta Asya'da Su-Enerji Sorunları, 28.12.2009, <http://www.turkey.mfa.uz/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=2820&mode=thread&order=0&thold=0>

²² Laumulin, Murat, Tsentralnaya Aziya v zarubejnoj politologyi i mirovoy geopolitike (Dış siyaset bilimi ve dünya politikalarındaki Orta Asya), Cilt 1, KİSİ, Almatı, 2005, s.10.

²³ Laumulin, Murat, The Security, Foreign Policy and International Relationship of Kazakhstan After Independence: 1991-2001, Almaty, 2002., s.212.

²⁴ Acar, Cemal, Soğuk Savaş Dönemi-Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası, Mm Yayıncılık, Ankara Basım: 1991,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

sınırları savunmayı içeren eski güvenlik kavramının yerini transnasyonalizasyon denilen ulusların dışında gelişen olgulardaki artış nedeniyle güvenlik kavramı genişlemiştir, güvenlik artık sadece ulusal güvenlikle sınırlı kalmamakta iç ve dış güvenlik kavramları içice girmektedir.²⁵ AB, bu dönemde güvenlik stratejisini artık sınırların savunulması değil sınır ötesindeki menfaatlerin korunması olarak değiştirmiş ve bu bağlamda Orta Asya'da oluşabilecek istikrarsızlığın kendi güvenliği için de tehdit olabileceğini algılamaya başlamıştır. 1995 yılında AB'nin, BDT'ye TACIS kapsamında yapılan yardımı artırmaya karar vermedeki amacı, ekonomik modernleşme, ekonomik ve politik reformların desteklenmesi ve bu sayede AB politikasının esas amacı olan güvenlik ve istikrarı sağlamaktır. AB istikrarı sağlamak için ABD'nin aksine ekonomi, finans ve politik alanlarını da kapsayan çok yanlı bir politika izlemeyi tercih etmiştir. ABD'nin güvenlik stratejisinin esas önceliği ise BDT'den kaynaklanabilecek her türlü askeri ve politik tehdidi yerinde yok etmek ve uzaklaştırmaktır.²⁶ AB ise ABD'ye göre daha yumuşak bir politika izlemektedir.

İki kutuplu sistemin çözülmesi ile ABD dünyanın tek süper gücü durumuna gelmiştir. Bununla birlikte 21. yüzyıl çok kutuplu bir sisteme doğru gitmektedir. Değişen dünya dengeleri sonucu 21. yüzyılda güvenlik konseptine askeri boyutun yanında siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik boyutlar da eklenmiştir. Uluslararası güvenlik kavramının öncelikleri ise; uluslararası terörizmle mücadele, demokratikleşme ve ekonomik kalkınma olmuştur. Stratejik güvenlik konsepti ise sınırların korunması değil sınır ötesi menfaatlerin korunması olarak değişmiştir. Olumsuz gelişmelerin ve çatışmaların oluşmadan önlenmesi ve yerinde çözülmesi söz konusu strateji kapsamındadır.²⁷

Orta Asya Bölgesi'nin AB için önemi de bu strateji kapsamında değerlendirilmektedir. Soğuk Savaş sonrası AB için doğrudan nükleer güç ve uluslararası terörizmden başka tehdit kalmamıştır. Bu dönemde de AB'nin güvenlik arayışları NATO ile ilişkileri çerçevesinde sürmektedir.

Soğuk Savaş'ın sonucu Avrupa'nın bölünmüşlüğü de ortadan kalkmış fakat bu sefer de milliyetçilik, organize suç, uluslararası terörizm, kitle imha silahın artması genel güvenlik ve barış ortamını tehdit etmeye başlamıştır.

Yeni Avrupa yapılanması çerçevesinde oluşturulan ODGP kapsamında BDT ile ilişkiler ayrı bir önem taşımaktadır. Bu ülkelerle bütünleşme öngörülmediği için AB'nin bu ülkelerdeki yaptırım gücü kısıtlı kalmaktadır. AB yeni güvenlik stratejisinde Orta Asya'daki istikrarsızlığın AB'yi de tehdit edeceği görüşünü benimsenmiştir. İstikrarı sağlamak ve korumak için izlenecek politikalarda öncelikli olan bu ülkelerde demokratikleşme ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesidir.

Uluslararası sistemde ise güvenlik politik garantilere dayanmaktadır. Bu bağlamda Avrupa'nın güvenliğini tehdit eden tüm faktörleri içeren geniş çaplı bir güvenlik kavramına ihtiyacı vardır.

Varşova Paketi'nin ortadan kalkması NATO'nun kuvvet yapısında önemli indirimler ve stratejilerinde önemli değişiklikler yapmasına neden olmuştur. Ayrıca yeni ve alan dışı

s.20.

²⁵ Laumulin, a.g.e., s.77-79.

²⁶ Laumulin, a.g.e.,s.77-79.

²⁷ Hasret Çomak, Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye, İstanbul, Tasam Yayınları, Ekim 2005, s.11.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

görevler getirilmiştir. Bunlar BM, AGİT ve AB ile yakın çalışma ilişkileri geliştirmek, yeni askeri komuta ve kuvvet yapıları oluşturmaktır. AGİT özellikle 11 Eylül'den sonra bölgedeki güvenliği artırma çalışmalarına aktif olarak katılmıştır. AGİT Orta Asya'da temel hukuk ve demokrasi gibi değerlerin yerleşmesi için de ciddi çabalar göstermiştir. Bu da demokratik kurumların yerleşmesinde başarılı sonuçlar doğurmuştur. Uzun vadede bölgede istikrarı sağlayacak ana unsur demokratik kurumların yerleşmesi olduğundan AGİT bunu sağlayacak donanımına sahiptir. AB de AGİT'in bölgedeki gücünü daha da artırmak için desteklemektedir. Son on yılda AB ve AGİT'in bölge üzerinde ve içindeki politikalarında önemli işbirliği seviyelerine ulaşılmıştır. AGİT'in İnsan Hakları Ofisi ve Demokrasi Kurumları'nın projelerinin yarısı AB fonlarından karşılanmıştır. Bu konudaki AB- AGİT ortak projelerine 850.000 AVRO kaynak sağlanmıştır. Bölgede koordine ve birbirini tamamlayan ortak çalışmalar iki tarafın da gücünü daha da artırmasını sağlayacaktır.²⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla tek kutuplu hale gelen uluslararası sistemin gelecekte çok kutuplu sisteme dönüşeceği öngörülmektedir.²⁹ Bu yeni sistemde etkili olacak yeni global güçlerin başında ise AB ve Çin gelmektedir. Rusya'nın da bu yeni sistemde bir denge unsuru olarak yer alacağı öngörülmektedir. Rusya'nın bölgede yeniden nüfuzunu artırma çalışmaları ve Rusya Çin yakınlaşması yakın dönemdeki mücadelenin ilk işaretleri olarak sayılabilir. 21 yüzyılda Avrupa güvenlik yapısı oluşturulmasında BDT ve dolayısıyla Orta Asya'nın konumu çok önemlidir.

BDT ülkelerindeki geleceğin belirsizliği ve istikrarsızlık potansiyeli nedeniyle AB ve NATO güvenlik ve savunma ile ilgili yapılanmalarını oluştururken bu bölgedeki gelişmeler dikkatle gözlenmeli ve dikkate alınmalıdır. AB'nin bütünleşmesi ve hür bir Avrupa BDT ülkelerinin Avrupa ile sağlıklı bir şekilde kaynaşmalarıyla mümkün olabilecektir.

4. Orta Asya'nın Jeopolitik Önemi

Orta Asya jeopolitik yapısını belirleyen ana unsurların başında küresel güce sahip ABD, Rusya, Çin ve AB gibi uluslararası aktörlerin birbirleri ve Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkileri gelmektedir.³⁰

Jeopolitik kavramının kurucusu sayılan Sir Halford John Mackinder'in "merkez bölge" (heartland) olarak adlandırdığı Doğu Sibirya ile Volga havzası arasında uzanan ve Orta Asya'yı da içeren geniş ova "dünya adasını" denetleyebilmek için mutlaka elde tutulması gereken bir bölgeydi.³¹

Mackinder bu görüşünü "Doğu Avrupa'ya egemen olan Merkez Bölgeyi denetler. Merkez Bölgeye egemen olan Dünya Adasını denetler. Dünya Adasına egemen olan dünyayı denetler" sözleriyle belirtmişti. 1948'de ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin hazırladığı ilk raporlardan birinde, Sovyetler Birliği'nin tüm Avrasya Bölgesine hakim olmasının ABD açısından kabul edilemez olduğunu ve Mackinder'in Merkez Bölge olarak adlandırdığı toprakların Sovyetler Birliği'nin egemenliğinde olduğu bir ortamda yapılması gerekenin, bu

²⁸ Avrupa Topluluğu, http://ec.Europea.eu/comm/external_relations/ceeca/index.htm, 12 Mayıs 2006.

²⁹ Çomak, a.g.e., 11-13.

³⁰ Laumulin, M., Tsentralnaya Aziya v zarubejnoj politologiyi i mirovoy geopolitike (Dış Siyaset Bilimi ve Dünya Siyasetinde Orta Asya), Cilt 1, Almatı, 2005.

³¹ Tsentralnaya Aziya do I posle 11 Sentiyabriya: geopolitika I bezopastnost' (11 Eylül Öncesi ve Sonrası: jeopolitika ve güvenlik), Almaty: KISI, 2002, s.209.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

bölgeye kenar teşkil eden bölgelerin ABD tarafından denetlenmesinin hayati olduğunun altı çizilmekteydi. 1950’de ABD Başkanı Harry Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe giren Ulusal Güvenlik Konseyi’nin 68 numaralı kararı ile "uluslararası komünizmin çevrelenmesi" ABD'nin başlıca dış politika önceliği haline gelmiştir.³²

Dünyada, 1990’lı yılların başından itibaren yeni bir siyasal atmosfer şekillenmektedir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle, yeni siyasal aktörler, yeni güç ilişkileri, yeni çıkar çatışmaları ve yeni egemenlik arayışları siyasal atmosferin unsurları olarak belirginleşmektedir. Bu dinamik ortamda yeni “jeopolitik boşluklar” yeni sürecin egemenlik ve güç ilişkilerinin odağı durumuna gelmiştir. Bu yeni düzen arayışında küresel güçler için Orta Asya Bölgesi birçok bakımdan öne çıkmaktadır. Küresel güçler jeopolitik ve ekonomik çıkarlar sağlamaya çalışırken yeni bağımsızlığını kazanan cumhuriyetler de bu mücadeleden faydalanarak bağımsızlıklarını pekiştirmeye ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.³³

Gorbaçov’un SSCB’yi yeniden yapılandırmak için izlediği Perestorika (Yeniden Yapılanma) ve Glasnost (Açıklık) politikası eski Sovyet Cumhuriyetleri’nin bağımsızlık taleplerine zemin hazırlamıştır. Çöküşü durdurabilmek için yapılan 19 Ağustos 1991 darbesi de durumu değiştirmemiş Yeltsin’in müdahalesi ile Sovyet Sistemi yıkılarak bölgede 15 yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Yeni stratejik ilişkiler Merkez Bölge’de Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya; Orta Asya’da Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Güney Kafkasya’da Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan olmak üzere üç grup halinde ortaya çıkmıştır. Kuzey - Güney ve Doğu - Batı bağlantı yollarının kesişme noktasında bulunan Orta Asya, eskiden İpek Yolu’nun kazandırdığı avantajları şimdi doğal kaynak zenginlikleri ve coğrafi konumu sayesinde tekrar elde etmeye çalışmaktadır. Bölgenin zenginliği sadece petrol ve doğalgazdan oluşmamaktadır. Kömür, uranyum, demir, altın ve alüminyum gibi çok sayıda ve miktarda maden ve metal kaynaklarına da sahiptir. Bölge tahıl, pamuk ve et üretiminde hem kendine yeterlidir hem de ihracat yapmaktadır. Ayrıca iyi eğitilmiş nüfusa, bilimsel ve teknik potansiyeli de vardır. Ancak doğal kaynakları zengin olan bu bölgede kaynakların dağılımı dengeli değildir. Kazakistan ve Türkmenistan enerji kaynaklarına (petrol ve gaz); Kırgızistan ve Tacikistan su kaynaklarına sahiptir. Özbekistan ise enerji kaynakları konusunda kendi kendine yeterli bir konumdadır.³⁴

Orta Asya’nın jeo-stratejik konumuna gelince, Rusya ve Çin gibi iki büyük güç arasında tampon bölge oluşturmaktadır, Kuzey Kafkasya ve Çin/ Afganistan arasında yer alması bölgeyi mal ve insan hareketleri (uyuşturucu, silah, v.s.) için transit geçit alanı haline getirmektedir. Özellikle bölge için sorun olan Afganistan kaynaklı uyuşturucu trafiği Orta Asya Bölgesi’nden Rusya ve Avrupa’ya ulaşmaktadır. İran ve Türkçe konuşan ülkeler

³² Henry J. Brajkovic, The Foreign Policies of Harry S. Truman, Yale - New Haven Teachers Institute, California, 1975, p.56. (Aktaran Oznobishev, S., Rossiya i SŞA: Nevypolnennaya povestka dniya (Rusya ve ABD: Gerçekleşmeyen Gündem), Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodnye Otnosheniya, Moskova, 2005, Sayı: 1, s.34.

³³ Laumulin, a.g.e.s.98.

³⁴ Heidemaria Güner, “Forms of Regional Cooperation in Central Asia”(Orta Asya’da Bölgesel İşbirliğinin Formları), Conference Paper Given at the Workshop on “Facing the Terrorist Challenge - Central Asia’s Role in Regional and International Cooperation”, Reichenau, 05-08 November 2004, http://www.dcaf.ch/_docs/CentralAsia_terror/Ch.Lpdf, 02 Haziran 2005.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

(Azerbaycan) arasında bulunması ise, bölgeyi iki farklı dil grubunun etkisinde bırakmaktadır. Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan Cumhuriyeti ve Özbekistan'da Türk unsurlar, Tacikistan'da ise Farsi unsurlar ağırlıklı olarak yer almaktadır. Azerbaycan da dahil edilirse Orta Asya'nın yüzölçümü Avrupa ve Asya arasındaki 4 milyon km²'lik bir alanı kapsamaktadır. Yüzölçümünün büyüklüğüne oranla nüfus daha az ve seyrek olarak dağılmıştır. Amu Derya ve Sır Derya nehirlerinin arasında yaklaşık 65 milyon nüfus yaşamaktadır. Toprakların büyük kısmı çöl ve steplerden oluşmaktadır. Tarıma elverişli alan sadece % 7,8'lik kısımdır. Orta Asya Bölgesi Avrupa ve ABD açısından öncelikli olarak kaynak çeşitliliği, fiyat rekabeti ve enerji güvenliği açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Orta Asya ülkeleri sahip oldukları petrol, doğalgaz ve diğer ihracat mallarını Rusya, Çin, Güney Asya, İran ve Türkiye piyasalarına güvenli şekilde ulaştırmak zorundadır. Bölgeye yakın sorunlu bölgelerden Afganistan'daki rejim değişikliği ve Türkmenistan'ın işbirliği çabalarına daha fazla katılması bölgeyi daha güvenilir hale getirecek ve Doğu-Batı ve Kuzey-Güney taşıma koridorlarını yeniden tercih edilebilir bir rota haline getirecektir.³⁵

Orta Asya bir enerji arz bölgesidir. Hazar Denizi havzasındaki zengin rezervler önümüzdeki yüzyılda dünya ihtiyacının önemli bir kısmına cevap verebilecek potansiyeldedir. Üretim ve taşıma konusunda gerekli iyileştirmeler yapıldığı takdirde uzun vadede Afganistan'a, Çin'e, Güney Asya'ya ve hatta Rusya kanalıyla Doğu Avrupa'ya ihracat yapabilecek kapasiteye sahiptir. Öte yandan Orta Asya'da bölgenin refah düzeyini artırmak amacıyla çeşitli uluslararası kredi kurumlarının teşvikleri mevcuttur. Orta Asya devletlerinin üyesi oldukları Asya Kalkınma Bankası, "Mekong Alt Bölgesi Planı" ile Güney Doğu Asya'da bölgesel işbirliğini teşvik etmektedir. Bu çerçevede banka yardımıyla Orta Asya'da sınırları birbirine bağlayacak çok sayıda yol projesi gerçekleştirilmiştir. AB'nin TRACECA programı Orta Asya Cumhuriyetleri'ne kendi ihtiyaçlarını tanımlamaları konusunda danışmanlık sağlamaktadır.³⁶

İki kutuplu sistemin sona ermesiyle ABD tek süper güç haline gelmiştir, Rusya Federasyonu da İngiltere, Almanya, Çin gibi büyük devletlerle bir arada değerlendirilmeye başlanmıştır. Güç dengelerinin köklü bir şekilde değişmesi ve ideolojik kutuplaşmanın ortadan kalkması, Soğuk Savaş döneminde ideolojilere sığınarak yapılan güç mücadelesinin niteliğini değiştirmiş, güç mücadelesi daha açık bir biçimde yapılmaya başlamıştır. Uluslararası sistemin uluslararası hukuk temeline dayalı olduğu varsayımı bir kenara bırakılarak, uluslararası sistemin güç ilişkilerine dayalı, hiyerarşik, kuralsız (uluslararası hukukun hiyerarşik yapıya hizmet ettiği) ve değerlerden (demokrasi, insan hakları, vs.) bağımsız işleyen bir sisteme daha çok benzediği görülmektedir.³⁷

Batı değerlerinin yaygınlaşması anlamına gelen "küreselleşme" olgusu yeni bağımsızlık kazanan cumhuriyetlerde de etkili olmuştur. Komünist sistemin yerine örnek alınan sistem batının değerleri olan serbest piyasa ekonomisi ve demokrasidir. Küreselleşme

³⁵ Laumulin, M., Tsentralnaya Aziya v zarubejnoj politologiyi i mirovoy geopolitike(Dış siyaset bilimi ve dünya politikalarındaki Orta Asya), Cilt 1, KİSİ, Almatı,2005.

³⁶ Güven, Delice, "Orta Asya Ülkeleri ve Bölgesel İşbirliği Girişimleri" , Avrasya Etüdüleri Yıl:12, Sayı: 27-28 (2005),2005, s.109-115.

³⁷ Mert Gökırmak "Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye",Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 19 Sayı:4, Kış Dönemi Aralık 2001.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

sadece Batı değerlerinin yaygınlaşması değil uluslararası sistemde de önemli değişikliklere neden olmuş, uluslararası ilişkilerin aktörleri artık sadece devletler değil büyük çokuluslu şirketler, örgütler, çıkar grupları hatta mafya ve yasadışı gruplar bile birer aktör olarak küresel sistem ilişkilerine dahil olmuştur.³⁸ Orta Asya'nın jeopolitik durumunda da Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün yanında, uluslararası terör grupları El Kaide, Hizbullah, uyuşturucu mafyaları gibi yasadışı grupların da etkisi olmaktadır.

Diğer yandan Hazar gibi önemli bir jeopolitik merkeze sahip olmasının Orta Asya üzerindeki etkisi öne çıkmaktadır. Üçüncü olarak da Hindistan, İran, Pakistan ve Türkiye gibi bölgesel orta seviyedeki jeopolitik aktörlerin Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri, büyük küresel güçlerle ve birbirleri ile olan ilişkileri de Orta Asya jeopolitiğini etkilemektedir.

Orta Asya'nın mevcut jeopolitik durumunu etkileyen iç ve dış faktörlere gelirse, Irak ve Afganistan'da süren ABD ve müttefiklerinin de taraf olduğu askeri çatışmalar, Orta Doğu'nun durumu, uluslararası terörizmle mücadele, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'in petrol politikası, büyük taşıma ve iletişim projeleri (Baku-Tiflis-Ceyhan, Kazakistan-Çin, Rusya -Japonya boru hattı projeleri), NATO ve AB'nin genişlemesi ve Orta Asya ülkelerinin Sovyetler Birliği sonrası bütünleşme projeleri sayılabilir.³⁹

Orta Asya'nın jeopolitik öneminden bahsederken AB dışındaki küresel ve bölgesel güçlerin bölgedeki faaliyetlerinden söz etmekte yarar vardır.

4.1.ABD

ABD 11 Eylül sonrası uluslararası terörizme karşı mücadele söylemine sığınarak bölgede askeri gücünü artırmıştır. Bölgedeki büyük petrol şirketlerinin çoğu Amerikan şirkettir.⁴⁰ Bölgede en çok yatırım yapan ülke olan ABD halen bölgede en etkili güç konumundadır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası hiyerarşik sistemin belirleyicisi olan ABD'nin tarihsel ve stratejik hedefleri bu açıdan önem kazanmaktadır.

“Bu hedefler üç ana başlık halinde tanımlanabilir:

1. Amerikan yaşam tarzını korumak ve bunun için küresel sistemin ekonomik ve teknolojik lideri olarak kalmak.
2. Avrasya'nın tek bir siyasi-askeri gücün etki sahası ya da egemenliği altına girmesini önlemek.
3. Üçüncü Dünya ülkeleri arasından statükoyu bozacak radikal bir gücün çıkmasını ve böyle bir eğilimi kolaylaştıracak kitle tahrip silahlarının yayılmasını engellemek.”⁴¹

Bu hedeflerin detaylarına bakacak olursak şunları görürüz; Amerikan tarzı yaşamın gereği olan endüstriyel üretim ve tüketim ekonomisini sürdürebilmek için enerji ve özellikle ucuz ve bol petrol gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek için yapılması gereken ise petrol ve petrolün çıkarıldığı bölgelerin ve ülkelerin, petrolün nakil ve ihraç yolu üzerinde bulunan

³⁸ Laumulin, a.g.m., s.10-15.

³⁹ Laumulin, “The Modern Geopolitical Situation Around Central Asia”, Central Asia's Affairs, No:3(2004), s.10-15.

⁴⁰ Doing Business with Kazakhstan (Kazakistan ile İş yapma), prepared by the Almaty office of McGuireWoods LLP, 5.01.2010.

⁴¹ Gökırmak, a.g.e.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

ülkelerin, petrolün fiyatının ve sürekli petrol akışının kontrol altında tutulması, ABD açısından yaşamsal önem taşımaktadır.

Bununla birlikte ABD dış politikasında her zaman güçlü bir petrol lobisi etkili olmaktadır. ABD'nin Avrasya'daki hedeflerini etkileyebilecek üç önemli güç vardır: Avrupa Birliği, Rusya ve Çin. Bu güçlerin her birinin ayrı ayrı ABD'yi zorlayacak bir etkileri yoktur, fakat üçü ya da ikisi arasında oluşacak bir ittifak ABD açısından tehlikeli olabilir. Örneğin son dönemde ŞİÖ' de ortaya çıkan Çin-Rusya yakınlaşması bu şekilde değerlendirilmektedir. AB'nin güçlü ekonomik yapısı ve NATO'dan bağımsız bir savunma kimliği arayışı, Rusya'nın nükleer gücü ve Putin yönetiminde bölgede yeniden etkili olma çabaları, Çin'in hızla artan ekonomik rekabet gücü, nüfusu ve askeri gücü, ABD'yi yeni manevralar yapmaya zorlamaktadır. Aksi takdirde bölgedeki hakimiyetini kaybedecektir.

ABD ve diğer güçler arasındaki mücadele açık bir savaşa dönüşmekten uzaktır. Mücadele daha çok politik ve ekonomik manevralarla yapılmaktadır. ABD politikasında önemli olan müdahale yeteneğini kaybetmemektir, yani gerektiğinde müdahale için gerekçe yaratabilmek ve bunun için yeterli güç vasıtalarını devreye sokabilmektir.

11 Eylül 2001'de yaşanan olaylar, ABD'nin birçok alanda müdahale edebilmek için uluslararası terörizmi önlemek adına geçerli bir gerekçe olarak işlerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca sahip olduğu ekonomik-siyasi güç, modern silah teknolojisi ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki üsleri ile müdahale yeteneği anlamında da sorunu yoktur. Fakat Brzezinski'ye göre, Amerika güce ve küresel iktidara sahiptir, ama otoritesi yoktur, bunun aksine Birleşmiş Milletler (BM) de giderek daha fazla küresel otoriteye kavuşmuşken, etkin bir küresel güçten yoksundur.⁴²

4.2. Rusya

Rusya ise bu bölgeyi hala kendi etki alanında görmekte fakat eski gücü ve yaptırımını olmadığı için çeşitli işbirliği ve anlaşmalarla yeni Avrasya Birliği Stratejisi dahilinde etkisini sürdürmeye çalışmaktadır.⁴³ Bu stratejiye göre Rusya, Türkiye, İran, Çin ve Orta Asya ülkelerinin oluşturacağı yeni bir bölgesel Avrasya Birliği, çok kutuplu bir dünyanın yolunu açacak ve ABD'nin tek kutuplu olması için çaba gösterdiği ve tüm stratejik bölgeleri kontrolüne almaya çalıştığı yenedünya düzenine karşı denge unsuru olarak ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda Türkiye ve İran ile ilişkilerini geliştirmekte, bazı alanlarda Çin'le birlikte hareket etmektedir Şanghay İşbirliği Örgütü ile Çin'in bölgedeki varlığı kurumsallaştırmıştır.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nü ABD'nin bölgedeki etkisini azaltmak için bir denge unsuru olarak kullanılmaya çalışılması da ABD için endişe kaynağı olmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün, 2005 yılında ABD'nin askeri varlığının bölgeden çıkarılmasına ilişkin kararı alması bu görüşleri destekler niteliktedir. Bu da akıllara ister istemez bölgede bu kez de ABD ve Rusya'nın başını çektiği ve arasında bölgedeki diğer güçlerin de bulunduğu bir grup arasında, enerji alanları ve enerji taşıma hatlarına kimin hakim olacağı mücadelesinin yapıldığı, yeni bir büyük oyun mu oynanıyor sorusunu getirmektedir.⁴⁴

⁴² Brzezinski, Zbigniew , Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, İst. İnkılap Kitabevi, 2004.(Aktaran Gökırmak Mert, Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye, Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 19 Sayı: 4, Kış Dönemi Aralık 2001.)

⁴³ Tarakçı, N., Türkiye ve Dünyanın 2010 yılı, İst.:Jeopolitik, 01.02.2010, s.32.

⁴⁴ İsabayeva,S., ŞOS İşet Puti Bezopasnosti (ŞİÖ Güvenlik Yollarını Aramakta), Kapital-KZ, 11 Ekim 2007.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

SONUÇ

Sosyalist Bloğun çökmesi AB’de de yeni görüş ve politikalar ortaya çıkarmıştır. Daha önce Doğu Bloku ülkelerinin güvenlik açısından farklı safta yer alması AB için bir tehdit oluşturuyordu. Sovyetler Birliği’nin dağılması bu tehdit algısının ortadan kalkmasını sağlamıştır.

Bu dönemde AB ile yeni bağımsızlık kazanan cumhuriyetler arasında yakınlaşma başlamıştır. Başlangıçta AB’nin amacı öncelikle bölgede barış ve güvenliğin sağlanması ve Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) ülkelerinin eski düzene dönmelerinin engellenmesiydi. AB yalnızca birlik olarak değil, içinde yer alan üye ülkeler ve AGİT, AİKB, Avrupa Konseyi gibi Avrupa’nın diğer siyasi ve ekonomik kurumları aracılığıyla da bağımsızlıktan bu yana bölgede varlığını sürdürmüştür. Enerji ve ulaşım alanı, Avrupa Birliği ve Orta Asya ülkeleri arasındaki işbirliğinin önceliğini oluşturmaktadır. Dünyanın yeni enerji tedarikçisi haline gelen Orta Asya ülkeleri, zengin enerji kaynaklarına sahip olmanın yanı sıra, Karadeniz ve Hazar Denizi enerji piyasaları arasında bütünlük sağlanmasında da kritik rol oynamaktadır. Günümüzde Orta Asya ülkelerinden Avrupa’ya yapılan doğal gaz ihracatı tümüyle Rusya üzerinden gerçekleşmektedir. Orta Asya’ya enerji alanındaki bağımlılığının giderek artması karşısında AB, enerji hatlarının güvenliğine öncelik vermeye başlamıştır. Bu bakımdan Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinde çeşitli işbirliği seçenekleri ortaya koymasına rağmen ilişkilerde çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Avrupa Birliği’nin kapsamlı bir Orta Asya politikası olduğunu söylemek güçtür. Bununla birlikte AB’nin bölge ülkelerine yönelik bir stratejisi ve perspektifi olduğu açıktır.

Yeni ülkelerin Avrupa Birliği’ne katılmasının ortaya çıkardığı sinerji, Avrupa Birliği’nin Orta Asya’ya bakışını etkilemiştir. İki taraf arasındaki ticaret hacmi günden güne yükselmektedir. Genişleyen Avrupa Birliği’nde enerji ihtiyacının artması, bölgeyi AB nezdinde daha da önemli kılmaktadır. Bununla birlikte Orta Asya Cumhuriyetleri ile AB arasındaki ilişkiler, bölge ülkelerinin günün birinde Avrupa bütünleşmesine dâhil olmasını hedefleyen ilişkiler değildir. İlişkilerin hedefi tam üyeliği öngörmemektedir.

Özetle, AB’nin siyasi hedeflerini bölgede gerçekleştirebilmesinin uzun vadede dahi zor olacağı, siyasi aktör olarak da Rusya, Çin ve ABD’nin gölgesinde kalacağı ileri sürülebilir. Özellikle de Rusya’sız bölgede bir adım bile atmak oldukça zor gözükmektedir.

KAYNAKÇA

AB ve Orta Asya: Yeni İşbirliği Stratejisi, s.14., / [http:// europa. eu. int/comm](http://europa.eu.int/comm), 25.09.2009.

Acar, Cemal, Soğuk Savaş Dönemi-Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası, Mm Yayıncılık, AnkaraBasım: 1991, s.20

Akmoldoev, Kıyalbek, Avrasya Ekonomik Topluluğu: Rusya’nın Orta Asya’daki Ekonomik Ayağı mı?, Stratejik Yorum No:265, 2006, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1397>

Askarov, Aset, Brosok na Afganistan: Novye ugrozy dlja Tsentralnoi Azyi (Afganistan’a Baskı: Orta Asya için Yeni bir Tehlike), 3.03.2009, <http://www.russians.kz/politics/993364-brosok-na-afganistan-novye-ugrozy-dlja.html>

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Binay, M., “Doğal gaz, petrol ve uyuşturucu”, Paris, 12 Mayıs 1997,
<http://www.turkiye.net/mbinay/news/analiz30.htm>

Bozdemir, I., Avrupa Birliği- Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri, s.2-
3, 28.10.2009,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ead/disticaretgelistirmedb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa117.doc>

Brzezinski, Zbigniew , Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve
Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, İst. İnkılap Kitabevi, 2004

Burget, F., “Avrasya Jeopolitiğinde Tacikistan: ABD-Rusya Arasında Ayakta
Kalabilme Mücadelesi”, 01.02.2005, <http://www.turksam.org/tr/a117.html>

Kamziyeva, Gulmira, Orta Asya haberleri,
<http://rus.azattyq.org/content/article/1180696.html>, 28.12.2009.

Kazantsev, A., Tsyentralnaya Aziya: Stanovyashiyisya Mejdunarodnoy Region?(Orta
Asya: Uluslar arası Bolge Olurken), [http:// www. ia-centr. ru/public_details. php?id=483](http://www.ia-centr.ru/public_details.php?id=483)

Laumulin, Murat, Tsentralnaya Aziya v zarubejnoj politologiyi i mirovoy
geopolitike(Dış siyaset bilimi ve dünya politikalarındaki Orta Asya), Cilt 1, KİSİ,
Almatı,2005.

Laumulin, M. “The Modern Geopolitical Situation Around Central Asia”, Central
Asia's Affairs,No:3(2004), s.10-15.

Laumulin, M., The Security, Foreign Policy and International Relationship of
Kazakhstan After Independence: 1991-2001 (Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Güvenliği,
Dış Politikası ve Uluslararası İlişkileri: 1991-2001), Almaty, 2002.

Nazarbayev, N., Yakor stabilnosti v Tsentralnoy Azyi (Orta Asya'da istikrarın
anlayışı), 3.10.2009, // [http:// www. ia-centr. ru/public_details. php?id=352](http://www.ia-centr.ru/public_details.php?id=352)

Orta Asya'da Su-Enerji Sorunları, 28.12.2009,
<http://www.turkey.mfa.uz/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=2820&mode=thread&order=0&thold=0>

Pamir, Nejdret, “Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın Ve
A.B.D.'ninKonseptleri”, <http://www.turksam.org/tr/yazararsiv.asp?yazar=84>, 28 Şubat 2006.

Sultanov,B.,Krumma,R., ŞİÖ ve Orta Asya'da Güvenlik Sorunları: Uluslar arası
Konferanslar Belgeleri, Almatı,2004.

Tsentralnaya Aziya do I posle 11 Sentyabriya: geopolitika I bezopastnost' (11 Eylül
Öncesi ve Sonrası: jeopolitika ve güvenlik), Almaty:, 2002.

Volkov, Vitaliy, Kto i chto stoit za pokazannoi deportatsiyei tadjikov iz Rossyi? (Göz
Boyacı bir Smırdışma Kim ve Ne değer?), 13.12.2002,
<http://www.ferghana.ru/article.php?id=1182>

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

(2)

Yrd. Doç. Dr. İkrām ÇINAR* (Assist. Prof. Dr. İkrām ÇINAR)
TÜRKÇE: TÜRK EĞİTİM POLİTİKASINDA BATI ETKİSİ: BİTMEYEN
BATILILAŞMA
ENGLISH: THE WESTERN EFFECT ON TURKISH EDUCATIONAL
POLICY: UNENDING WESTERNIZATION

ÖZET

Bu çalışmada Türk eğitim sisteminde Osmanlı Devleti'nin gerileme devri ile başlayan ve günümüzde de süren modernleşme-Batılılaşma süreci değerlendirilmiştir. Bu süreçte mektepler, azınlık ve yabancı okulları ile Batıdan gelerek Osmanlı Devleti'ne hizmet eden Avrupalı üst düzey memurların Türkiye'ye aktardığı Batılılık değerlendirilmiştir. Batılılaşma ve modernleşme birbirinden ayrı olarak ele alınarak Türk, Rus ve Japon modernleşmeleri karşılaştırılmıştır.

Türk Batılılaşmasının eğitim alanında kısmen modernleşmeyle birlikte kendini üretmediği ve Batılılaşmanın süreklilik kazandığı sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim sistemimizde 19. yüzyılda Fransa etkiliyken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin, 2000'li yıllardan itibaren de Avrupa Birliği'nin Türk eğitim sisteminde etkilemenin ötesinde, müdahil oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Politikası, Modernleşme, Batılılaşma, Eğitimde Batı Etkisi.

Jel Kodu: H52, I25, P46.

ABSTRACT

The process of Modernization-Westernization that began during the years of the decline of the Ottoman Empire, and continues right up to the present, is evaluated in relation to the Turkish educational system in the present study. European high-ranking officials and foreign education specialists came from the West via minority and foreign schools, and these specialists served the Ottoman Empire. They brought westernization and modernization to Turkey. In this study, the conveyance of that westernization is evaluated. Westernization and modernization were discussed separately, and a comparison was made between the Turkish experience and that of Russia and Japan.

It was also determined that education area of Turkey could only partially modernize and Turkey could not create its own autonomous educational system. According to the conclusion of the study, the westernization of Turkey has been continuous. France was dominant in the Turkish educational system in the 19th century. After the Second World War, the USA was dominant, and beginning in the 2000s, the European Union has also been involved in the Turkish educational system, and is now predominant.

Keywords: Education Policy, Modernization, Westernization, Western Effect on Education.

Jel Code: H52, I25, P46.

*Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. E posta: ikramcinar@gmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

GİRİŞ

Eğitim politikası, genelde tüm eğitim sisteminin, özelde ise bir eğitim örgütü ya da kuruluşunun amaçlarına ulaşmasını sağlamak üzere alınacak kararlara ve yapılacak uygulamalara rehberlik eden ilkeler bütünüdür (Balcı, 2005: 47). Başka bir tanımla, bir toplumun ya da bir eğitim kurumunun, istenen örgün ve yaygın eğitim amaçlarına ulaşması için alacağı kararlara hukuksal bir temel oluşturacak yargılarını kapsayan genel bir plandır (Demirtaş ve Güneş, 2002: 50). Yapıcı'ya (2006) göre ise eğitim politikası, geçmişin izlerini taşıyan, bugünün gereksinimlerine yanıt veren, geleceğe yönelik algılamaları bünyesinde taşıyan ulusal bir projedir. Herhangi bir ülke eğitim politikalarını dünyadaki bilimsel, sosyal, ekonomik, jeopolitik-jeokültürel değişimleri dikkate alarak belirler. Sanayi devriminden sonra Osmanlı Devleti, Batılılaşma ve modernleşme çabaları içine girmiş ve eğitim politikalarını buna göre belirlemiş, yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti de bu süreci yeni ve millî bir anlayışla devam ettirmiştir. Bu süreçte eğitim başlatıcı bir etken olarak görülmüş ve politikalar bu anlayışla belirlenmiştir. Aşağıda bütüncü-jeopolitik bir bakışla eğitim politikalarının hangi zemin üzerinde hazırlandığı özetlenip Batı etkisi ile ilgili bulgu ve yorumlar sunulmuştur.

Dünya tarihi ve uygarlığı bir yönüyle Doğu-Batı çatışması ile açıklanır. Doğu ve Batı toplumları tarihte birçok defa karşı karşıya gelmiş ve mücadele etmiştir. Troya savaşı, Perslerin Avrupa seferleri, İskender'in Hindistan'a kadar ilerlemesi, Attila'nın İtalya seferi, Haçlı Savaşları ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın ortalarına kadar ilerlemesi Doğu-Batı mücadelesinin askeri yönleridir.

Uygarlığın gelişmesinde, 18. yüzyıldan sonra Avrupa merkezli tarih anlayışının saptırması bir yana bırakılırsa, Doğu toplumlarının büyük katkıları olmuştur (Bernal, 1998). Doğunun üstünlüğünü "güneş doğudan doğar" Latin atasözüyle Batılılar da kabul etmişlerdir. Yazı, astronomi, mühendislik, sayı sistemleri, mercek, barut, pusula, matbaa, yönetim sistemleri ve uygarlığa ait birçok temel buluş Doğu toplumlarına aittir.

Son bin yılda Doğu-Batı mücadelesinde Perslerin geri çekilmesiyle Türkler Doğunun öncü gücü haline gelmiştir. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri bu jeopolitik rolü yüzlerce yıl başarıyla oynamıştır. Türklerin öncülüğündeki devletler Doğu toplumlarını Batıdan koruduğu gibi, Batıyı Avrupa'nın bir köşesine sıkıştırmıştır. Bu süreçte Avrupa'da Aydınlanma Felsefesi sonrasında gelişen coğrafi keşifler (Doğunun arkadan kuşatılması ve kaynaklarının sömürülmesi), sanayi devrimi (bilimsel-teknolojik devrim) gibi gelişme ve ilerlemeler sonunda değişmiş, Batının üstünlüğü giderek artmıştır. Bu süreçte Osmanlı giderek gerilemiş ve Birinci Dünya Savaşı ile Batının "Doğu Sorunu" bitirilmiştir. Osmanlı Devletinin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Doğu-Batı saflaşmasında çekimser bir tutum izleyerek âdeta bir "tampon devlet" rolü üstlenmiştir. Bu rol İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batının askeri gücü olan NATO'ya girmesiyle değişmiş ve Türkiye Batı safına geçmiştir. Bu saf değiştirme tarihin önemli siyasal olaylarından biridir.

Bu çalışmada, yukarıda kısaca tasvir edilen jeopolitik ve jeokültürel⁴⁵ zeminde Türkiye'nin eğitimdeki arayışları ve eğitim politikaları irdelenmiştir. Bu zeminin yanı sıra,

⁴⁵ Jeokültür; birlikte yaşanan coğrafya ve tarihin halkları birbirine yaklaştırarak biçimlendirdiği ortak kültürdür. Selçuklu ve Osmanlı coğrafyaları Türkiye'nin jeokültürel tabanını oluşturur.

tarihteki olayları açıklamada nedensel bağlantılara zemin teşkil etmesi bakımından olayın cereyan ettiği çağı ve onun ortaya koyduğu gelişmeleri de belirtmek gerekir. Bu çalışmada Doğu-Batı zemininin yanı sıra olayın geçtiği çağ ve özelliklerinin ortaya konmasında geleneksel çağ sınıflaması yerine, günümüzde daha çok sosyologların tercih ettiği üç dalga kuramı tercih edilmiştir (Toffler, 2008). Üç dalga kuramını tercihin sebebi uygarlık tarihini açıklamadaki tutarlılığı ve özellikle son birkaç yüzyıldaki gelişmeleri açıklamadaki başarısıdır.

YÖNTEM

Bu araştırma tarama modelinde, betimleme nitelikli, tarihsel bir araştırmadır. Tarihsel analiz türü araştırmalarda olayların geçmiş zaman içindeki gelişimi araştırılır. Tarihsel araştırma “ne idi” sorusunun cevabını verir ya da aramaya yöneliktir (Marshall ve Rossman, 1995: 89; Arlı ve Nazik, 2004: 6). Bu araştırmada da ilgili kaynak ve yayınlar kütüphane ve internetteki veri tabanlarında taranarak Türk eğitim politikasında Batı etkisi üzerine veri derlenmiştir.

Araştırma için disiplinler arası yaklaşım kaygısı güdülerek konuyla ilgili değişik bilim alanlarında yapılan araştırma ve yayınlar taranarak veri toplanmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, ikincil (yargısal) veri niteliğini taşımaktadır. Toplanan veriler benzer konuları inceleyen farklı kaynaklarla kontrol edilerek geçerlilik sınaması yapılmış, iç tutarlılık yönünden değerlendirilip güvenilirliği sağlanmıştır. Kaynaklar türlerine ve dönemlerine göre sınıflandırıldıktan sonra eş değer kaynaklarla karşılaştırılıp çeşitlendirilmiş ve değerlendirilmiştir. İncelenen dönemden elde edilen sonuç ve bulguların Türk eğitim sistemi üzerindeki Batı etkisini ve eğitim politikalarının geçirdiği değişimleri açıklamak için genellenebilir nitelikte olduğu söylenebilir.

BULGULAR VE YORUM

Osmanlı Devletinde Eğitim

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıla kadar bir dünya gücüdür. Bu güç sadece askeri bir güç değildir. Askeri güç, eğitim, bilim, ekonomi ve nüfus gibi günümüzde “millî güç unsurları” olarak bilinen güçlerin bir sonucudur. Saptanması gereken ilk nokta sözü edilen güçler bakımından Osmanlı Devletinin hepsinde birden güçlü olduğudur. 16. yüzyıldan sonra ise Osmanlılarda duraklama ve gerileme başlar. Osmanlı Devleti, millî güç unsurlarının hepsinde birden başlayan gerilemeyi sanayi devrimini yapan Avrupa ülkeleriyle yaptığı savaşlarda yenilmeye başladığında fark etmiştir. Karlofça antlaşması Osmanlı Devletinde âdeta şok yaratmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı ilk defa Avrupa'nın üstünlüğünü ve kültürünün derinliğini kabul etmiştir (İnalçık, 2013, 32). Aslında Osmanlı devlet teşkilatında bir takım aksaklıkların olduğu aydınlar tarafından dile getirilmiştir. Bu aydınların öncüleri Gelibolulu Mustafa Âli (1599), Kâtip Çelebi (1657) ve İbrahim Müteferrika'dır (1670?-1754). Bu aydınlar Osmanlı Devlet yöneticilerinin ilgisini Batıdaki gelişmelere çekmiştir (Kaçar, 1995, 209).

Osmanlı'nın 16. yüzyıla kadar olan üstünlüğü Selçukluların bıraktığı felsefi, bilimsel ve teknolojik mirastan kaynaklanmıştır. Selçuklu döneminde İslam bilimi uygarlığın zirvesindedir. Osmanlı bu mirası kullanarak üstünlüğünü sürdürürken yine Selçuklu

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

döneminden kalan kötü felsefi miras da Osmanlı toplumunun düşünce hayatının gelişmesini önlemiştir. Sözü edilen kötü miras Gazzali sonrası dönemde belirginleşen ve süren teolojinin felsefe ve bilimi etkisiz kılmasıdır.

Osmanlı Devletinin toplumsal yapısı da sürdürülebilir gelişmeyi engellemiştir. Osmanlı toplumu Havâss ve Avam adlı iki tabakaya ayrılmıştı. Nizam-ı Âlem için bu tabakalar arasında geçişler engellenmiş, bu katı sınıflama toplumsal dinamizmi durdurmuştur. Yüksek kültürü temsil eden Havâss'ın dünya anlayışı Eşarî kelamının Razi yorumu ile Sünni tasavvufunun İbni Arabi yorumu tarafından belirlenmişti (Demir 2013, 85). Böylece Türk düşüncesi dünyevî olandan uhrevî olana, akli olandan mistik olana doğru çekilerek dünyayla bağımlı büyük ölçüde koparmıştır. Bu hakim görüş Osmanlı'nın genel eğitim politikalarına da hakim olmuştur.

Şeyhülislam Ebussud döneminde fikhî ve kazaî yönden gelişmeler olmakla birlikte Şeyhülislamlığın verdiği bazı fetvaların taassup eğilimlerini güçlendirdiği, bazı düşünürler hakkında verdiği idam fetvalarının düşünür ve bilginler üzerinde büyük baskı yarattığı ve Türk düşün hayatının evrilmesinin yolunu kapattığı söylenebilir (Demir 2013, 80).

16. yüzyılın ortalarından sonra medrese programlarından matematik ve felsefe dersleri çıkarılmıştır. Akla dayalı ve akli kullanmayı öğreten bu derslerin kaldırılması bilim ve düşünce hayatının gerilemesine yol açan sebeplerden biridir ve sonuçları ağır olmuştur. Bu ortamda bazı din merkezli düşününlerin bilimsel gelişmelere muhalefeti de etkili olmuştur. Osmanlı, dinsel muhalefetin engellerini yaşamıştır. II. Mahmut devrinde, salgın hastalıklar için karantina uygulamak isterken, “Allah'ın kaza ve kaderinden kaçınmaya çalışmak” (Berkes, 1978: 184) olduğu gerekçesiyle itiraz eden din çevrelerine karşı karantinayı destekleyen din adamlarına kitap ve yazılar yazdırılarak, Batıdan getirilen bilginlere konferanslar verdirilerek toplum ikna edilmeye çalışılmıştır. Doğan (2011, 99), üst düzey ulemanın karantinayı desteklemesi ve tahriklere karşı olmasına rağmen alt düzey ulema ve geniş kitlelerin “Allah'ın insanlara gönderdiği uyarıları engellediği” düşüncesiyle karantinaya karşı olduğunu kaydetmektedir.

Osmanlı, Batı karşısında gerilemekte olduğunu Batılı ülkelerle yaptığı savaşlarda yenilgiler almaya başladığında fark etmiş ve askeri eğitimden başlayarak başta eğitim olmak üzere birçok alanda yeniden yapılanmaya gitmiştir (Berkes, 1978: 56; Ülken 2001a: 20). Düzenlemelerin askeri eğitimden başlaması savaş sonuçlarının açıkça görünmesinden kaynaklanmış, Batının diğer alanlardaki gelişmesi daha sonra fark edilmiştir. Sadece askeri eğitimin geliştirilmesinin yeterli olmadığı anlaşılacak Batının birçok kurumsal yapısı olduğu gibi alınmaya başlanmıştır. Gelişmeler, eğitimin Batılılaşmanın bir aracı olarak düşünülüp kullanılmasına yol açmıştır. İzleyen dönemlerde her kurum ve her kuşağın karşılaştığı her sorunda ilk baktığı yer Batı olmuştur.

Batılılaşma ve Modernleşme

Batılılaşma ve modernleşme bazen birbiri yerine kullanılır, oysa modernleşme ile batılılaşma farklı kavramlardır. Modernleşme; Avrupa'da aydınlanma felsefesi, rönesans ve reformlardan sonra ortaya çıkan sanayi devriminin sonuçlarıdır. Sanayi devrimi, önce Avrupa'da sonra da geleneksel tarım toplumunda yaşayan ülke, toplum, kurum ve kişiler üzerinde devrim niteliğinde değişikliklere yol açmıştır. Ulus devlet modelinin ortaya çıkması,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

milliyetçilik, temsilî demokrasi, kadın haklarında gelişmeler, bilimsel bilginin diğer bilgi türleri içinde öneminin artması, teosantrik devletten laik devlete geçiş, eğitimin zorunlu ve kitlesel hale gelişi, roman ve tiyatro sanatı, kütüphane ve müze kurmak gibi gelişmeler sanayi devriminin sonuçlarıdır ve bunlara modernleşme denir (Yılmaz, 1995; Sezal, 1998; Haksever, 2009: 23; Çınar, 2012: 174; Giddens, 2012).

Batılılaşma ise kültür, mantık, dünya görüşü ve tarihsel misyon gibi çok boyutta bir toplumun kendisi olmaktan çıkıp başkalaşarak Batıya benzemeye çalışmasıdır. Batılılaşma bir tür gönüllü asimilasyon süreci olarak da değerlendirilebilir. İnsanlar gibi ülkeler de nasıl yapıldığını bilmedikleri ama iyi sonuç veren uygulamaları onu yapanları taklit ederek öğrenirler. Başlangıç itibarıyla Batının taklit edilerek Batılılaşmaya çalışılması anlaşılır bir durumdur. Anlaşılmayan ise Batılılaşmanın süreklileşmesidir. Aşağıda üzerinde durulacağı gibi, Rus ve Japon modernleşmesinde taklit dönemi olmakla beraber, taklit süreklileşmemiştir.

Atatürk Batılılaşmacı değil, bir modernisttir ve modernleşme anlamında muassırlaşma (çağdaşlaşma) kavramını kullanmıştır (Atatürk, 1989). Çağdaşlaşma, bazı yazarlar tarafından modernleşme anlamında kullanılırken, bazı yazarlar ise Batılılaşma kavramının toplumu rahatsız etmesinden dolayı çağdaşlaşmayı Batılılaşma anlamında kullanmışlardır (Özerdim, 1981: 19; Köklügiller 2009; Sinanoğlu, 1988). Modernleşmeyi Batı toplumları başlattığı için Batı kültür zemininde inşa olmuştur; karıştırılmasının bir nedeni de bundandır. Batılılaşmanın Türkiye’de okumuşlar arasında geniş bir savunucu kitlesi vardır; AB savunucuları, ikinci cumhuriyetçiler ve İnönücüler Batılılaşmanın savunucusu olmuştur.

Batılılaşma-modernleşme tartışmasının zeminini oluşturmak için üç dalga kuramını kısaca açıklamak gerekir. Bu kurama göre insanlık üç büyük buluşun yol açtığı üç büyük devrim yaşamıştır: Bunlar tarım, sanayi ve bilişim devrimleridir (Toffler ve Toffler, 1996; Toffler, 2008). İlk önemli buluş olan karasaban tarım devrimine, ikinci büyük buluş buharlı makine (motor ve montaj hattı) sanayi devrimine ve üçüncü büyük buluş olan bilgisayar ve onun iletişimle bütünleşmesi de bilişim devrimine yol açmıştır. İnsanlık, avcı-toplayıcı olarak doğanın verdikleriyle yaşadığı ilk dönemlerin ardından MÖ 6. binyılda karasabanı icat ederek tarım yapmaya başlamıştır. Geleneklerin hâkim olduğu bu topluma tarım toplumu denir. Bu toplum Anadolu’nun kıyısında, Mezopotamya’da başlamış ve dalgalar halinde dünyaya yayılmıştır (Diamond, 2002, 177).

Tarım toplumunda temel üretim etkeni topraktır. Din, birçok toplumsal sorunu çözdüğünden dolayı kurum olarak merkezde yer alır ve yasaları, toplumsal kuralları, ahlâkı, değerleri ve düşünüşü belirler (cemaat toplumu). Bu toplumda tüm bilim ve sanat dalları dindarlığı geliştirme ve dini savunmanın aracıdır. Siyasal biçimlenişte ümmetçilik etkilidir. Topluma geniş aile tipi egemendir. Dinin kural koymadığı durumlarda töreler kanun yerine geçer (Çınar, 2009a, 92). Toplumsal yapı böyle olunca eğitim de böylesi bir toplumu yeniden üretmenin aracıdır. Eğitim isteğe bağlı ve dinsel ağırlıklıdır. Bu durum sanayi devrimine kadar sürmüştür. Türk-İslam dünyası tarım toplumuna medrese ile başarılı biçimde uyum sağlamış, hatta 8-12. yüzyıllar arasında uygarlığın bayraktarlığını yapmıştır.

Osmanlı tarım toplumunu yaşarken, Batıda sanayi devrimi yapılmaktaydı. Sanayi devrimini yapan ülkeler zorunlu, kitlesel ve modern değerlerin aktarıldığı bir eğitime geçerken, aralarında Osmanlı Devleti’nin de bulunduğu Doğu ülkeleri değişmekte olanın ne

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

olduğunu anlamaya çalışıyordu. Değişen ise, Rönesans, Reform, Aydınlanma Felsefesi ve Newtoncu bilim anlayışının yol açtığı, ikinci dalga olarak adlandırılan sanayi devrimine dayalı üretim biçiminin sebep olduğu modernleşmedir.

Modernleşme, sanayi devriminin sonuçlarının topluma yerleşmesidir (Aytaç, 1992; Taylor, 1995; Sarıbay, 1995; Kızılcelik, 2000; Çınar 2012, 170-177). Modernleşmeyle birlikte geleneksel düşünceden mekanik düşünceye geçilmiş, takas ekonomisinin yerini para ekonomisi almıştır. Sanayileşmenin tetiklemeyle kentleşme, ulusal pazar, ulus devlet, milliyetçilik, merkezîyetçilik, temsili demokrasi ortaya çıkmış, geniş aile parçalanarak çekirdek aileye dönüşmüştür. Laiklik, özgürlük, insan hakları ve kalkınmacılık düşünceleri hâkim olmuştur. Kadın haklarında gelişmeler olmuştur. Toplumsal yapıdaki bu dönüşüm eğitime de yansımış ve bu modern değerler eğitim yoluyla aktarılmaya başlanmıştır. Okul eğitimi zorunlu ve kitlesel bir hale gelmiştir.

Newton'un mekanik görüşü ve pozitivist bilim anlayışı olgulara dayalı bir bilimsel düşünüş geliştirmiş ve bunun sonucunda bilimsel bilgi üretimi artmış, teknoloji üretiminde büyük adımlar atılmıştır. Batı dışı toplumların başlangıçta anlayamadığı ama anlamaya çalıştığı gelişme budur.

Türkiye'de Batılılaşmayı sorgulayan sosyologlardan Sezer (2006, 152) Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı sorunları kendi geleneksel sistemi içinde çözemeyince Batı etki ve baskısı olmadan Batılılaşmaya yöneldiğini belirtmektedir. Osmanlı "ihtiyaçtan", kendi tercihiyle Batılılaşmıştır.

Türkiye'de Batılılaşmanın en önemli giriş yeri Dışişleri Bakanlığı mensupları (Kuran, 2007, 11-20; Turan 2004) ve ordu olmuştur. "Ordu başlangıçta Batılılaşmaya karşı çıkarken (yeniçeriler) sonradan Doğululuğun temeli kırılınca Batıcılığın en sağlam dayanağı ve koruyucusu olmuştur" (Sezer, 2006, 204). Türkiye'nin NATO'ya girmesinden sonra ordu, Batı karşıtı fikir hareketlerinin karşısında yer almıştır.

Bu çalışmada Osmanlı döneminde gerilemenin fark edilmesinin sonucu "onlar nasıl yapıyor" arayışıyla başlayan Batılılaşmanın eğitim sistemimize yansımalarının süreç ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Batı, sanayide olduğu gibi bilimde de daha ileri gitmiş ve yeni teknoloji üretmede Doğuya göre çok başarılı olmuştur. Doğulu diğer devletler (Rusya, Japonya) gibi Osmanlı Devleti de "Batıdan neyi, nasıl öğrenebiliriz" arayışına girmişti. Kâtip Çelebi (1609-1659) ve döneminin bazı düşünürleri toplum ve devlet teşkilatındaki bazı aksaklıkları dile getirmişler, Kâtip Çelebi taassubun her türlüsüne karşı âdeta cihat açmış, İbrahim Müteferrika'dan başlayarak birçok düşünür de Avrupa'daki gelişmelerin sebebini irdemiştir (Kazancıgil, 2000, 205; Kâtip Çelebi, 1993; İbrahim Müteferrika, 1990). Batılı devletlerin uygulamaları bazen taklit bazen de uyarlama biçiminde alınmıştır. Bu denemelerin Türkiye'ye faydaları da, zararları da olmuştur. Makalede bu süreç irdelenmektedir.

Batı dışı modernleşme çabalarına Rus, Japon ve Osmanlı modernleşmeleri örnek verilebilir. Rusya'da 17. yüzyılda Petro, Osmanlılarda ise II. Mahmut (1808-1839) Batılılaşmacı bir lider olarak öne çıkarlar. Japonya'da Tokugawa döneminde (1600-1868) oluşturulan zemin üzerine Meici Hanedanı zamanında Batılılaşmaya başlamıştır. Modernleşmeye çalışan bu ülkelerin çabaları da başlangıçta taklit biçiminde bir Batılılaşma olmuştur. Ancak zamanla Rusya ve Japonya Batılılaşmayı aşarak modernleşmişlerdir. Son yüzyılda kendi özgün modernliklerini üretmiş, bilişim toplumu olma yolunda ilerlemekte,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

üstelik bunları Batı ile rekabet ederek yapmış ve yapmaktadırlar. Her iki ülkenin de dünya ekonomi, bilim ve sanatındaki yeri gelişmiş ülke standartlarındadır. Aşağıda bu ülkelerin önce Batılılaşması sonra da kendi modernliklerini üretme süreçleri kısaca irdelenerek Osmanlı ile karşılaştırılmıştır.

Rusya'nın Batılılaşma ve Modernleşme Süreci

Tarım toplumunu sürdüren Rusya, 17. yüzyılın başında Avrupa'daki önemli gelişmeleri fark ederek, ordu, eğitim ve devlet yapılanmasında Avrupa'dan etkilenmeye başlamıştır. Rusya, 15. Yüzyılda Avrupa'nın ateşli silahlarını aldı (İnalçık 2013, 38). Petro (1689-1725) bir tür yeniçeri olan Streletsleri ortadan kaldırarak düzenli ordu kurdu. Batılılaşmak için birçok değişiklik yaptı: Yüksek tabakanın Avrupalı gibi giyinmesini sağladı. Sakal bırakmak yasaklandı. Milâdi takvime geçildi. Matbaalar kuruldu. Matematik ve Denizcilik Okulu, Mühendislik ve Topçuluk Okulu (1712) açıldı. Rusya Bilimler Akademisi kuruldu (1724). Yeni açılan okullarda ders vermek için Avrupa'dan bilginler getirildi. 1714'te soylular için zorunlu öğretim uygulamaya konuldu. Gemiciliğin yanı sıra yabancı dil öğrenme, ekonomi, tıp ve güzel sanatlar alanlarında Batıya öğrenci gönderildi. Topluma laik bir akılcılık yerleştirilmeye çalışıldı (Ergün, 2009, Ayas 2012). Sanayinin gelişmesi teşvik edildi. Maden aramaları başlatıldı. Toprak reformu olarak arazinin kardeşler arasında bölünerek küçülmesini önlemek için mirasın büyük oğla geçmesi sağlandı ve büyük çiftlikler kuruldu. Toplumsal sınıflar yeniden düzenlendi. Kiliseler nezdinde "mahalle mektepleri" açıldı. Alfabe Slav biçiminden çıkarılarak bugünkü hale getirildi. Avrupaî yaşam biçiminin yerleştirilmesi için Rus halkının nasıl oturup kalkacağı, nasıl eğleneceği belirlenmişti, buna göre yaşıyor ve Çar Petro kendisi de örnek davranışlar sergiliyordu (Kurat, 1999, 252-273). Rusya, emperyal bir devlet olmayı hedefledi. 1804'te Moskova, Harkov ve Kazan üniversitelerinin müfredatlarına Türkçe, Farsça ve Arapça dersleri resmen eklendi. 1819'da St. Petersburg Üniversitesinde oryantalist araştırma merkezi kuruldu (Kirillina 2005, 166). 1850'den sonra asillerin toprakları devlet adına satın alınarak köylülere dağıtıldı. 1863 sonrasında üniversite eğitiminde değişiklikler yapıldı. Batı üniversitelerini incelemek üzere Batıya profesörler gönderildi. Üniversitede özerklikte Almanya, müfredat, sınavlar ve Eğitim Bakanlığı'nın yetkileri konusunda Fransa'yı örnek alan yasal düzenlemeler yapıldı (Ergün, 2009). 1916'da Rusya'da çağ nüfusunun okullara kayıt oranı % 91'e, okuma yazma oranı da % 56'ya çıkarıldı. 1919'da 17 yaşına kadar herkesin zorunlu ve parasız eğitim yapması kararlaştırıldı. 1939'da kırsal bölge nüfusunun % 86'sı, kentsel bölge nüfusunun ise % 94'ü okuryazar olmuştu (Ergün, 2009, 49).

Ergün (2009) Rus eğitiminin Batılılaşmasında dikkati çeken bir noktaya da işaret eder: 18. yüzyılda eğitim Rusya'yı ve Rus insanını değiştirecek ve değiştirmesi gereken bir araç olarak görülürken, 19. yüzyılda Rus insanını "değiştirmeden eğitmek" amaçlanmıştır. Bunun anlamı bir taklit olan Batılılaştırıcı eğitimin terk edilerek modernleşmeye odaklanmasıdır. Rusya'da modernleşme süreci daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Bu süreç içinde Batı karşıtlığının yükseldiği dönemler de olmuş ve bu inişli çıkışlı çekişme süreci içinde Rus modernleşmesi gerçekleşmiştir. Rusya 19. ve 20. yüzyıllarda modernleşmeyi kendi kendine üreten bir ülke olmuş, dünya bilim ve sanatına önemli katkılar yapan kişiler yetiştirmiş ve 20. yüzyılda 1990 yılına kadar Doğu bloğunun önderliğini yapmıştır.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Ayas (2012) Osmanlı ve Rus modernleşmesini karşılaştırırken, Osmanlı'nın Batı üstünlüğünü kabullendiğini, Rusya'nın ise Batıya alternatif bir modernleşmeyi benimsediğini kaydeder. Öyle ki Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılık akımları Batıya direnç gösterecek de Batıya alternatif olabilecek kapsam ve iddiada kimlikler yaratamadıklarını, "batının maddi medeniyetini alalım, kültürünü almayalım" sloganının bile yeni bir yol bulamamanın itirafı olduğunu kaydeder.

Japonya'nın Batılılaşma ve Modernleşme Süreci

Batılılar sömürgecilğe başladıktan bir süre sonra Japonya'ya da ulaşmış ve böylece Japonlar Batıyla ilişki kurmuşlardır. Japonya, 1540-1640 yıllarında devrin sömürgecileri Portekiz, İspanya, Hollanda ve İngiltere ile ticarî ilişkilere girerek Batıya açılmıştır. 1603 yılında Tokugawa hanedanı ülkede siyasî birliği sağlamıştır. Bu dönemde Japon aydınları Hıristiyan misyonerlerin çalışmalarını tehdit olarak görmüş ve yabancılarla ilişki kurmayı ve ticaret yapmayı yasaklamışlardır. Bu dönem yaklaşık iki yüz yıl sürmüştür (Özen ve diğerleri, 1996, 2; Güvenç ve diğerleri, 1998, 37). 1790'larda Japonya kapılarını yeniden dış dünyaya açmıştır.

Japonya'da 1868 yılından itibaren Meici dönemi başlamıştır. Meici liderler modernleşmenin zorunluluğunu fark edip bunun eğitimle mümkün olacağını anlamıştır. Batıyı yakalayacak bir eğitim sistemi kurmaya çalışmışlardır. Eğitimin gelişmesi için merkezi bir eğitim sistemi olan Fransa seçilmiştir. Fransız eğitim sisteminin örnek alındığı temel eğitim kanunu 1872'de yürürlüğe girmiş ancak 1879'da kaldırılarak Amerikan modeline geçilmiştir (Cramer ve Browne, 1982, 475). Feodal sistemi dağıtmış, Batılı ülkelere uzman göndererek oradaki gelişmeleri inceleyip, yabancı uzmanlar çağırarak onlardan raporlar almışlardır (Özen ve diğerleri, 1996, 3). Amerikan ve Avrupa müfredatlarından esinlenerek ders kitapları hazırlanmış, Batılı beş bin kadar uzman, öğretmen ve bilim adamından yararlanılmıştır. Japon Eğitim Bakanlığı, Amerikan Rutgers Üniversitesi danışmanlar grubunun görüşünü benimseyerek ABD'de uygulanan pedagoji yöntemlerini benimsemiştir (Güvenç ve diğerleri, 1998, 44). 1868 yılında erkeklerin % 40'ı, kadınların ise % 15 ilköğretim mezunuydu. Ülkenin aydın, yönetici, bilgin zümresini oluşturan samurayların % 100'ü yükseköğretimden geçmişti. Orta sınıfı oluşturan tüccarların da % 80'i orta ya da yükseköğretim görmüştü. Bu oranlar o günün dünyasında birçok Batı ülkesinden de yüksekti (Güvenç ve diğerleri, 1998, 33).

Japonya'da Batı uygarlığının ithali karşısında toplum büyük bir dinî veya kültürel tepki göstermemişti. Batılılaşmanın getirdiği kültürel kimlik sorunu, siyasî gelişmelerle bağlantılı olarak, 1890'larda baş göstermiştir. O zamana kadar da Batı uygarlığının temel taşları çağdaş eğitim yoluyla zaten ülkeye aktarılmış bulunuyordu (Güvenç ve diğerleri, 1998, 38). Japonya 1890'da milliyetçi bir eğitim sistemini benimsemiş ve bu sistem 1945'te ABD'nin Japonya'yı işgaline kadar sürmüştür. Bu süreçte ABD eğitim anlayışı, özellikle J. Dewey'in liberal eğitim felsefesi etkili olmuştur. Savaş sonrasında ise işgalci ABD, eğitim içeriğinin hazırlanmasında belirleyici olmuştur.

Cramer ve Browne'nin (1982, 471) değerlendirmesine göre eğitim tarihinde, eğitim reformu yapan hiçbir ülke Japonya'da ortaya çıkan problemlerle karşılaşmamıştır. Yüklenen görev, bütün bir halkın düşünce alışkanlıklarını değiştirmeye, totaliter bir milleti okulları

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

aracılığıyla demokrat bir millete dönüştürmeyi gerektirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma ve Modernleşme Süreci

Osmanlı'nın modernleşme çabaları ünlü benzetmede olduğu gibi “hasta adam” olduğu zamanlara sıkışmıştır. Bir yandan emperyalist saldırganlarla uğraşırken diğer yandan bu “hastalıktan iyileşmeye” çalışıyordu. İyileşme için yeterli fırsatı bulamadığı anlaşılmaktadır. Yine de askeriye güçlendirmek ve teknoloji öğrenmek (üretmek değil) için “modern” eğitimin önemi fark edilmiştir.⁴⁶

Osmanlı bilginleri Batı biliminden kitap çevirileri ve iktibaslar da yapmışlardır. Batı biliminin transferinde, Osmanlı bilim adamlarının üstünlük şuurunu yendikleri zaman yeni kavramları, bilgi ve teknikleri hemen kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda devletin yaklaşımı müspet olduğu gibi, ulemanın tutumu da menfi olmamıştır (İhsanoğlu, 1998, 8; Zengin, 2004, 163-172).

Davison (1990: 167), Türklerin Batı eğitiminden çok yönlü olarak etkilendiğini kaydettikten sonra, en önemli etkinin eğitimin doğru anlaşılmasında olduğunu kaydeder. Ona göre okuma yazma, okul sistemleri, meslek edindirme, bürokrat yetiştirme, modern savaş eğitimi, okullaşma, kütüphanecilik gibi yenilikler aydın ve üst yöneticilerin Batıdan gözlemlerle edindiklerinden kaynaklanmıştır.

Medrese dışındaki okulların kurulmasında Batıyı görmüş insanların dışında Osmanlı uyruğuna giren Batılılardan da yararlanılmıştır. 18 ve 19. yüzyılda Avrupa'dan çok sayıda eğitilmiş insan Osmanlı Devleti'ne gelmiş, çoğu “Paşa” unvanıyla devletin önemli kademelerinde görev almışlardır.⁴⁷ Bunların gizli amaçlarının olup olmaması ayrı bir tartışma konusudur ancak bilgi ve görgülerini Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi için kullandıkları da açıktır. Avrupa'dan getirilen uzmanlar Türkiye'de sadece bu uzmanlıklarını sergilemiyor, modernleşmenin kültürünü de yaşayıp örnek oluyordu. Aynı şekilde Avrupa'ya askeri-teknik eğitim için gönderilen öğrenciler de sadece bu eğitimle dönmüyor, beraberlerinde sosyal ve kültürel yeniliklerle geliyordu.

Osmanlı Devleti yeni teknolojilerle ilgili teknisyen ihtiyacını 1770'li yıllara kadar Osmanlı hizmetine girmiş mühtedi uzmanlar vasıtasıyla karşılamıştır (İhsanoğlu, 1998, 12). 1783-1788 yılları arasında askerî yardım ve işbirliği çerçevesinde çok sayıda Fransız uzman ve subay İstanbul'a gelmiştir. Bunlar arasında Mühendishanede ders verenlerden top dökümcülerine, gemi mühendislerine kadar birçok uzman bulunmaktadır. 1785-87 yıllarında

⁴⁶ Ancak Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın sonlarındaki büyük savaşlar ve 1. Dünya Savaşında ortaya koyduğu güç ve direnişin takdire değer olduğunu belirtmek gerekir. Her şeye rağmen bu direnişi örgütleyen insanların Osmanlı eğitiminin eseri olduğu bir gerçektir.

⁴⁷ Kont De Boneval (Tarhuncu Ahmet Paşa), İbrahim Müteferrika, Baron de Tott. vb. Ayrıca 1848'de Macarlar Kossuth önderliğinde Avusturya'ya başkaldırır ancak başarılı olamazlar. Bunlardan 16 bin kişi Osmanlı Devletine sığınır. Osmanlı Devleti bunlardan isteyenlere rütbe ve mesleklerine uygun görevlere tayin eder. General Kemetti (İsmail Paşa), Kont Roswadowski (Hamza Paşa) General Bem (Murat Paşa), Baron Stein (Ferhat Paşa), Seweryn Bielinski (Serasker Nihat Paşa), Wladislav Czaikowski (Muzaffer Paşa), Sonradan gelen Konstanty Borzecky (Mustafa Celaleddin Paşa) olarak Osmanlı ordusunda ve sosyal hayatta önemli işlevler yerine getirirler. (Bkz. Nazır, 2007; Ortaylı 2007: 15) Bonneval Ahmet Paşa'nın davet ettiği ve emrinde çalışan uzmanlar da yabancidir. Fransız Mornai, İskoç Ramsay ve İrlandalı Macarthy. Bunlar Müslüman olarak Osmanlı devletinin hizmetine girmiştir (Kaçar, 1995: 213).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Tersanede görevli olan Le Roy ve on kişiden oluşan ekibi değişik büyüklüklerde yüzden fazla savaş gemisi inşa etmiştir (İhsanoğlu, 1998, 14).

Hendesehane, Humbaracı Ahmet Paşa'nın (Bonnaval) çalışmalarıyla 1734'te Üsküdar'da açıldı. Okulda modern askeri teknik bilgiler öğretiliyordu. Batı dillerinden tercüme edilen matematik, trigonometri ve geometri kitaplarından bazı dersler okutuldu. Bu eserler Türkiye'ye modern matematiğin girmesini sağladı (Bilim, 1999, 237). Bir kurs niteliğinde olan Hendesehane 1750'de kapandı.

Baron de Tott, III. Mustafa'nın isteğiyle 29 Kasım 1775'te (Kaçar, 1998, 82) Haliç'te kurulan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un (bugünkü Deniz Harp Okulu) açılmasında önemli rol oynamıştır (Kafadar, 1997, 75; Bilim, 1999, 238). Bu okul Batı örneğine göre kurulan ilk modern okuldur. Sultan III. Selim de (1789-1807) Nizam-ı Cedid'i kurmuştur. Bu okullarda Fransız öğretmenler de görev yapmış ve derslerin bir kısmı (zamanla Türkçeye geçmek kaydıyla) Fransızca olarak işlenmiştir.⁴⁸ II. Mahmut ise büyük ölçüde eğitim alanında yoğunlaşmıştır. Tıbbiye açılmış, yeniçerilik kaldırılmış ve Batının model alınacağı açıkça ilan edilmiştir (Kafadar, 1997, 80). II. Mahmut 1824'te yayınladığı bir ferman ile ilköğretimi zorunlu hale getirmişti (Binbaşıoğlu 2005, 24). Fransızca öğretim yapan Tıbbiye de Viyana'dan getirilen Prof. Bernard'ın yönetiminde yeniden yapılandırılmış ve modern bir tıp fakültesi haline getirilmiştir.⁴⁹

19. yüzyılın başından itibaren ihtiyaç duyulan teknik sahalarda teknisyen ve uzman olarak yetiştirilmek üzere Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Bu öğrenciler döndüklerinde değerlendirilmiş ve devletin üst kademelerine kısa zamanda yükselerek etkili olmuşlardır. Şişman (1999, 245-249; 2004) bunlardan birçok ismi zikretmektedir.

II. Mahmut döneminde Batıya öğrenci gönderilmesi, ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi, resmi gazetenin (Takvim-i Vekayi 1831) yayınlanması, ilk nüfus sayımının yapılması (1831), posta teşkilatının kurulması (1834), pasaport usulü ve bazı fabrikaların yapımı modernleşmek için yapılan reform çalışmaları olarak sıralanabilir (Yücel ve Sevim, Ts., 218). II. Mahmut 3 Mart 1829'da erkeklerin kılık ve kıyafetlerinde değişiklik yapmış, devlet memurlarına fes, pantolon ve ceket giyme zorunluluğu getirmiş ve kavuk, sarık, şalvar ve çarığı yasaklamıştır. Benzer değişiklikler Rus ve Japon Batılılaşma çabalarında da görülmektedir.

1834 tarihinden itibaren Viyana, Paris ve özellikle Londra'ya pek çok öğrenci ve genç subay gönderilmiştir. İngiltere'ye giden genç Osmanlı subayları bir yılda İngilizce öğrenerek Wolwich Kraliyet Harp Akademisi'ne alınmışlar ve topçuluk, deniz subaylığı, deniz inşaat mühendisliği vb. öğrenimi görmüşlerdir (Akt. Küken, 2009: 399). Bu dönemde Rusya'nın ilerlemesini durdurmak için Kırım Savaşında olduğu gibi, Batı Osmanlı'yı desteklemek zorunda kalmıştır.

Tanzimat süreci ile birlikte Batılı ülkeler birçok kurum ve kuruluşu ile (bankalar,

⁴⁸ Demir ve Kalaycıoğlu (2010: 87) İstanbul Mekteb-i Tıbbiyesi'nde Fransızca olarak başlayan derslerin Türkçeye çevrilmesinin uzun bir mücadele neticesinde mümkün olduğunu kaydetmektedirler. Direniş büyük ölçüde mektebin ecnebi, Rum ve Ermeni hocalarının Türkçe eğitime karşı çıkmalarından kaynaklanıyordu.

⁴⁹ 1847'de Tıbbiyeden mezun olan ve aynı yıl Viyana'ya gönderilen dört hekimin Viyana Tıp Fakültesinde katıldığı sınavlarda gösterdikleri başarı üzerine Viyana Tıp Fakültesi, Tıbbiyeye "Fakülte" unvanı verdi (Bilim 1999: 241).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

okullar, hastaneler, atlı tramvay, buharlı motorla işletilen tünel, tiyatro, mimari, otel, restoran, fotoğraf stüdyosu, itfaiye birliği, mason locaları) İstanbul'daki Pera'ya [Beyoğlu] yerleşti (Güvenç, 2002: 10) ve Osmanlı tebaasına yayıldı. İtalyan Donizetti Paşa Batı müziğini, tiyatrosu ve operasıyla Saraya tanıtırken, Beyoğlu'nda Moliere ve Shakespeare eserleri oynanıyor, Balyan ailesinin Batıyı tanımış mimarları Boğaz kıyılarını, Beaux Arts geleneğinde barok saray ve camilerle donatıyordu. Sultanlar Topkapı sarayını bırakıp Avrupai Dolmabahçe sarayına yerleştiler (Güvenç, 2002: 10).

Osmanlı'da modern ve Batılı eğitim 1868'de açılan Galatasaray Sultanisi ile sürdürülmüştür. Öğretmenler Fransız Eğitim Bakanlığınca tayin olunmuştur (Timur, 2000: 101). Galatasaray Sultanisi'nin açılışı birçok arayış ve tartışmaların ürünüdür. Osmanlı'da devlet yönetimi için gerekli (özellikle Müslüman) eleman o kadar az ve Hıristiyan unsurların eğitim seviyesi o kadar iyidir ki Ali Paşa "Hıristiyan unsurlar olmadan devleti idare edemeyeceğimiz açıktır" demek zorunda kalmış ve "fakat onların devleti ele geçirmelerine müsaade edemeyiz" demiştir (Timur, 2000: 102).

Tanzimat sonrası dönemde açılan Batı tipi okullardan yetişen kadrolar takımlar oluşturarak eski kadroları tasfiye etmiştir. Yeni kadroların yetiştiği eğitim felsefesi ağırlıklı olarak Fransız kültürüne dayalıdır. İlerleyen zamanda İngiliz ve Alman kültürü de eğitim yoluyla aktarılmıştır. Bu kadroların siyasallaşmasıyla ortaya çıkan partiler de Batıcıdır ve bu partiler aracılığıyla Batı yanlısı görüşler topluma aktarılmıştır. 1908'den sonra İttihatçı denilince merkezîyetçi, devletçi, Batıcı ve değişimci; İtilafçı denilince âdemi merkezîyetçi, muhafazakâr, İngiliz yanlısı ekip anlaşılır (Kaçmazoğlu, 2009, 340). Bunların Batıcılıkları bazen Batı mandası istemeye kadar ulaşmıştır.

1870 yılında bir Osmanlı üniversitesi olarak Darülfünun açılmıştır. Öğretime başlamadan önce Maarif Nazırı Safvet Paşa kitaplığa "hümanizm ve pozitivizmin bütün belli başlı eserlerini" içeren bir liste çerçevesinde 3500 franklık kitap aldırması. Fizik laboratuvarı malzemeleri de getirtilmişti (Timur, 2000, 112).

İkinci Meşrutiyet devrinde eğitim örgütünün en esaslı değişimini Nazır Emrullah Efendi 1912 başlarında yaptı. Bu değişim tamamen Fransa Eğitim Bakanlığı örgütüne dayanılarak yapılmıştı (Ergün, 1996, 159). Emrullah Efendi, eğitimin hep mevzuat yönüyle ilgilenmişti. Sorbon Üniversitesi Yönetmeliğini de Darülfünuna uyarlamıştı (Ergün, 1996, 159; Aslan, 2004, 84). Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye mektepleri Fransız aydınlanmasının Osmanlıya aktarıldığı en önemli kurumlar olmuştur. Öğretim kadrosu devrinin en yetkili bilim ve idare adamları tarafından teşkil olunan Mülkiye Mektebi, sadece mülkiye memuru yetiştirmekle kalmamış, Meşrutiyete kadar ortaöğretim kurumlarıyla millî eğitimin üst yönetim basamaklarının başlıca kaynağı olmuştur (Unat 1964, 71).

Anaokulu modeli de Batı'dan alınmıştır. Anaokulları Osmanlı ülkesindeki Hıristiyan toplumlar arasında daha önceden yayılmasına rağmen, Müslümanlar tarafından 1910 yılından itibaren kurulmaya başlamıştır. Bakanlığın okul öncesine el atması 1913 yılının sonlarında olmuştur. Darülmualimat'ta 1914 Mart'ında bir "Ana Muallime Mektebi" açılmıştır. Bunlar için Avrupa'dan 60 kadar anaokulu kitabı getirtilmiş ve Türkçeye çevirtilmiştir (Ergün, 1996, 193). Türkiye'de anaokullarının gelişiminde en çok İsviçre usulünün etkisi olmuştur. Ancak gerek resmî gerekse özel hemen bütün anaokullarındaki öğretmenler Yahudi ve Ermeni kökenliydi (Ergün, 1996, 193; Akyüz, 1993, 231).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Bu süreç içinde Batılı ülke kuruluşlarının yatırımları da hem Osmanlı'nın modernleşme hem de batılılaşmasına etkide bulunmuştur. Batı'nın bir kültür üssü haline gelen Pera'yı şehrin diğer bölümlerine bağlayan Galata köprüsünü Batılı şirketler yapmıştır. Birçok alt yapı (kanalizasyon, su şebekesi, elektrikli tramvay, Şirket-i Hayriye) hizmeti de Batılı firmalarca yapılmıştır. İstanbul'daki büyük yangınlar Batılı sigorta şirketlerini de İstanbul'a çekmişti. Şirketlerce hazırlatılan ve yangın riski ile sigorta bedellerinin hesaplanmasında kullanılan Pervitich paftaları, modern belediyelerin muhtaç olduğu şehir haritalarına öncülük edip, yerel yönetimlerin alt yapısını hazırladı (Güvenç, 2002, 12).

Osmanlı Devleti, modernleşmenin ortaya çıkardığı uluslaşma sürecinde de Batı örneğini izlediği görülmektedir. Çok dilli ve çok dinli bir tarım toplumundan ulus devlet yapısına geçmenin sarsıntıları Osmanlı yöneticilerini uğraştırmıştır. Halkın dil ve din birliğinin olmaması uluslaşma sürecinin en önemli sorunuymdu. Büyük ölçüde Batının baskısı altında gerçekleşen Tanzimat (1839) ve onu tamamlayan Islahat Fermanı (1856) kamu görevlerini gayrimüslimlere de açmıştı (Timur, 2000, 91). Osmanlılık düşüncesi de bir "Osmanlı milleti" meydana getirmeye yönelikti. Uluslaşma sürecinde en önemli araç ortak dil idi. Ülkede yaşayan her unsurun az-çok bildiği dil olan Türkçe eğitim dili olarak ortaya çıktı. Bu tartışmalı ve gergin geçen süreçte de Fransa'nın uluslaşma modeli kullanılmıştı (Timur, 2000, 88-99).

Yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasıyla, onunla ittifak yapan Türk tüccarlar ve medrese de önemli bir gücünü kaybetmiş, özellikle tüccarlar yerlerini elçiliklerle işbirliği içinde hareket eden gayrimüslimlere bırakmıştır. Gayrimüslimler reformların destekçisi ve toplumsal tabanını oluşturmuştur (Ayas 2012). Reformların kazananı gayrimüslimler, kaybedeni de Müslüman Türkler olunca kaybedenler bu süreci, modernleşmeyi, desteklemeye gönüllü olmamışlardır.

Türk, Rus ve Japon modernleşme sürecinin sonuçları karşılaştırıldığında şu genel değerlendirmeyi yapmak mümkündür: Rus ve Japon modernleşmeleri 19. yüzyıl içinde tamamlanmıştır. Türk modernleşme çabaları ise 20. yüzyıla sarkmış, 1920'lerde Atatürk döneminde büyük ölçüde biçimlenmiştir. Türkiye'de Atatürk'ten sonra azımsanmayacak mesafe alınmasına rağmen henüz bitmiş bir süreç olmadığı yaşanan siyasal ve kültürel çalkantılardan anlaşılmaktadır. Türk modernleşmesi uzun zamana yayılmış, Rus ve Japon örneklerinde olduğu gibi feodalite tasfiye edilememiş, toprak reformu bile yapılamamıştır. Bilim kültürünün yerleşmesine yol açacak olan aydınlanma felsefesinin özümsemiği de tartışmalıdır. Türkiye modern eğitimin ilk göstergelerinden biri olan okuryazar olma ve okullaşma oranı bakımından Rusya ve Japonya'nın hâlâ gerisinde bulunmaktadır. Bir ara değerlendirme yapmak bakımından Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki iç karışıklık ve savaşların modernleşmeye fırsat bırakmadığını söylemek mümkündür. Cumhuriyet döneminde ise rüştünü ispat edip Batı'dan bağımsız olamamanın sıkıntılarının yaşandığı söylenebilir.

Belirtmek gerekir ki, ülkelerin yenileşme veya değişme çalışmalarında eğitim önemli bir araçtır ancak eğitimi örgün eğitim ve okulla sınırlandırmamak gerekir. Makalenin konu edildiği dönemde okul sayısının azlığı dikkate alınırca, yetişkin eğitimi, kanaat önderleri, dinsel akımlar, topluma hakim olan genel düşünce ve yeniliğin topluma tanıtılma biçimi de etkilidir. Bu grupların yapılan yenilikleri destekleyip desteklememesi yeniliğin yerleşmesinde

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

kritik önemdedir. Geleneklerine bağlı, dinsel duyarlılığı yüksek ve bir süper devlet olma duygusunu yaşamış olan bir toplumun, yakın bir zamana kadar rekabette olduğu bir topluma (Batıya) benzemesini istemenin toplumca hoş karşılanmayacağı ve direnç göstereceği de dikkate alınmalıdır. Eğitim politikalarının belirlenmesinde bunlar göz önünde tutulmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı'nın modernleşme veya batılılaşma sürecinde etkili olan ve ayrıca değerlendirilmesi gereken başka hususlar da vardır. Aşağıda bu hususlar değerlendirilmiştir.

Mektepli-Medreseli Çekişmesi veya Yanlış Doğu-Batı Çatışması

İkinci Mahmut döneminde Avrupa'daki sanayi devriminin sonuçları daha görünür hale gelmiştir. Özellikle azınlıkların devlet kurma çabaları âdemi merkeziyetçi bir yönetim geleneğine sahip olan Osmanlı Devletinde sarsıntıya yol açmıştır. Sırp ve Yunan hareketlenmeleri ve diğer bölgelerde de benzer gelişmeler devletin merkeziyetçi bir yapıya geçerek, yerel otoritelerin yetkilerinin kısılmasını gerektirmiştir. Aynı model değişikliği Batı ülkelerinde de olmuştur. Osmanlı'nın Batıda daha iyi tanıdığı Fransa da âdemi merkeziyetçi yönetimden merkezi bürokratik yapıya geçmiştir. Osmanlı Devleti, modern Fransız devleti örneğine göre yeniden örgütlenmeye başlamıştır.

Yetkilerin merkezde toplanması güçlü bir bürokratik kadro gerektiriyordu. Oysa medresenin geleneksel programı devletin gereksinim duyduğu “devlet memurunu” yetiştirmekten çok uzaktı ve programını değiştirmeye de yanaşmıyordu. Devlet medreselerle ilgilenmedi ve eğitim politikasını Batı tipi okullar kurmaya yöneltti (Ergün, 2005: 109). Devlet, rüştiye, idadî ve sultanî gibi mektepler açtı, personelini bu okullarda yetiştirdi ve mezunlarını devlet hizmetine aldı. Medrese mezunlarına ise din alanı kalmıştı. Medrese çevreleri bu durumdan hoşnut olmadı ve hem batılılaşmaya hem de Batı türü okullara muhalefetini yükseltti. Devlete karşı etkili olamadı ama büyük ölçüde iş piyasasındaki rekabetin etkisiyle, mektepli-medreseli çekişmesi başladı.

Mektep-medrese ayrılığı devlet ve toplumun ikili bir yapıya bürünmesine yol açmıştı. Örneğin hukuk alanında bir yandan Fransız ceza ve muhakeme usulü yasaları çevrilip uygulanıyor; bir yandan da kısas, diyet gibi şer'î hukuk kuralları kaldırılmıyor, Mecelle hazırlatılıyordu. Bir yandan Hukuk okulları Batı yasalarına göre hâkimler yetiştiriyor, bir taraftan da Mekteb-i Kudat ve medreseler fıkıha göre hükümler verecek kadı yetiştiriyordu (Ergün 2005, 113). Bu tartışmalar din ve bilim tartışmalarına kadar genişledi.

Din-bilim çatışması Osmanlı-Türk entelektüel hayatına 19. yüzyıl sonlarında pozitivism ve biyolojik materyalizm gibi Batılı fikir akımları ile beraber girmiştir (İhsanoğlu 2010, 30). Mektepler Batı tipi okullardı ve birçok yönüyle de Batıya meyyal insanlar yetiştiriyordu. Dahası, 1847'de Mekteb-i Tıbbiye'yi gezen Mac Farlane adlı yazar öğrencilerdeki materyalist eğilimleri çok şaşkıncı bulmuştu. Tıbbiye kitaplığını incelemiş ve “çoktan beri bu kadar düpedüz materyalizm kitaplarını toplayan bir koleksiyon görmemişim” der. Ateizmin klasiklerinden Holbach'ın “Systeme de la Nature” adlı kitabının çok okunan kitaplardan biri olduğunu kaydetmektedir (Şişman 2006: 15).

Y. Kadri Karaosmanoğlu “Atatürk: Bir Tahlil Denemesi” adlı eserinde mektepli ve medreseliyi şöyle değerlendirmektedir: “Bunlardan birinin yüzü şarka, öbürününki garba dönüktür. Biri sarıklı, cübbe ve şalvarlı, öbürü fesli, setre pantolonludur. Biri hadisten, ayetten

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

misaller getirerek konuşur. Öbürü Frenkçe tabirler kullanmaktan meramını ifade edemez.” Ziya Gökalp de 1916’da aşağıdaki görüşleriyle eğitim sisteminin millî değil kozmopolit olmasından yakınarak Tevhid-i Tedrisat öncesi durumu ortaya koymaktadır (Akyüz’den 1978, 162):

“Başka milletlerde en seciyeli, en ahlâklı kimseler tahsilde en ziyade ileri gitmiş fertler arasından çıktığı halde (...) Türkiye’de vatan için en muzır adamlar medrese veya mektepten nasip alanlardır (...) Türkiye’de medrese ve mektep terbiye ettiği fertlerin ahlâk ve seciyesini bozuyor (...) Bunun tek bir sebebi var: Diğer milletlerin maarifleri millî bir mahiyette olduğu halde bizim maarifimizin kozmopolit bir halde bulunmasıdır. Maarifimizin kozmopolit olduğunu anlamak için derin tetkike lüzum yoktur. İstanbul’daki kitapçı dükkânları ile ders okutulan yerlere tasnif edici bir gözle bakmak kâfidir. İstanbul’da üç türlü kitapçı vardır: Sahaflar, Beyoğlu kitapçıları ve Bâbîâli Caddesindeki kitapçılar. Sahaflardaki maarif Arap ve Acem’e, Beyoğlu’ndaki maarif Avrupa’ya aittir. Bâbîâli Caddesindeki Tanzimat maarifi ise bu evvelkilerin perişan tercümelerinden ve acemice taklitlerinden mürekkeptir (...) sahafların kitapları medreselerde, Beyoğlu’nun kitapları ecnebi mekteplerinde, Bâbîâli Caddesinin kitapları da Tanzimat mekteplerinde tedris olunur (...) Herhangi bir Türk ile on dakika görüşmeniz onun hangi ders yerinden yetişmiş olduğunu anlamanıza kâfi gelir. Aralarındaki bu derin farklarla beraber bu üç ders yeri bir müşterek vafa maliktir: Orada yetişen softa, Levanten, Tanzimatçı enmuzeçlerinin [örneklerinin] üçünde de karakter göremezsiniz. Memleketimizin en büyük hastalığı budur.”

Ethem Nejat ise öğretmenlerden yakınmaktadır: Ethem Nejat’a (2001) göre okullarımız milliyetsiz, ruhsuz, avare gençler yetiştirmiştir. “Türklük Nedir ve Terbiye Yolları” adlı kitabında eğitimin neden millî olması gerektiğini şöyle anlatır: “Rumeli’yi okullarımız kaybetmiştir. Okullarımıza lanet ediyorum. Öğretmenlerimizi ayıplıyorum. Balkan milletlerini okul, öğretmen ve çeteler yaratmıştır. Biz de kendi milletimizi okullarda yaratmalıyız. Bulgar okul kitapları birer bomba gibidir, bizimkiler boş. Eğitim millî vicdanı yaratmaya yönelik olmalıdır. Eğitim bir silahtır. Hedefimiz millî gayemizdir.” Eğitimin nasıl düzenlenmesi gerektiğini de şöyle anlatır: “Biz ne Avrupalıyız ne de garp meşrep ve muşeretindeyiz. Ne iklim ve arz ve eslaflarımızın tabii miraslarıyla Latinlerin, İslavların, Cermanların, Anglosaksonların, İskandinavların milletlerini tamamen taklit edebilecek bir haldeyiz” (ayrıca bkz. Ergün, 1996, 94). Hem Ethem Nejat hem de Ziya Gökalp millî eğitimi işaret ediyorlardı.

Medrese mezunlarının devlet bürokrasisine giremeyişi medresenin etkisini azaltmış ama medresenin muhalefetini yükseltmiş, mektepli-medreseli çekişmesi ortaya çıkmıştır. Bu çekişme şiddetini artırarak uzun yıllar devam etmiştir. Medreseliler mekteplileri “Frenk mukallidi” olarak nitelemişti ve büyük ölçüde doğru bir tespitti. Mektepliler de medreselileri “ortaçağ kalıntısı” olarak saptamış ve mezunlarının niteliklerine bakıldığında onlar da haklıydılar. Türkiye’de medrese geleneği İmam Hatip Liseleri (İHL) ile geç de olsa çağdaşlaşabilmiştir. Olması gereken medresenin en azından 1700’lerin başında bugünkü İHL programına geçebilmeleri idi.

Mektepli-medreseli çekişmesi önemli ölçüde Doğu-Batı çatışmasıdır. Medresenin Batılılaşmaya yönelik muhafazakâr bir tepkisi de denilebilir. Burada belirtmek gerekir ki medresenin hâkim görüşü Batının bilim ve teknolojisine karşı değildir, hatta medrese

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

öğrencileri başlangıçta eğitimde yapılan Batı tipi düzenlemeleri desteklemişlerdir. 1876 ayaklanmalarında da medreseliler yenilikçi Mithat Paşa'nın yanında yer almışlardı (Timur, 2000, 119).

Yabancı Okullarının Etkisi

Osmanlı Devletinin Batılılaşmasında yabancılara ait okulların eğitim politikaları da çok etkili olmuştur. ABD, Avusturya, Rusya, İtalya, İngiltere ve İran da Osmanlı ülkesinde okullar açmıştır. İlk Protestan Okulu 1824 yılında “Syrian Protestan College” adıyla Beyrut'ta açılmıştır (Akyüz, 1993; Vahapoğlu, 2005; Şişman, 2006). Bu okullar başlangıçta Protestan Hıristiyanlığı yaymak amacındayken, Müslüman ve Ortodoks Rumların buna uzak durmaları nedeniyle Gregoryen Ermenileri hedeflediler (Ortaylı, 2007: 112). Ermeni patriği ve velilerin Ermeni gençliğini hem Osmanlı devletine karşı kıskırttığı hem de inançlarını zedelediği konusunda devlete şikâyetleri, devletin ABD ile karşı karşıya gelmek istememesi yüzünden sonuç vermemiştir. Ortaylı (2007: 116) Amerikan misyoner mekteplerinin Osmanlı ülkesinde âdeta Amerikan vatandaşı yetiştiren kurumlara dönüştüğü değerlendirmesini yapar. Bunun anlamı bu okulların Batıcı ve Batının işbirlikçisi insanlar yetiştirdiğidir.

Tanzimat'ın yarattığı ortamda birçok yabancı devlete bağlı okullar ile Osmanlı azınlıklarının açtıkları okullar ve bunların sayı ve niteliğinde önemli gelişmeler olduğu dikkati çekmektedir.⁵⁰ Bunlar öncelikle modern değerlerin taşınması, yeni yöntem ve tekniklerin uygulanması, toplumsal ataleti yenme bakımından fayda sağlamışlardır. Örneğin sıbyan mektepleri öğrencilerine yıllarca okuma yazmayı öğretemezken, Batılı okullarda bir yıl içinde okuma yazma ve basit aritmetik işlemleri öğretiliyordu. Bu gelişme Müslüman ahalinin kendi okullarını sorgulamasına yol açmıştır. Osmanlı ilk ve ortaöğretimi yeniden ele almış, Fransa'dan etkilenerek iptidaî ve rüştiyeler açmıştır. Bu dönemde asıl önemli gelişme Rusya Müslümanları arasında olmuştur. Kırım'da Gaspıralı İsmail gibi aydınlar “usulü cedid” dedikleri bir çeşit Türk aydınlanma hareketini başlatmıştır. Bu hareketin özellikle Meşrutiyet ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de önemli etkileri olmuş, eğitim sistemi tartışmaya açılmıştır.

Başarılı bir eğitim sürdürmeleri yabancı ve azınlık okullarının Batı zihniyetinin ön karakolları olduğu gerçeğini de değiştirmez.⁵¹ Bu okullar azınlıkların ayrılıkçı hareketlenmelerine ve Batılı devletlerin yerli işbirlikçileri olarak yetişmelerine sebep olmuştur (Bayzan, 2006; Çınar, 2009b). Ortaylı (2007: 112), 20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde Amerikan eğitimi görmüş, Amerikan tarz-ı hayatına ve politikasına sempati duyan bir aydın tabaka yetiştirilebilmişti, diye kaydetmektedir. Misyonerlik faaliyetleri görünüşte dinsel içerikli bir olgu gibi görünse de sosyo-ekonomik boyutludur ve bir yönüyle uygulandığı devlete nüfuz etme aracı olarak kullanılır (Dingeç,

⁵⁰ 1894 yılında Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşa'nın hazırladığı bir raporda 427 azınlık ve yabancı okul olduğu belirtilmektedir. Bunlardan 321'i yabancı okuldur. Nazır, bazı okulların izinsiz ve ruhsatsız olduğunu fark etmiştir (Şişman 2006: 17). Eğitimdeki kontrolsüzlük o kadar yaygındır ki devlet bazen taşınan okulların adreslerini bulmak için gazetelere ilân vermektedir.

⁵¹ Şişman (2006: 7) şu açıklamayı yapıyor: Yabancı okullar misyonerlik amaçlıdır. Misyonerler gittikleri memleketlerde, yerli kültürü ayrıntılı olarak öğrenirler, bazen bir Müslüman'dan daha dindar görünürler, milletlerin maddi ve manevî değerlerini bozmaya, eritmeye, yeniden şekil vermeye, genç nesilleri dinden, manevî değerlerden uzaklaştırarak yetiştirmeye çalışırlar.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

2009). Fransa'nın uydusu bir Osmanlılık ideolojisi yerleştirmek üzere kurulan Galatasaray Sultanisi de batılılaşmanın koçbaşı olarak sisteme uzman, bürokrat, siyasetçi kadrolar yetiştiren bir kurum olarak 1868'den beri varlığını sürdürmektedir (Parlar, 2007: 184).

Osmanlı Devleti'nde toplumlar arasında eğitim imkânları da dengeli dağıtılamamıştır. Bunda büyük ölçüde misyonerliğin etkisi vardır. Misyonerlerin Hıristiyanlığı yaymak yanında, gayr-i müslimlerin eğitim düzeyini yükselterek kültür ve refah düzeyini artırmak gibi amaçları da vardı. Tozlu (1999, 332), Bulgaristan'da 1913 yılında okuryazar olanların oranının % 95 olduğunu kaydeder. Aynı oran Osmanlı'nın diğer bölgelerinde, özellikle Anadolu'da yoktur.

20. yüzyılın başlarında Osmanlı coğrafyasının, özellikle Batı çıkarlarının olduğu bölgelerde büyük kısmı okul olmak üzere çok sayıda sosyal kurum açılmıştır. Şişman'ın (2006, 94-331) araştırmasına göre Fransa'nın 2040, ABD'nin 310⁵², Almanya'nın 164, İngiltere'nin 116, Rusya'nın 100, İtalya'nın 147 ve Avusturya'nın ise 14 eğitim ve sosyal müessesesi bulunmaktadır. Bir hayli pahalı ve zahmetli olan bu yatırımların sadece insanî yardım olarak anlaşılması saflık olarak değerlendirilebilir.

Eğitim ve kültürde Batı etkisinden söz edilirken Osmanlı Yahudileri üzerinde de durmak gerekir. Yahudiler 19. Yüzyılda dinsel taassup yüzünden Osmanlı'daki diğer unsurlardan hem eğitim hem de ekonomik yönlerden geride kalmışlardı. Batılı zengin Yahudiler, Osmanlı Yahudileriyle ilgilenerek, 1856 yılında Kudüs'te Almanca eğitim yapan Lamel Okulu, 1864 yılında da yine Kudüs'te kızlar için Fransızca eğitim yapan Eveline de Rothschild Okulu'nu açmıştı. Bunlar Batılı Yahudilerin destekleriyle olmuştu ve dil öğretiminin yanı sıra biyoloji ve coğrafya gibi dersler de veriliyordu (Tekeli ve İlkin, 1993, 109). Ancak Yahudilere yönelik en önemli okul Alyans Mektepleridir. Alliance Israelite Universelle⁵³ adlı kuruluşa bağlı olan bu okullar hem Yahudilik bilinci kazandırması hem de Batıcılaştırma yönünden oldukça etkili olmuştur (Rodrigue, 1997; Bali, 2001). Alyans okullarının öğretim dili Fransızcadır. Bu okullarda Fransa'daki ortaöğretim programı uygulanıyordu. Başarılı olan öğrenciler Fransa'ya gönderilip uzun bir öğretimden sonra öğretmen olarak yetiştiriliyordu. İlki 1870'te Edirne'de kurulmuş ve 1937'de kapanmıştır (Haker, 2007). Bu okullar Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı birçok il ve ilçede açılmıştır. Okul mezunlarının önemli kısmı devletin kadrolarını teşkil etmiştir. Türkiye'de Batı, özellikle Fransız siyasal ve sosyal değerlerinin bu okullar aracılığıyla daha

⁵² Ortaylı (2007: 113) ve Yıldız'a (2011: 104) göre ABD okullarının bir kısmı ruhsatsızdı ve sayıları 400'e yakındı.

⁵³ 1860 yılında Paris'te "Alliance Israelite Universelle" (Evrensel Yahudi Birliği) adlı bir dernek kurulmuştur. Derneğin arkasında Rothschild ve Hirsch gibi uluslararası Yahudi sermayedarları bulunuyordu. Dernek Yahudilerin yaşadığı çeşitli ülkelerde de şubelerini açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da bu ülkeler arasındadır. Dernek, Yahudi kültürünü geliştirmek ve kültür birliği oluşturma amacındadır (Rodrigue, 1997). Sanayi Devrimi sonrasında gelişen ulusçuluk akımlarına karşı bir tavır ya da savunma olarak düşünülebilen bu gelişme ile Yahudi çocuklarını içinde yaşadıkları ülkelerde etkili ve yetkili konumlara getirme, böylece siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmeleri Yahudi çıkarlarına uygun hale getirmek amaçlanmıştır. Alyans, başlangıçta okullar için bir örgüt olarak düşünülmemiştir. Ancak çok geçmeden İsrail kavminin maddeten ve manen canlandırılmasının köklü bir eğitim-öğretime bağlı olduğu anlaşılmıştır. Bu amaca ulaşmak için eğitimi araç olarak kullanarak dil eğitimi ve bilimsel düşünme alışkanlığının Yahudi toplumuna kazandırılması istenmiştir. Okullarda Siyonist-Alyansist tartışmaları yapılmış, verilen Yahudicilik eğitimi yer yer Siyonizm'in aktarılmasına dönüşmüştür. Siyonistler İsrail'i kurmayı, Alyansistler ise içinde bulunulan ülkelerde iyi konumlara gelmeyi savunuyordu.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

kolay yerleştiği söylenebilir.

Eğitimde Yabancı Uzmanlar ve Raporlar

Eğitim politikalarında Batı etkisi yabancı uzmanlar aracılığıyla da sürmüştür. Osmanlı'da yabancı uzmanlardan rapor isteme ve onları davet etme çabasına 8 Ekim 1862'de rastlanmaktadır. Mekteb-i Hıref ve Sanayi'nin kurulması için yabancı uzmanların da bulunduğu özel bir komisyon oluşturulmuştur (Koçer, 1991, 74). 1850 yılında Encümen-i Daniş kurulmuştur. Bu kurulun görevi; Türk dilindeki Arapça ve Farsça sözcükleri temizlemek ve fen bilimlerini de içine alacak biçimde Avrupa'da düşünce akımlarında ortaya çıkan değişiklikleri yakından incelemektir (Günay, 1999: 41-49). Bu kurulda yabancı üyeler de vardı. Bunlar arasında Hammer (tarihçi), James Redhouse (İngilizce-Türkçe sözlük hazırladı) ve Türkolog Thomas Bianchi (Fransızca-Türkçe sözlük hazırladı) gibi ünlüler bulunuyordu (Nafi, 2002: 42). Cumhuriyet döneminde de yabancı uzmanlardan yararlanılmıştır. Ülkelerinde önde gelen eğitimci ve düşünürlerden raporlar istenmiş ve yabancı uzmanların eğitim sistemi içinde görevlendirilmeleri sağlanmıştır. Bunun yanı sıra yurtdışına uzman ve öğrenci göndererek de ülkeye dışarıdan bilgi, beceri ve değerler taşınmıştır.

Cumhuriyet döneminde çağrılı düşünürlerin eğitime ilişkin raporları⁵⁴ ve rapor konuları şöyle özetlenebilir: 1924 yılında Kolombiya Üniversitesinin ünlü Profesörü John Dewey'in "Türkiye Maarifi Hakkında Raporu" Cumhuriyet döneminin ilk yabancı rapordur. Dewey, eğitimin amaç ve hedefleri dikkate alınmadan geçici meselelerin çözümünden hareket etmenin eğitim meselelerini değerlendirmeyeceği ve eğitim sistemine herhangi bir katkıda bulunmayacağı belirtilirken ikinci derecedeki konuları zaman zaman esas alınması sebebi ile millî eğitimin amaç ve hedeflerinden uzaklaşıldığının göz önünde tutulmasını istemiştir (Dewey, 1939). Eğitim çevrelerinin rapora karşı yorumları "bizim eğitimin amaç ve hedefi zaten bellidir" biçimindedir (Tonguç, 1946, 228).

Almanya'dan Dr. Kühne'den "Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor" alınmıştır (1925). Belçikalı teknik eğitim uzmanı Ömer Buyse'den "Teknik Öğretim Hakkında Rapor" (1927) alınmıştır. Bay ve Bayan Ruete ise Buyse projelerin uygulanabilmesi için 1927 yılında Türkiye'deki mesleki eğitim için yeni planlar hazırlanarak, ders programlarında değişiklikler önermişlerdir. Prof. Oldenburg, ziraat üzerine değinerek orta derecedeki tarım okullarını kurup geliştirmiştir. 1930'larda geri döndüğünde ise istediği kadar ve istediği programlarda tarım okulları açarak Türk öğretmenleri uzmanlaşmak için Alman kurumlarına göndermiştir.

İsviçre'den Malche da "İstanbul Darülfünunu Hakkındaki Rapor" vermiştir. Prof. Malche, 1932 yılında ilk defa geldiğinde üniversite reformunun lehinde ve aleyhinde olan pek çok kişiyle görüşerek fakültelerin laboratuvar, enstitü ve okul binalarını incelemiştir. Malche raporunda üniversite özerkliğinin altını çizmiş ve siyasi atamaların üniversitelerin özerkliğini zedeleyeceği, üniversite içerisinden bir grubun nüfuzu ile atamalar yapılmasına sebep olabileceğini vurgulamıştır (Malche, 1939; Taşdemirci, 1992). Darülfünunun

⁵⁴ Türk eğitim sistemi üzerine çalışmaları olan Amerikalı eğitimci Fay Kirby yabancı uzman raporları konusunda şu değerlendirmeyi yapar: Türkiye 1924-34 yılları arasında gördüğü yabancı uzmanları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hiçbir ülke görmemiştir. Böylece Türkiye eğitim problemlerinin çözülmesini memleketteki havyarilerden değil, onların Batı'daki peygamberlerinin ağzından öğrenmiştir (Akt. Bal. 1991).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

kapatılmasını önermediği halde, kapatılmış, akademisyenlerin önemli bir kısmı Darülfünun yerine kurulan İstanbul Üniversitesi'ne alınmamıştır.⁵⁵ İstanbul Üniversitesi kurulduktan bir süre sonra Avrupa'da gelişen ırkçılık ve faşizm nedeniyle huzursuz edilen birçok bilgin bu üniversiteye alınmış ve bazıları uzun yıllar bilgi ve hizmet üretmişlerdir.⁵⁶

Prof. Hindemith ve Karl Ebert Musikî Muallim Mektebi ve Devlet Konservatuarını kurdular. Batılı mühendisler ülkenin su, sulama ve enerji projelerini hazırladılar. İstatistik Enstitüsü'nü kurdular.(...) Başkent in yapılarını Prof. Holzmeister ve Bonatz gibi Batılı mimarlar tasarladı. Başkent Ankara'nın imar planı Berlin'de hazırlandı (Güvenç, 2002, 14).

ABD'den Parker ilköğretim (Parker, 1939), Almanya'dan Prof. Schwartz üniversiteler, 1951'de ABD'den Dickermann halk eğitimi, 1951'de ABD'den Wofford (Wofford, 1952) köy okulları, 1952'de ABD'den Rufi ortaöğretim (Rufi, 1956), 1953'te ABD'den Tompkins ortaöğretim, 1952-1953 ABD'den Beals okullarda rehberlik, 1953 ABD'den Maaske öğretmen yetiştirme, 1955-1956 ABD'den Gorvine teknik öğretim, 1957'de ABD'den bir grup uzman ticaret eğitimi üzerine raporlar vermiştir. 1957'den sonra da hemen hepsi ABD'den pek çok uzman gelip raporlar vermiştir (MV, 1939; Akyüz, 1993, 355; Başar, 2004).

Yabancı uzman raporlarının yanı sıra yabancı konferansçılar da davet edilmiştir (Ergün, 1982): 1924 yılında Columbia Üniversitesinden Edward Aurel, Tarih öğretiminde Amerikan usulü hakkında bir konferans vermiştir. Brandth yönetimindeki Alman heyeti Türkiye'nin ticari ve iktisadi yönünü incelemek için gelmiş ve Türkiye'nin yabancı uzman getirmesi yerine Avrupa'ya çok sayıda öğrenci gönderilmesini önermiştir.

Batılılaşma açısından yabancı uzmanlardan alınan raporlar ve yurtdışına öğrenci göndermekten daha fazla etkili olan uygulama, 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD eğitim uzmanlarının Türk eğitim sisteminin derinlerinde⁵⁷ yer alması ve bunun etki ve sonuçlarıdır. Yabancı uzmanlardan bilgi almak ile onları karar mekanizmasının merkezine sokmak farklı şeylerdir.

Cumhuriyet Eğitiminin Modernleşmesi

Osmanlı Devleti'nde örgün eğitim mektep ve medreselerde sürdürülürken, yaygın

⁵⁵ 1933 üniversite reformu sonrasında oluşturulan ve genellikle Batıcı seçkinlerin hâkim olduğu üniversite kadrolarına muhafazakârlar giremeyince İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (İTİA) olarak üniversiteye paralel yükseköğretim kurumları kurulmuştur (Aslan, 2004).

⁵⁶ Albert Einstein, Yahudi Nüfusunu Koruma Derneği başkanı olarak Başbakan İnönü'ye gönderdiği 17 Eylül 1933 tarihli mektubunda, "kırk bilim adamının hizmette olduğu ve istenirse Almanya'da yasal güvenceden yoksun çok sayıda bilginin yeni Türk Devletinin kuruluş sürecine bilgi ve birikimleriyle destek vermeye hazır olduğunu" bildirmiştir.

⁵⁷ General Tunçkanat'ın (2001: 31-41) 1970 yılında ifşa ettiğine göre, ABD ile imzalanan 1949 tarihli bir anlaşmada ABD, Türkiye'de "ABD Eğitim Millî Komisyonu" adında yeni bir organ kurmaktadır. Bu komisyonun sekiz üyesinden dördü Amerikalı, dördü de Türk olacaktır. ABD'nin Türkiye'deki büyükelçisi bu komisyonun fahri başkanıdır. Oyların eşit olması halinde, başkanın oyu belirleyici olacaktır (...) Amerikan kanunlarına göre çalışacak bu komisyon ve Amerikalı görevlilerin neler yapacaklarını, amaçlarını, anlaşmada belirtildiği gibi, belirtilmeyen hususlarda da Amerikalılar karar verecektir. Bu komisyon Türkiye'de Türk parası ile Türk hükümetinin himayesinde, her türlü Türk denetimi dışında, Türk eğitimi hakkında araştırmalar yapması, bilgi toplaması, gerekli Amerikan memurlarının uzman ve araştırmacı olarak okul, üniversite ve bakanlıklara yerleştirilmesi ve benzeri faaliyetlerini kolaylaştırmak amacını sağlamak için getirilmiştir (Bkz. USA State 1949).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

eğitim ise cami ve mescitler ile giderek etkisizleşen meslek örgütleri (ahilik gibi), tekke, zaviye ve dergâhlarda hatta kahvehanelerde (mekteb-i irfan) yürütülüyordu. Bunun yanı sıra ailenin verdiği geleneksel eğitim ve halk ozanları aracılığıyla aktarılan güçlü bir sözlü kültür geleneği vardı. Cumhuriyet döneminde medreselerin yerini okullar almıştır.⁵⁸ Cumhuriyet, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yabancı okulların çoğunu kapatmış, bütün okulları birleştirmiş ve devlete bağlamıştır. Türk tarih teziyle bir ulus devlet kurmuştur. Batıdan yararlanmış ama uygulamaya soktuğu eğitim ve kültür politikalarında milliliği öne çıkarmıştır. Eğitim Türk toplumdaki yenileşmenin eksenini olarak kabul edilmiştir (Güneş ve Güneş, 2003, 57). Atatürk'ün (2003, 236) eğitim ve kültür politikasına ilişkin 15 Temmuz 1921 tarihli Maarif Kongresindeki konuşması Cumhuriyet'in eğitim politikasının esasını oluşturur:

“Millî bir terbiye programından bahsederken, eski devrin bütün hurafelerinden sıyrılmış, Doğudan ve Batıdan gelen yabancı tesirlerden uzak ve millî karakterimizle orantılı bir kültür [eğitim] kastediyorum.⁵⁹ Millî dehamızın gelişmesi ancak böyle bir kültür ile mümkündür... Yaratacağımız kültür, millî kültür zeminiyle; o zemin ise milletin karakteriyle orantılı olmalıdır.

Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken, birliğimize ve varlığımıza taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyetiyle donanmış bir nesil yetiştirmeye muhtaç olduğumuzu unutmamalıyım. Yeni neslin ruhuna bu vasıfları ve kabiliyeti aşlamak lazımdır.”

Batılılaşma bağlamında Atatürk sonrası dönemde farklı gelişmeler olmuştur. Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanı olduğu dönemde (Aralık 1938-Ağustos 1946) eğitim politikalarında önemli başarılar olmakla beraber, Atatürk'ün işaret ettiği “Doğudan ve Batıdan gelecek tüm etkilerden uzak, dolayısıyla millî eğitim” anlayışı yerine hümanist Batı eğitim anlayışını yerleştirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte ABD etkisi başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında yapılan ve yapılması düşünülen yeniliklerin en önemli aracı olarak eğitim ve öğretmenler görülmüştür. Millet Mektepleri aracılığıyla okuma yazma kampanyaları düzenlenmiştir. Ancak elde yeterli sayı⁶⁰ ve nitelikte öğretmen bulunmaması Köy Enstitüleri fikrini doğurmuştur. Köy Enstitüleri fikir olarak eğitimci Ethem Nejat tarafından dile getirilmiştir. Ethem Nejat 1914'te yayınladığı Terbiye-i İptidaiye Islahatı adlı kitabında şunları dile getirmiştir (Kafadar 1997: 293):

“Öğretmen okulları şehirlerin dışında kurulmalıdır. Bu okullar geniş araziye sahip olmalı; ziraat dersleri toprak üzerinde gereken alet ve edavatla uygulamalı olarak

⁵⁸ Batılılaşma sürecinde eğitimle ilgili birçok kavram girmiş ve onlarla birlikte anlam ağları da değişmiştir: Lycee-Lise, ecole-okul, hoca/hace/koca (bilge) yerini “öğretmen”e bırakmıştır. Muallim ise âlim, bilgin, bilge kişidir ve bir toplum önderi durumundadır. Talebe (talep eden), öğrenci olmuştur. Müderrisler Profesör (Fr. Öğretmen) olmuştur. Üniversitedeki görev adları kilisenin kullandığı adlardır. Rector (başpapaz) Dean/dekan, papaz. Öğretmenin 1980'den sonraki rolü ise toplumun değil, sınıf ve öğrencilerin öğretmeni olmakla sınırlandırılmış ve öğretmen bir “öğretim teknikeri” haline getirilmiştir. Bu adlandırmalar kültür ve dildeki önceki anlamlarıyla örtüşmemiştir. Örneğin sözlüklere göre “terbiye” ve “eğitim” kelimeleri eşanlamlı olmasına rağmen gerçekte eşanlamlı olamamıştır.

⁵⁹ Atatürk, kültür kelimesini “eğitim” karşılığı olarak da kullanmıştır.

⁶⁰ 1923 yılında Türkiye'de 10.238 ilkökul öğretmeni vardı. Bunların sadece 2727'si öğretmen okullarında yetişmiş, 1357'si ilkökul mezunu, 711'i medreseden terk, diğerleri de farklı akademik kökenli idi. Oysa il ve ilçeler bir yana Türkiye'de 40 bin civarında köy ve mezra bulunuyordu (Unat 1933'ten akt. Altunya 2008: 13).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

yapılabilirdir. Öğretmen okullarının sınıflarından başka kitaplıkları, mütâlaahaneleri, teneffüs salonları, jimnastik haneleri bulunmalıdır. Dersleri ayanî (deney ve gözleme dayalı) şekilde verebilmek için laboratuvarlar, tarih, tabiat, ziraat ve sanayii müzeleri ile elişleri için atölyeler de gereklidir. Yatılı olacak bu okulların bulunduğu çevrede öğretmen evleri de inşa edilmelidir. Nihayet bu okulların bünyesinde tatbikat mektepleri de bulunmalıdır.”⁶¹

Köy Enstitüleri Alman eğitiminin esaslarına göre biçimlenmiştir. Nüfusun önemli bir kesimi olan köylüyü kalkındırma amaçlı, iyi niyetli ve yararlı bir çözümdür. Köyün zeki ve yetenekli çocuklarının eğitimci olmasını ama aynı zamanda tekrar köylü olması sonucunu da doğurmuştur. Bu konuda lehte ve aleyhte tartışmalar hâlâ sürmektedir.

Köy Enstitüleri yeni yeni kurumsallaşırken, 1947’den sonra Türkiye-ABD örtülü ittifakı başlamıştır. Batının askeri gücü olan NATO’ya dahil olunmuştur. 1950 sonrasında enstitüler izlenmeye alınmıştır. Köy Enstitüsü mezunları Kemalist modernleşme anlayışıyla yetişmişlerdir. Sovyetlerden esinlenen bir halkçı anlayışları da vardır.⁶² Batıya mesafeli duran bu öğretmenler, Batı yanlısı hükümetlerce rejim muhalifi muamelesi görmüşlerdir. Okula kavuşan ve enstitülü öğretmenlerce aydınlanan kitleler, 1960’lı yıllardan itibaren gerçekten milletin egemenliği, demokrasi ve 50’li yıllarda dikkat çekici biçimde yeniden ivme kazanan Batılılaşma karşısında ülkenin tam bağımsızlığını (yerelliği-millîliği) talep etmiştir. Köy Enstitülerinin kapatılması bu etkiyi Batı/Batıcıların erken fark etmiş olmasıyla da açıklanabilir.

1960-80 dönemi Soğuk Savaşın yol açtığı Doğu-Batı çatışması kaynaklı siyasal çalkantıların yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu dönemde Batı ittifakı içinde yer alan hükümetler karşı görüşteki öğretmenlere büyük baskılar yaparak hukukun tanıdığı bütün güvenceleri kâğıt üstünde bırakarak, öğretmenliği dayanılmaz güçlükleri olan bir meslek haline getirmişlerdir (Aksoy, 2000; Güneş ve Güneş, 2003, 97). 1980’lerden sonra kültürün aktararak yeniden üretilmesi yönünden çok etkili olan halk ozanlığı geleneği görüntü kültürünün (televizyon ve sinema) yaygınlaşmasıyla gerilemiştir. Günümüzde televizyon, eğitim açısından okullardan bile daha etkili olurken, “yerlilik ve millîlik” özelliğini yansıtmada aynı ölçüde başarılı olamamıştır. Belli başlı televizyon kanalları Batı kültürünün şubesi durumuna düşmüş, yerli yapımlar bile Batı taklidi ve Batı değerlerinin aktarıldığı araçlar durumuna gelmiştir (Çınar, 2012). Aile eğitiminde ise geleneksel eğitimin büyük ölçüde köy ailesinde sürdürüldüğü, kentlerde ise özellikle okumuş ailelerde televizyonlarda sunulan yaşam biçimleri doğrultusunda “çocuk merkezli” bir anlayışın giderek ön plana geçtiği gözlenmektedir. Bu gelişmelerin bir kısmı modernleşme ve kentleşme sürecinin doğal sonuçlarıdır. Doğal olmayan, bu süreçte kültürün kendisini üretme ve uyarlama fırsatının sunulmamış ya da kısımlı olmasıdır. Atatürk’ten sonra modernleşme çabası yerini yeniden Batılılaşmaya bırakmış görünmektedir.

⁶¹ Soğuk Savaş yıllarında Köy Enstitüleri eleştirilirken fikrin ilk sahiplerinden birinin Ethem Nejat olması ve onun da komünist olması, enstitülerin komünistliğinin kanıtı olarak kullanılmıştır (Bkz. Fethi Tevetoğlu, Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler. 1968)

⁶² Eğitim sistemimizde Sovyetler Birliğinin etkisi yeterince araştırılmamıştır. Örneğin “eğitmenlik” uygulaması Sovyetler Birliği’nden esinleme olduğu söylenebilir. Cengiz Aytmatov’un “İlk Öğretmen” adlı romanında anlattığı idealist eğitmenler Türkiye’de de görevlendirilmiştir. Eğitmenler, öğretmen yetersizliği nedeniyle ilkokul mezunları arasından seçilen ve ilkokulların ilk üç sınıfında okuma yazma öğretmekle görevlendirilen eğitimcilerdi.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Cumhuriyet Eğitiminin Batılılaşması

Yusuf Akçura Batılılaşma sürecini eleştirirken, bu süreçle birlikte, nasıl eskiden medreseliler ve ulema Arap-İslam klasiklerine ve onları yorumlayan ustalara körü körüne bağlı kalmışlarsa, şimdi de mektepliler ve münevverler batılı kaynaklara aynı şekilde eleştirel espriden yoksun biçimde yaklaşıldığını saptıyordu (Timur, 2000, 203). Eğitim sisteminin felsefesi 1924'ten 1940'a kadar yalpalamış, pragmatizm (ABD), Bergsoncu (İngiliz) ve Durkheimci (Fransız) eğitim felsefeleri arasında gidip gelmiş, 1940'larda Alman profesörlerin etkisiyle Alman etkisine girmiş tekrar Fransız sistemine dönmüş, ağırlıklı olarak toplumcu bir eğitim yapılmıştır (Ülken 2001b: 103). Türk eğitim sistemi, 1947'de ABD ile yapılan anlaşmalar gereği 1950'lerde ABD'ye öğrenci ve eğitim uzmanları gönderilmesiyle eğitimde ABD etkisi artmıştır. ABD'den aktarılan ise davranışçı akımdır. Davranışçılık, Durkheim geleneği içindedir ve öğrenci edilegendir (Hesapçioğlu 2010).

Eğitimde “daha iyisini nasıl yapabiliriz” arayışı Atatürk döneminde, yukarıda da değinildiği gibi, yabancı eğitim uzmanı davet edip onlardan tavsiye alma ve eğitimde gelişmiş ülkelere uzman gönderip onlardan alınan raporlar doğrultusunda düzenlemeler yapma biçiminde gelişmiştir. Atatürk sonrası dönemde ise yabancıların karar mekanizmalarına girdiği gözlenmektedir (Tunçkanat, 2001; Kalaycı, 1988; Çınar, 2012).

ABD ile Türkiye arasındaki müttefiklik eğitim anlaşmalarına da yansımıştır. Eğitimle ilgili anlaşmalar ilginç ve dramatiktir. Anlaşmalardan ilki 27 Aralık 1949 tarihini taşımaktadır (USA State 1949; Tunçkanat, 2001, 36-37). Anlaşma sonucunda, 1958 yılında “Türkiye Eğitim Millî Komisyonu” oluşturulmuş ve çalışmaya başlamıştır. Ford Vakfı'nın ve yabancı uzmanların da desteği ile “Türkiye Eğitim Millî Komisyonu Raporu” hazırlanmış, rapor 1961 yılında yayımlanmıştır (Gedikoğlu, 1978, 125). Raporun Türkiye dışında yazılması Ford Vakfı'nın koşuludur. Ergun'a (1987, 43) göre Türkiye'de yazılması etkilenmeye yol açacağından, etkilerden uzak bir yerde, Viyana'da yazılması sağlanmıştır. 1961 İlköğretim Programı, bu raporun ilke ve önerileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Fakat komisyon raporunun bazı önerileri Menderes Hükümeti tarafından benimsenmediği için bir süre masada bekletilmiş, bu arada 27 Mayıs Hareketi ile Millî Birlik Kurulunca yeniden ele alınarak Hasan Âli Yücel⁶³ ve üniversite mensuplarının katıldığı bir komisyonun incelemesinden geçirilerek 1962'de deneme amaçlı olarak uygulanmış (Ergun, 1987, 44; Baykurt, 1969, 67), bir kısım değişiklikler yapılarak 1968'de yürürlüğe girmiştir.

ABD'nin Türkiye'nin eğitim sistemine ilgisi Carnegie, Ford, Rockefeller ve Fulbright vakıfları aracılığıyla götürüp eğittiği üst düzey devlet yöneticilerinin yanı sıra eğitim ve bilim çalışanlarıyla sürmüştür. Baykurt, (1969, 65) ABD'den dönen eğitimcilerin Amerikancılığın olduklarının gözlendiğini kaydetmiştir.

Atatürk döneminden sonra 1940'lı yıllardan itibaren Amerikan toplumcu anlayışının Türkiye'deki öncülere, 1950'lerden itibaren etkinliklerini artırmışlar ve Anglo-sakson bilim anlayışının savunucuları olarak takipçilerini yetiştirmişlerdir. ODTÜ'nün kuruluşunda Anglo-Amerikan yaklaşımı temel olmuştur (Küken, 2009, 403). “ODTÜ başta olmak üzere yeni kurulan üniversitelerde Amerikan sosyoloji anlayışı geçerlilik kazanmıştır. (...) 2. Dünya

⁶³ Hasan Âli Yücel'in eğitim politikaları konusunda Attilâ İlhan'ın “Hangi Batı”, “Ulusal Kültür Savaşı” ve Ali Ata Yiğit'in “İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası” adlı kitaplarında önemli sorular sorulmaktadır.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Savaşı sırasında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde (DTCF) örgütlenen Amerikan sosyoloji anlayışının DTCF’deki tasfiyeden sonra en güçlü olarak örgütlendiği yer ODTÜ olmuştur. Siyasal Bilgiler Fakültesi ise 1950’li yıllardan başlayarak Amerikan toplum bilimcileri tarafından yeniden biçimlendirilmiştir” (Eğribel, 2009, 149). Türk sosyologlarını değerlendiren çalışmada Kızılçelik (2009: 173) “sosyologlarımız Batı medeniyetinin üretimi olan Batı sosyolojisiyle yoğun biçimde ilgilenmeye başlayınca ait olduğu Doğu medeniyet dairesinden hızlıca uzaklaşmış, bununla da kalmamış, önemli bir kısmı uzaklaşırken onu aşağılamayı da ihmal etmemiştir” saptamasını yapmaktadır. Bu saptama diğer bazı bilim alanları için de söylenebilir. Nurettin Topçu ise 1970 yılında eğitimde ABD etkisini değerlendirirken Batıcı anlayışı eleştiren şu saptamaları yapmıştır:

“Fransız, Alman, İngiliz kültür ve maarifine teslim olunduktan sonra bugün Avrupa için bile korkunç yıkım kaynağı olan Amerikan maarifine sığınma cinayetini işlemekten çekinmediler. Bütün insanlık için bir musibet olan bu sonuncusu, fikir ve irfan yolu ile değil, siyaset ve onun dikenli eli olan ticaret yolu ile vatanımıza girmiş bulunuyor. Bu teknik ve ticaret maarifinin şimdiden çürütmediği millî hayat sahası kalmamış gibidir. Bin yıllık şan ve şeref olaylarıyla dolu tarih sahibi bir milletin bu kadar kısa zamanda bütün geleneklerinden ve kendi özel yapısından soyunup sıyrılması dikkatle üzerinde durmaya değer bir olaydır.” (Topçu, 2006, 27).

Öğretmen yetiştirmede çok başarılı ülkeler olmasına rağmen ABD’de Carnegie Forum tarafından hazırlanan bir model ile 1997’de Eğitim Fakülteleri yapılandırılmıştır (Okçabol, 2005, 130). Öğretmen yetiştirmede derslerin kur tanımlarını belirleyen ve temel kitapları hazırlayan komisyonların her birinde bir ABD’li uzman bulundurulmuştur (Okçabol, 2005). 2005-2006 öğretim yılında uygulamaya konulan ilköğretim programı, program geliştirme ilkelerine uygun olmayan biçimde Avrupa Birliği’ne bağlı kuruluşlar tarafından dayatılan ve Türkiye koşullarına uygunluğu tartışmalı bir programdır (Canerik, 2005: 15; İnce, 2005; Çınar, 2012: 101-110). Bu tür gelişmeler bilimsel gelişmeleri takip veya etkilenmek olarak değil, dışarının dayatma ya da zorlaması olarak değerlendirilebilir. Türkiye’nin yüzlerce düşünürü, binlerce eğitim bilimcisi dikkate alınmamıştır. Eğitim Fakültelerinin Eğitim Programları Öğretim alanı profesörler kurulu 02.12.2005 tarihinde Eskişehir’de toplanarak bu sürecin yanlışlığını ortaya koyan bir bildirge yayınlamışlardır.

1950 sonrasında başlayan yeniden Batılılaşma sürecinde eğitimde aktarılan değerler de Batılı olmuş, sosyal bilimler uygarlığın tamamen Batı’da geliştirildiği iddiasında olan Avrupa merkezli bir anlayışla sunulmuş, öğrencilere yön ve adres olarak Batı gösterilmiştir. 1950’lerde başlayan eğitimde Amerikan etkisi Avrupa Birliği süreci ile 2000’li yıllarda yerini AB’ye bırakmıştır. 2005 yılında uygulamaya konulan ilköğretim okulu programı Cumhuriyetin başından beri izlenen toplumcu anlayışın yerini yapılandırmacı anlayışa bırakarak bireyci eğitim felsefesine geçilmiştir. Türk-İslam toplumlarının düşünsel temelini oluşturan unsurlardan olan Mutezile-Eşariye ayırımını yapamayan, Gazali-İbni Rüşd tartışmalarından ve bunların etkilerinden habersiz ama Batı düşüncesinin magazin taraflarını bile öğrenmiş çok miktarda malumatfuruş insan yetiştirilmiştir (Çınar 2012). Yukarıdaki bulgular Türkiye’de batıcı eğitim politikalarının süreklilik kazandığını göstermektedir.

Bilim tarihçisi İhsanoğlu (2010, 230) Osmanlıların Tanzimat öncesinde Batı biliminden ziyade “pratik ihtiyaçlarını karşılayacak” teknoloji edinme çabasında olduğunu ve

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

çalışmalara büyük bir şevkle başlamakla beraber beklendiği kadar başarılı olamayışını “Batı biliminin bir bütün olarak ele alınmaması ve araştırmaya dayalı bir bilim anlayışı ve zihniyetini oluşturma yönüne gidilmemesiyle” açıklamaktadır. Bu bağlamda Tuna (2011, 125) ise Osmanlı’nın başından beri Batı’daki gelişmelerden haberdar olduğu, gerekli bilgileri ithal ettiği, yeni okullar açtığı ancak buna rağmen gelişmenin olmadığını, devletin ezikliğine rağmen Osmanlı toplumunun kuvvetli, sağlam ve mücadeleye hazır olduğunu belirtir. Tuna (2011) asıl sorunun Batılı bilgi kullanmaktan kaynaklandığı görüşündedir. Ona göre Batılı bilgi Batıda sorun çözerken Türkiye’de sorun çözmeyip sadece Batı egemenliğini tesis etmektedir. Nitekim Cumhuriyet döneminde de aynı sorunlar yaşanmaktadır. Batıcı eğitimsel bilginin aktarıldığı toplumlarda bilimsel yöntem, aynı zamanda, teori ve anlamı arka plana atan bir ‘fetişizm’ haline gelmiştir. Böylece yöntem aracılığıyla anlamsızlaştırılan eğitimsel bilgi, toplumların kendi özgün anlam dünyalarını yeniden inşa etmelerinin önünde en büyük engel haline getirilmiştir (Turan ve Şişman 2013). Batı’daki yeni eğilimlere aşırı bağımlılık sonucunda akademik akademik-entelektüel gelişme sekteye uğramıştır. Sosyal bilimcilerimizin, kendilerinin geliştirilmesine herhangi bir katkılarının olmadığı, fakat büyük alaka gösterdikleri yeni Batılı üstatlarının ortaya koyduğu her yeni önerme ve teze uyum sağlama ve bunları aktarma kabiliyetleri her türlü övgünün üstündedir (Özcan 2009: 170).

Batı’ya bağımlı bilim yapma, Batılı tezleri aktarma veya Batılı “bilimsel” çevrelere ham bilgi derleme görevi ile meşgul olma anlayışı sosyoloji, antropoloji, tarih, felsefe, coğrafya, psikoloji, sosyal psikoloji, siyaset bilimi, resim, müzik ve özellikle eğitim bilimleri gibi tüm sosyal bilim dalları aynı anlayışı taşımaktadır (Kaçmazoğlu 2009:247).

SONUÇ

Son bin yılın ilk yarısında uygarlığın bayraktarlığını yapan Türk-İslam toplumları Avrupa’daki Aydınlanma Felsefesi ve devamında ortaya çıkan sanayi devrimi ve bilimsel-teknolojik gelişmelere ayak uyduramamış ve son iki yüzyılda Batı karşısında sürekli geri çekilmiştir. Genel olarak Doğu, özde ise Türk-İslam dünyasının öncü gücü olan Osmanlı Devleti, bu gerileyişi Batı karşısında askeri üstünlüğünü kaybetmek, yönetim ve askeri alanlardaki sorunlarını çözememekten kaynaklandığını düşünmüştür.

Zamanla gerilemenin uygulamalı bilim ve teknoloji üretimindeki yetersizlik sonucu olduğunun farkına varmıştır. Darülfünun’u “fünun-u lazımiyeyi tahsil” (gerek fen/teknolojiyi öğrenme) amacıyla kurmuştur. Aslında bu saptamanın Cumhuriyet döneminde de sürdüğü söylenebilir. Ancak teknoloji üretimi bilime, bilim de felsefeye dayalıdır. Felsefe (dolayısıyla felsefenin gelişebileceği özgür ve teşvik edici ortam) olmadan ne bilim gelişebilir ne de teknoloji üretilebilir.

Osmanlı Devleti’nde özellikle 16.yüzyıldan sonra felsefe eğitime karşı çıkışlar olmuştur. Cumhuriyet döneminde de felsefe eğitime gereken önem verildiği söylenemez. Felsefe dersi olarak verilen de “filozoflar tarihi” biçiminde, ezberci ve aktarmacı bir dersti. Aslında felsefe diğer dersler içinde de yapılabilirdi ancak ortam, öğretmen yeterliği ve öğretim yöntemlerinin buna uygun olduğunu söylemek güçtür.

Rus ve Japon modernleşmeleri 19.yüzyıl içinde tamamlanmıştır. Türk modernleşmesi ise 20.yüzyıla sarkmış, 1920’lerde Atatürk döneminde büyük ölçüde biçimlenmiştir. Türkiye’de modernleşmede Atatürk’ten sonra azımsanmayacak mesafe alınmasına rağmen

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

henüz bitmiş bir süreç olmadığı yaşanan siyasal ve kültürel çalkantılardan anlaşılmaktadır. Türk modernleşmesi uzun zamana yayılmış, Rus ve Japon örneklerinde olduğu gibi feodalite tasfiye edilememiş, toprak reformu bile yapılamamıştır. Bilim kültürünün yerleşmesine yol açacak olan Aydınlanma Felsefesi de özümsememiştir. Türkiye modern eğitimin ilk göstergelerinden biri olan okuryazar olma ve okullaşma oranı bakımından Rusya ve Japonya'nın hâlâ gerisinde bulunmaktadır.

Türkiye dünya üzerinde diğer ulus devletlerle birlikte yaşamakta ve diğerleriyle sadece ticaret yapmamaktadır. Bütün ülkeler gibi kültür alışverişi de yapmaktadır, yapmalıdır. Kendi kabuğuna çekilip dünya ile bağlantıyı kesmek bir toplum için intihar anlamına gelir. Toplumlar ictibas, uyarılama ve sentez yoluyla bilgi üretir, kullanır ve gelişirler. Dünya toplumlarıyla hatta bunların en gelişmişleriyle etkileşimde bulunmak doğru bir yaklaşımdır. Ancak uyarılama ile taklit ve bağımlılık arasında önemli farklar vardır. Eğitimin amaç ve içeriği ülkenin siyasal hedeflerine göre biçimlendiğinden, bir Doğu gücü olarak Türkiye'nin eğitim politikalarını uygularken de kendi jeopolitik ve jeokültürel tabanına dayanarak, kendi hedefleri doğrultusunda kararlar alması gerekir.

Osmanlı Devleti Batıyla etkileşiminde modernleşmede önemli başarılar sağlamıştır. Uluslaşma süreci bunlardan biridir. II. Mahmut ve II. Abdülhamit döneminde eğitimde çok önemli gelişmeler olmuştur. Çok dilli ve dinli bir toplumdaki "Osmanlı milleti" meydana getirmeye çalışmış, yeni kurulan Cumhuriyet bu temel üzerinde yeniden şekillenmiştir.

Osmanlı aydını Batıyı gözlemlemiş, tartışmıştır. Yabancı uzmanlar getirilmiş, gelişmiş ülkelere öğrenci gönderilerek içeriye bilgi taşınmıştır. Dışarıdan getirilen uzmanlara devlet içinde görevler verilerek onlardan faydalanılmıştır. Ancak Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki keskinleşen muhalefetin yarattığı iç karışıklık ve savaşların modernleşmeye fırsat bırakmadığını söylemek mümkündür. Cumhuriyet döneminde ise rüşünü ispat edip Batı'dan bağımsız olamamanın sıkıntılarının yaşandığı söylenebilir. Bilgiç (2000, 108) bu bağlamda kültürü değerlendirdiği çalışmasında, kültürü var edenin süreklilik ve bütünlük olduğunu belirtir. Bilgiç'e göre bu özellikler, bir toplumun kurumlarının kesintisiz bir çağdaşlaşma (güncelleştirme) süreci yaşamasına ve kültürler arası etkileşimin, süreklilik ve bütünlüğü bozacak şekilde değil, aksine besleyecek, o kültürün kendini tanıma ve geliştirme sürecine katkıda bulunacak şekilde gerçekleşmesine bağlıdır. Aksi halde kültürün kendisi yok olur.

Cumhuriyetten sonra eğitim ve kültür politikaları aracılığıyla topluma sanayi devriminin sonuçlarını (modernleşme-Atatürk ilke ve devrimlerini) özümsetmeye dayalı bir eğitim politikası izlenmiştir. Atatürk döneminde (1920-1938) millî, Doğu ve Batı karşısında bağımsızlıkçı bir eğitim politikası izlenirken, 1939-1947 yılları arasında Batıcı ve hümanist (Yiğit, 1992), sonrasında ise soğuk savaşın baskısı altında ABD merkezli Batıcı eğitim politikaları (İlhan, 2005, Çınar, 2012) hâkim olmuştur. Bu süreçte şeklen olmasa bile özünde millîlik niteliği erozyona uğramıştır. Türkiye'nin çıkarları ve ülkenin gereksinim duyduğu insan tipinden çok, "Batıya yakın ve Batı çıkarlarını tehdit etmeyecek insanlar" yetiştirilmeye çalışılmıştır. Batıya mesafeli durmaya çalışan, siyasi yelpazenin değişik yerlerinde yer alan aydınlar ve muhalefet odakları genellikle sindirilmiştir. 12 Eylül 1980 sonrasında ise Türk-İslam Sentezi fikri eğitimin açık ve örtük müfredatına ve yönetimine hâkim olmuş, ancak

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

zaman içinde sentezdeki Türklük vurgusu aşınmıştır.2000’li yıllarda AB süreci ve küreselleşmenin etkisiyle yeni dönüşüm ve arayışlar içindedir. AB sürecinde de eğitim politikasına âdeta dışarıdan karar verilmektedir. 2010 sonrasında ilahiyat okullarının (İmam Hatip Lisesi ve ortaokulları) teşvik görmesi,⁶⁴ dinsel ağırlıklı seçmeli derslerin sisteme eklenmesi ve 4+4+4 düzenlemeleri, üniversitelerin Fizik, Kimya, Biyoloji programları öğrencisiz kalırken birçok üniversitenin İlahiyat Fakülteleri açması hükümetteki muhafazakâr görüşün eğitim anlayışının yansımaları olarak eğitim politikasını etkilemeye başlamıştır. Sonuçta, Türk eğitim sisteminin millileşememe sorunu sürmektedir.

Batıda modernleşmenin tetikleyicisi olan Aydınlanma Felsefesinin ürettiği akılcılık topluma yeterince yerleştirilememiş, olay, olgu ve sorunları akılla açıklamak ve çözmek yerine dinsel gelenek ve tarım toplumu törelerinden hareketle çözüme yoluna gidilmiştir. İslam dünyasında Gazzali sonrası dönemde etkisini artıran teolojinin felsefe ve bilimi etkisizleştirilmesi süreci devam etmektedir (Aydın, 2012:312). Böylece Batıyla arayı kapatamama sorunu bilgiyi yeniden Batıdan almakla sonuçlanmakta ve Batılılaşma süreklileşmektedir. Türkiye’nin AB’ye girme gerekçelerinden biri de ihtiyacını duyup, kendi üretmediği bilgiyi Batının içine girerek ondan karşılamaktır. Bu gerekçe Türkiye’nin gelecek için hedefinin de Batılılaşma olduğu biçiminde yorumlanabilir. Eğribel (2012) ise, farklı bir değerlendirme yaparak, 2000’li yıllarda batılılaşmanın küreselleşme ile ikâme edildiği görüşünü ileri sürmektedir.

Türkiye, iki yüzyıllık çabaya rağmen Batılılaşmamıştır. Atasözü, deyim, destan, efsane, masal, türkü, Keloğlan, Köroğlu, Yunus Emre, Mevlana, Pir Sultan, Dadaloğlu, Karacaoğlan ve daha nice kültür kodu/unsuru ve geleneksel yaşam biçimi kendisini sürekli üretirken Batılılaşmak mümkün değildir. Ama modernleşmek mümkündür ve Türkiye hatırı sayılır derecede modernleşmiştir. Modernleşmenin kazandırdıklarından bilim merkezli yönetim, uygulamadaki sorunlara rağmen laiklik, temsili demokrasi, sanayileşme, eğitimdeki nitel ve nicel gelişmeler, ekonomide rekabet ve sürdürülebilir kalkınma, başta kadın hakları olmak üzere insan haklarında gelişmeler, sıkıntılarına rağmen modernleşmenin sonuçlarıdır. Türkiye artık karşılaştığı her sorunda Batıya bakmak, Batının kendisi için ürettiği çözümleri alıp birebir kullanmaktan vazgeçip kendisini üretmelidir ki, Batıya bağımlılığın süreklileşmesinden kurtulabilsin. Türkiye, eğitim politikalarını ve müfredatını kendi eğitimci ve düşünürleriyle belirleyerek eğitimin gerçekten millî olmasını sağlamalıdır. Dünya toplumları modernleşmeyi aşarak bilişim toplumu uygarlığına yönelmiştir. Türkiye’nin bilişim toplumu olma yolunda ciddi avantajları vardır. Çağı doğru kavramak ve toplumun jeokültürel dinamiklerini harekete geçirmekle başlanabilir.

Türkiye’de bitmeyen Batılılaşma toplumsal kültürü tedirgin etmiştir. Bunun sonucu olarak toplum tehlikeyi atlatmak için daha büyük birliği oluşturarak güvenli bir liman olarak kültüründeki çekirdek değerler olan din ve milliyete sığınmıştır. 1960’lardan beri siyasi yönelmelerden çıkan sonuç budur. Toplum Batı karşıtı söylemlere yakınlık duymaya başlamıştır. 2000’li yıllarda merkez sağ partiler ortadan kalkmış, merkez sol ise hükümet adayı olmaktan uzak biçimde varlığını sürdürmeye çalışmakta, aşırı sağcı ve dinî eğilimleri güçlü bir hükümetle yönetilmektedir. Toplum, Batının askeri, ekonomik ve kültürel tehdidi

⁶⁴ Başbakan Erdoğan "İmam Hatip Liseleri bizim gözbebeğimizdir. İmam hatip okulları bu ülkenin ve bu milletin göz bebeği olacaktır." 26.4.2012. Başbakan bu ifadeleri değişik yerlerde ve vesilelerle söylemiştir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

karşısında direnebilmek için en büyük ortaklıkta (din ve milliyet) buluşmuş gibi görünüyor. Bu çalkantıların Batıdan kopup kendi ayakları üzerinde duramamasının bir sonucu olduğu söylenebilir. Türkiye'deki Batı karşıtlığını rüşünü ispatlama gayreti olarak ele almak modernleşme açısından rahatlatıcı olsa da, kendi tezlerinin olmaması ve alternatif bir yol çizememesi haklı bir rahatlama izin vermemektedir. Her kuşağın yeniden Batıdan referans almak zorunda kalmasının sebeplerinden biri de bu olmalıdır. Batının Türkiye'yi bir rakip olmaktansa, kendi stratejilerinde kullanacağı sıradan bir ülke olarak görmek istemesi ve bu amaçla eğitim ve kültür politikalarına müdahale etmesi anlaşılabilir bir durumdur. Bu bağlamda sorulmayı hak eden sorulardan biri şudur: Batıdan nasıl kopulur?

KAYNAKÇA

- Aksoy, M. (2000). Devrimci Öğretmenin Kıyımı ve Mücadelesi. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Akyüz, Y. (1978). Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri, 1848-1940). Ankara.
- Akyüz, Y. (1993). Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e) İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.
- Altunya, N. (2008). Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Deneyimi (1848-2008). İstanbul: Uygun Basım.
- Arlı, M. ve M. H. Nazik. (2004). Bilimsel Araştırmaya Giriş. (3. Baskı), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aslan, A. (2004). Kısır Döngü: Türkiye'de Üniversite ve Siyaset (1869-2004). İstanbul: Truva Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1989). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I (1919-1938). Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2003). Atatürk'ün Bütün Eserleri. Cilt 11. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ayas, G. (2012). "Toplumlar arası ilişkilerde rol farklılığı çerçevesinde Rus ve Türk modernleşmesine mukayeseli bir bakış." Türkiye'de Modernleşme Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi. (Ed. E. Eğribel, U. Özcan) İstanbul: Doğu Kitabevi. s. 207-224.
- Aydın, H. (2012). Gazzâlî Felsefesi ve İslam Modernizmine Etkileri. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Aytaç, K. (1992). Avrupa Eğitim Tarihi: Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonuna Kadar. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Bal, H. (1991). 1924 Raporunun Türk Eğitimine Etkileri ve J. Dewey'in Eğitim Felsefesi. İstanbul: Aydınlar Matbaası.
- Bali, R. (2001). Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945). Beşinci baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başar, E. (2004). Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri 1920-1960. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Baykurt, F. (1969). "Türk Kültür ve Eğitiminde Emperyalist Etkiler." Devrimci Eğitim Şurası. 4-8 Eylül 1968. Ankara: TÖS Yayınları.
- Bayzan, A. R. (2006). Türkiye'de Amerikan Misyonerleri. Armageddon: Kehanet mi, Teo-politik Bir Proje mi? İstanbul: Bilgi Yayınevi.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

- Berkes, N. (1978). Türkiye’de Çağdaşlaşma. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Bernal, M. 1998. Kara Atena: Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? (1785-1985) (Çev. Özcan Buze). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bilim, C. Y. (1999). “Osmanlılar’da eğitimin çağdaşlaşması: Askeri okullar.” Osmanlı. (Ed. Güler Eren) Cilt 5. Yeni Türkiye Yayınları. ss. 237-244.
- Bilgiç, M. (2000). Şeriatçı ve aydınlatmacı (!) dayatmacılıklara karşıt Olarak çokkültürcülükte: Geleneğin miras Sorunu.” Felsefelogos. Sayı: 10. Mart 2000. s. 107-115.
- Binbaşıoğlu, C. (2005). Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi: Araştırmalar. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Büyüköztük, Ş, Kılıç Çakmak E. Akgün, Ö. E., Karadeniz, ve Ş. Demirel, F. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Canerik, H. (2005). Küreselleşmenin Eğitim Politikası. Ankara: Ulusal Eğitim Derneği.
- Cramer, C.F. ve Browne, G. S. (1982). Çağdaş Eğitim: Millî Eğitim Sistemleri Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme. (Çev. F. Oğuzkan) (3. Baskı). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Çınar, İ. (2009a). “Eğitimin Tarihsel Temelleri” Eğitbilime Giriş. (Ed. Erdal Toprakçı) Ankara: Ütopya Yayınları.
- Çınar, İ. (2009b). “Eğitimde Amerikan Etkisi.” Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II. Anglo Amerikan Etkisi. Sosyoloji Yıllığı-18. Cilt 2. (Ed. E. Eğribel, U. Özcan). İstanbul: Kitabevi Yayınları. s. 53-68.
- Çınar, İ. (2012). Neden ve Nasıl Mankurtlaştırıyoruz? İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Davison, R. H. (1990). Essay in Ottoman and Turkish History, 1774-1923. The Impact of the West. Austin: University of Texas.
- Demir, R. (2013). “Osmanlı dönemi Türk düşüncesinin yapına genel bir bakış” Neden Geri Kaldık? Bitmeyen Kavga: Çağdaşlaşma. İkinci baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Demir, R. ve İ. Kalaycıoğlu. (2010). “Tıp eğitimi türkçeleşiyor!” Bilim ve Ütopya Dergisi. Sayı: 198. Aralık 2010. s. 87-89.
- Demirtaş, H.ve H. Güneş. (2002). Eğitim Yönetimi ve Denetimi Sözlüğü. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dewey, J. (1939). Türkiye Maarifi Hakkında Rapor. Maarif Vekâleti. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Diamond, J. (2002). Tüfek, Mikrop ve Çelik. (Çev. Ülker İnce), Ankara: Tübitak Yayınları.
- Dingeç, E. (2009). “Amerikan misyoner okullarının ermeni ayrılıkçı hareketi içindeki yeri.” Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler. Cilt II. (Haz. M. Hülagü, Ş. Batmaz, G. Alan) Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi 2. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu. 22-24 Mayıs 2008.
- Doğan, Güner. (2011). “Osmanlı imparatorluğu’nda karantina uygulaması ve Venedik uluslararası sıhhiye konferansı”. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 2011 Güz (15), 91-109.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Eğribel, E. (2009). “Günümüz bilim tartışmaları ve Türkiye’de toplum bilimlerinin yeniden örgütlenmesi üzerine.” Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi I. Kıta Avrupası Etkisi. Cilt 1. (Ed. E. Eğribel, U. Özcan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Eğribel, E. (2012). “Doğu-Batı farklılığı ve eşitsizliği dengesinin biçim değiştirmesi: Batılılaşma yerine küreselleşmenin ikâmesi”. Türkiye’de Modernleşme. Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkame Edilmesi. (Ed. E. Eğribel, U. Özcan) İstanbul: Doğu Kitabevi.

Ergin, O. (1977). Türkiye Maarif Tarihi. Cilt 1-5. İstanbul: Eser Matbaası.

Ergun, D. (1987). Sosyoloji ve Eğitim: Türkiye’de Eğitimin Niteliği Nedir ve Ne Olmalıdır? Ankara: V Yayınları.

Ergün, M. (1982). Atatürk Devri Türk Eğitimi. Ankara: DTCF Yayınları.

Ergün, M. (1996). II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914). Ankara: Ocak Yayınları.

Ergün, M. (2005). “Medreseler ve İmam Hatip Liseleri” Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı, Bildiriler. Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası.

Ergün, M. (2009). “Rus eğitiminde batılılaşma çabaları ve reformlar.” Kuramsal Eğitimbilim Dergisi. 2(1), 31-56.

Ethem Nejat. (2001). Türklük Nedir ve Terbiye Yolları (Haz. Faruk Öztürk,) Kızılelma Yayınları

Gedikoğlu, Ş. (1978). Kemalist Eğitim İlkeleri. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Giddens, A. (2012). Modernliğin Sonuçları. (Çev. E. Kuşdil) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Günay, D. (1999). “Medreseden üniversiteye trajik bir yolculuk. Mimar ve Mühendis. Sayı: 26. s. 41-49.

Güneş, M ve Güneş, H. (2003). Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum. Ankara: Anı Yayıncılık.

Güvenç, B., Oktan, P, Belek, T., Akarsu, F., Tözeren, S ve Özden, M. A. (1998). Japon Eğitimi. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Güvenç, B. (2002). Osmanlı’dan Cumhuriyete Kültürümüzde Batı Etkileri. Türkiye Bilimler Akademisi Forumu.

Gökalp, Ziya. (1333/1917). Maarif Meselesi. Muallim, Sayı 11.

Hesapçioğlu, M. (2010). “Türkiye’de cumhuriyet devri eğitim hareketlerinin dayandığı felsefî eğilimler” Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu. (Haz. A. Murat Parlak) Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. S. 53-59.

Haker, E. (2007). Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937. Çev. L. Deadato, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.

Haksever, A.C. (2009). Modernleşme Sürecinde Mevlevîler ve Jöntürkler. İstanbul: H Yayınları.

İbrahim Müteferrika. (1990). Milletlerin Düzeninde İlmî Usuller. (Haz. Ö. Okutan) İstanbul: MEB Yayınları.

İhsanoğlu, E. (1998). “Osmanlı İmparatorluğu’nda bilim, teknoloji ve sanayide modernleşme gayretleri” Osmanlı Bilimi Araştırmaları II. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

- İhsanoğlu, E. (2010). Osmanlılar ve Bilim: Kaynaklar Işığında Bir Keşif. (3. Baskı). İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- İlhan, A. (2005). Ulusal Kültür Savaşı. Üçüncü baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, H. (2013). Türklerin rönesansa etkisi ve günümüzde avrasya. Neden Geri Kaldık? Bitmeyen Kavga: Çadaşlaşma. İkinci baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- İnce, M. (2005). İlköğretim ders müfredatlarının değiştirilmesi süreci üzerine bir değerlendirme. Eğitim Politikaları Dergisi. Sayı 1.
- Kaçar, M. (1995). Osmanlı imparatorluğunda askerî sahada yenileşme döneminin başlangıcı” Osmanlı Bilimi Araştırmaları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kaçar, M. (1998). “Osmanlı imparatorluğunda askerî teknik eğitimde modernleşme çalışmaları ve mühendishanenin kuruluşu (1808’e kadar)” Osmanlı Bilimi Araştırmaları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2001). Türk Sosyoloji Tarihine Giriş: Ön Koşullar. 1. Cilt. İstanbul: Birey Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2009). “İktidar mücadelesi ve yüzellilikler” Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi: Kıta Avrupası Etkisi. (Ed. E. Eğribel, U. Özcan) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2009). “Türkiye’de sosyal bilimlerin biçimlenmesinde derneklerin rolü: Türk sosyal bilimler derneği ve sosyoloji derneği.” Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi: Kıta Avrupası Etkisi. (Ed. E. Eğribel, U. Özcan) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kafadar, O. (1997). Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma. Konya: Vadi yayınları.
- Kalaycı, N. (1988). Cumhuriyet Döneminde İlköğretim: Hükümet Programları ve Uygulamalar. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Kâtip Çelebi. (1993). Mîzânü’l-Hak Fî İhtiyârî’l-Ahak. (Haz. O. Ş. Gökyay) İstanbul: MEB Yayınları.
- Kazancıgil, A. (2000). Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji. (2. Baskı). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Kirby, F. (2000). Türkiye’de Köy Enstitüleri. (İlk baskı 1962) (Çev. E. Tonguç), Güldiken Yayınları.
- Kızılçelik, S. (2000). Frankfurt Okulu. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2009). “Batı sosyolojisine aşırı bağımlı bir sosyoloji örneği: Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Sabri F. Ülgener, Mübeccel B. Kıray, Şerif Mardin, Emre Kongar ve Nilüfer Göle’nin sosyoloji anlayışları üzerine eleştirel bir deneme” Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi: Kıta Avrupası Etkisi. (Ed. E. Eğribel, U. Özcan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kirillina, S. (2005). “Arab scholars from the Ottoman Empire in Russian universities in the nineteenth and early twentieth.” Frontiers of Ottoman Studies. Vol II. (Ed. C. Imber, K. Kiyotaki, R. Murphy) New York: IB Tauris.
- Koçer, H. A. (1991). Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Köklügiller, A. (Der.) (2009). Batılılaşma veya Çağdaşlaşma, Nedir, Ne Değildir. İstanbul: IQ Yayıncılık.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Kuran, E. (2007). “Türkiye’nin batılılaşmasında Osmanlı daimî elçiliklerinin rolü.” Türkiye’nin Batılılaşması ve Millî Meseleler. Üçüncü baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kurat, A. N. (1999). Rusya Tarihi. Dördüncü baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Küken, G. (2009). “Türk eğitim felsefesinde Anglo-Sakson etkileri.” Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi I. Kıta Avrupası Etkisi. Cilt 1. (Ed. E. Eğribel, U. Özcan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Malche, A. (1939). İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor. Maarif Vekâleti. İstanbul: Devlet Basımevi.

Marshall, C.& G. B. Rossman. (1995). Designing Qualitative Research. (2nd Edition) California: Sage Publications.

MV (Maarif Vekâleti) (1939). Amerikan Heyeti Raporundan Maarif İşleri. Maarif Vekâleti. İstanbul: Devlet Basımevi.

Nafî (Mahmud Cevad İbnü’ş-Şeyh Nafî). (2002). Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcrââtı. (Haz: M. Ergün, T. Duman, S. Arıbaş, H. H. Dilaver) MEB Yayınları.

Nazır, B. (2007). Macar ve Polonyalı Mülteciler: Osmanlı’ya Sığınanlar. İkinci baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Okçabol, R. (2005). Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Ortaylı, İ. (2007). Batılılaşma Yolunda. (2.Baskı). İstanbul: Merkez Kitaplar.

Özcan, U. (2009). “Türkiye’de sosyal bilimlerde yeni ana akımlar”. Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi: Kıta Avrupası Etkisi. (Ed. E. Eğribel, U. Özcan) İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Özen, R, Akkutay, Ü. Cafağlu, Z. Çeliköz, N. ve Erişen Y. (1996). (Çev) Japonya Eğitim Sistemi. İstanbul: Avni Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları.

Özerdim, S.N. (1981). Atatürkçünün El Kitabı. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Parlar, S. (2007). Askeri Modernleşme Yoluyla Bayraksız İstilâ. İstanbul: Bağdat Yayınları.

Parker, B. (1939). Türkiye’de İlk Tedrisat Hakkında Rapor. Maarif Vekâleti. İstanbul: Devlet Basımevi.

Rodrigue, A. (1997). Türkiye Yahudilerinin Batılılaştırılması: “Alliance” Okulları 1860-1925. (Çev. İ. Yıldız), Ankara: Ayrac Yayınları.

Rufî, J. J. (1956). Türkiyede Orta Öğretim. Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler. Maarif Vakâleti. İstanbul: Devlet Basımevi.

Sakaoğlu, N. (1991). Osmanlı Eğitim Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarıbay, A. Y. (1995). Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sezal, İ. (1998). İkinci bin yıl ve “ikinci toplum”dan üçüncü bin yıl ve “üçüncü toplum”a. Bilgi ve Toplum. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Sezer, B. (2006). Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.

Sinanoğlu, S. (1988). Türk Humanizmi. 2. Baskı. Ankara: AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

- Şişman, A. (1999). “19. Yüzyıl başlarında Fransa’daki ilk Osmanlı öğrencileri” Osmanlı. Cilt 5.
- Şişman, A. (2004). Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şişman, A. (2006). XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Taşdemirci, E. (1992). Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Taylor, C. (1995). Modernliğin Sıkıntıları. (Çev. U. Canbilen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1993). Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- Timur, T. (2000). Toplumsal Değişme ve Üniversiteler. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toffler, A. (2008). Üçüncü Dalga. (Çev. Selim Yeniçeri), Koridor Yayıncılık.
- Toffler, A. ve Toffler, H. (1996). Yeni Bir Uygarlık Yaratmak. (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Topçu, N. (2006). Türkiye’nin Maarif Dâvası. (5. Baskı). İstanbul: Dergah yayınları
- Tonguç, İ. H. (1946). İlköğretim Kavramı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tozlu, N. (1999). “Osmanlı İmparatorluğu’nda misyoner okulları.” Osmanlı. Cilt 5.
- Tuna, K. (2011). Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine. (4. Baskı) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tunçkanat, H. (2001). İkili Anlaşmaların İyüzü. (3. Baskı, ilk baskı 1970). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Turan, N. S. (2004). Osmanlı diplomasisinde batı imgesinin değişmesi ve elçiliklerin rolü, 18 ve 19. yüzyıllar. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. 5, S 2. S. 57-86.
- Turan, S., ve Şişman, M. (2013). Eğitim yönetimi alanında üretilen bilimsel bilgi ve batılı biliş tarzının eleştirisine giriş. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 19(4), 505-514.
- Unat, F. R. (1964). Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayinevi.
- USA State. (1949). Turkey-U.S. Educational Commission. (Türkiye-ABD Eğitim Komisyonu) <http://photos.state.gov/libraries/turkey/461177/pdf/1t603.pdf> Online Erişim: 04.12.2013.
- Ülken, H. Z. (2001a). Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi. (7. Baskı). İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2001b). Eğitim Felsefesi. (2. Baskı) İstanbul: Ülken Yayınları.
- Vahapoğlu, M. H. (2005). Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Wofford, K. V. (1952). Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor. (Çev. F. Varış) Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Yapıcı, M. (2006). “Eğitim Politikaları ve Etkileri” Üniversite ve Toplum Dergisi. Cilt 6, Sayı 2.
- Yıldız, Ö. (2011). Anadolu’da Amerikan Okulları. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (1995). Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar. Konya: Vadi Yayınları.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Yiğit, A. A. (1992). İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Yücel, Y. ve Sevim, A. (Tarihsiz). Türkiye Tarihi. Cilt 4. İstanbul: Sabah Gazetesi Yayını.

Zengin, Z. S. (2004). Tanzimat Dönemi Osmanlı Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi (1839-1876). Ankara: MEB Yayınları.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

(3)

Doç. Dr. Sait YILMAZ*(Assoc. Prof. Dr. Sait YILMAZ)*
TÜRKÇE: YENİ DÜNYA DÜZENİ ve DEMOKRASİ GELİŞTİRME
ENGLISH: THE NEW WORLD ORDER and DEMOCRACY PROMOTION

ÖZET

Küresel sermayenin hedefi tek bir dünya hükümeti tarafından yönetilen ve küresel olgarkların çıkarları üzerine kurulu bir dünya devleti kurmaktır. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte küresel sermayenin merkezi Londra'dan Wall Street'e taşınırken, "demokrasi geliştirme" ABD hegemonya politikalarının ana unsurlarından biri oldu.

ABD hegemonyası temel olarak iki yöntemle kendine vekil devletler oluşturur; (yumuşak güce dayalı demokrasi geliştirme ve kalkınma projeleri ile) rejim restorasyonu ve (sert güç kullanımı sonrası yeniden devlet kurma şeklindeki) ülke inşası (nation building). Bu makalede, yeni dünya düzenine giden yolda ABD'nin sivil müdahale yöntemi olarak demokrasi geliştirmenin geldiği aşamayı ve geleceğini sorgulayacağız.

Anahtar Kelimeler: Küresel Sermaye, Demokrasi Geliştirme, ABD, Rothschild, Rockefeller.

Jel Kodu: D24, E22, F21.

ABSTRACT

Global capital aims to establish a world state ruled by a world government in order to dominate based on the interests of global oligarchs. Simultaneously with the World War II, global capital has moved from London to New York, and democracy promotion has been a fundamental component of American hegemonic policies.

American hegemony gains puppet states in two ways; regime restoration (democracy promotion and development projects are in use with soft power projection) and nation building (state foundation following hard power use). In that article, we investigate the present and future of democracy promotion as an American civilian intervention method in the course of the new world order.

Keywords: Global Capital, Democracy Promotion, USA, Rothschild, Rockefeller.

Jel Code: D24, E22, F21.

* Ulusal Güvenlik ve Strateji Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü; Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Öğretim Üyesi; saityilmaz@aydin.edu.tr

* Director, National Security and Strategy Research and Applied Center; Political Sciences and International Relations Faculty Member. saityilmaz@aydin.edu.tr

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

GİRİŞ

Ortaçağ'ın başlarında Batı medeniyeti ticaret ya da sanayinin olmadığı kendi kendine yeterli malikâneler üzerine kurulmuş, tamamen tarıma dayalı bir ekonomik sisteme sahipti. William Paterson ve arkadaşları tarafından Bank Of England'ın kurulduğu 1694 yılı, dünya tarihi için de önemli bir tarihtir. Ağırlığı nedeni ile taşımak zor olduğu için altın yerine onu temsil eden kâğıdı kullandılar ve bugün de bu tür kâğıtlar “altın tahvili” olarak kullanılmaktadır. Bu kâğıtların değeri rezervdeki altını geçmeye başlayınca artan bu değeri temsil eden kâğıtlara “bank notes (eski Türkçe ile banknot)” yani bugünkü “kâğıt para” denildi⁶⁵. 1770'lerde özel teşebbüsün yani tek kişi ya da ortaklık şeklinde özel kişilerin sahip olduğu şirketlerin ortaya çıktığı “sanayi kapitalizmi” başlamıştı. Uluslararası arenada manipülasyonlar ve finansal yenilikler yapmak için gerekli olan yetenekli bankerler ticari ve sanayi kapitalizmi ile birlikte Londra'da yetişti. Bu kişilerin kökleri daha da geçmişten gelen hanedanlık ailelerine dayanmakta idi ve bunların da başında Frankfurtlu Meyer Amsehel Rothschild (1743-1812) gelmekte idi. Daha Amerikan devleti kurulurken küresel sermayeyi temsil eden İngiliz sisteminin kolonilerin kendi paralarını basma haklarını iptal etme nedeni, bankacıların koloniciler ile ticaret yaparken vergi alma isteği idi. Amerikalılar faiz ödemeye zorlanarak, borç batağına sürüklenecekti. Amerika kurulduğu günlerde kolonilerde eşitlik üzerine kurulu sosyalist düşünce hâkimdi ama sistem kısa süre sonra zengin iş adamlarının kendi çıkarlarını her zaman üstün tutmasını sağlayacak bir plutokrasi rejimine dönüştü. 1873'deki büyük ekonomik krizden sonra güçlü Amerikan sanayi ve bankacılık aileleri Amerikan endüstrisi ve zenginliğini kontrol eden J.P.Morgan ve John D. Rockefeller'in etrafında toplandı. Bu ikisi finansal paniği manipüle eden sahtecilik, rüşvet ve şiddet olaylarını da tezgâhlamıştı. Böylece Amerikan plutokrasisi ya da başka bir deyimle Amerikan oligarşisi kuruldu⁶⁶.

John Ruskin, 1871 yılında Oxford Üniversitesi'nde imtiyazlı yönetici sınıfın üyesi olarak yaptığı konuşmada büyük bir eğitim, güzellik, hukukun üstünlüğü, özgürlük, edep ve öz disiplin geleneğine sahip olan İngiliz geleneğinin alt tabakalara ve tüm dünyada İngiliz olmayan kitlelere yayılması gerektiğini, aksi takdirde bu geleneğin yok olacağını söylemişti. Ruskin'in bu açılış konferansı notu çoğaltıldı ve başta Cecil Rhodes, Arnold Toynbee, Alfred Milner olmak üzere pek çok yönetici ve aydın tarafından sonraki on yıllarda hem İngiliz hegemonyasını geliştirmek için temel konsept olarak kullanıldı. Şarkiyat çalışmaları bu konseptte alt yapı teşkil etti. İngiltere'nin hegemonya konsepti geri planda küresel sermayenin tek bir dünya devleti kurma hedefine de temel teşkil ediyordu. 5 Şubat 1891'de Cecil Rhodes ve William Thomas Stead “yeni dünya düzeni” hedefi için gizli bir cemiyet oluşturdular. Rhodes'in lider olduğu bu cemiyetin icra komitesinde Stead, Brett (Lord Esher) ve Alfred Milner bulunuyordu. Cemiyete yardım eden iç halkada Arthur (Lord) Balfour, (Sir) Harry Johnston, Lord Rothschild, Albert (Lord) Grey ve diğerleri vardı⁶⁷. Dış halkayı ise daha iyi tanınan Yardımcılar Birliği (Association of Helpers) oluşturuyordu ki, bu yapı daha sonra Milner tarafından Yuvarlak Masa (Round Table) olarak organize edildi. Bugün bu cemiyetlerin uzantıları ABD'deki CFR, Trilateral Komisyon, Bildelberg Grubu, İngiliz

⁶⁵ Carroll Quigley: A History Of The World In Our Time, MacMillan, (1966),p.48.

⁶⁶ F. William Engdahl: Gods of Money, Wall Street and the Death of the American Century, (2009), p.20.

⁶⁷ Carroll Quigley: Tragedy and Hope, McMillan Company, (New York, 1966), p.46.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Milletler Topluluğu'nda Milner's Kindergarden, Chatham House gibi kuruluşlarda devam ediyor. Uluslararası banker James Warburg, 7 şubat 1950'de Amerikan Senatosu'nda yaptığı konuşmada şöyle diyordu; "Sevelim ya da sevmeyelim Dünya Hükümeti'ni kuracağız. Mesele bunu fetihle mi yoksa rıza ile mi yapacađımız⁶⁸." Avrupa ve ABD'deki uluslararası bankerlerin yeni dünya düzeni kurma planına göre tek bir dünya hükümeti ile dünyayı yönetilecekti. Bugün bu planın içinde, dünya nüfusunun bir milyardan aşağıya çekilmesi ve dünya kaynaklarının küresel oligarkların kullanımına bırakılması var.

Modern demokrasinin 250 yıllık bir geçmişi var. Bundan öncesinde; toplumlar, zenginlik ve kaynaklar üzerinde mutlak otorite kurmuş güçlü kişiler vardı. Amerikan anayasasını yazan Thomas Jefferson, John Adams gibi isimler demokrasiyi %51'in %49'a tahakkümü olarak görmüşlerdi. ABD tarafından demokrasi kartı ancak Birinci Dünya Savaşı sonuna doğru Woodrow Wilson'un meşhur prensipler dizisi ile ortaya sürüldü. Ancak, o dönemde Ortadoğu'yu paylaşma derdinde olan Avrupalı güçler tarafından dikkate alınmadı. 1898'den beri Princeton Üniversitesi başkanı olan Woodrow Wilson'u 1912'de başkan yapan J.P. Morgan and John D. Rockefeller'in parası idi. Wilson'un ulusal bankacılık kanununu çıkaracağını düşünün Morgan, büyük bir medya kampanyası başlatmıştı. Federal Rezerv Kanunu (the Glass-Owen Bill) istedikleri gibi 23 Aralık 1913'de Kongre'den geçer geçmez Wilson tarafından imzalandı. Böylece özel bankaların önü tamamen açıldı ve devlet garantisine de alındı. Küresel sermaye, Komünizmi tek dünya devletine giden en kestirme yol olarak gördü ve destekledi. Bolşevik devrimi, ABD Başkanı Woodrow Wilson'u kukla gibi kullanan Rockefeller'in sağladığı para ile Lord Alfred Milner ve Kuhn Loeb tarafından finanse edildi⁶⁹. Bolşevik Devrimi'nin arkasındaki dünyanın en güçlü ve en zengin insanları; uluslararası komünizmden korkmuyorlardı çünkü onu kontrol edebileceklerini düşünüyorlardı. Küresel finans sistemini kontrol eden güçlü bankacılık aileleri temel olarak iki yöntemle güç ve etki kurdular⁷⁰; (1) Ülkeleri borçlandırmak ve borçları az bulunan bir meta (genellikle altın) üzerinden ödetmek. (2) Tüm mali vasıtaları kontrol altına almak, özel bankacılığın çıkarları için kullanmak. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte küresel sermayenin merkezi Londra'dan Wall Street'e taşınırken, "demokrasi geliştirme" ABD hegemonya politikalarının ana unsurlarından biri oldu. ABD hegemonyası temel olarak iki yöntemle kendine vekil devletler oluşturur; (yumuşak güce dayalı demokrasi geliştirme ve kalkınma projeleri ile) rejim restorasyonu ve (sert güç kullanımı sonrası yeniden devlet kurma şeklindeki) ülke inşası (nation building)⁷¹. Bu makalede, yeni dünya düzenine giden yolda ABD'nin sivil müdahale yöntemi olarak demokrasi geliştirmenin geldiği aşamayı ve geleceğini sorgulayacağız.

Küresel Sermaye ve Demokrasi Geliştirme Kurgusu

İkisi de Yahudi kökenli olan İsviçre-Basel'deki Rothschild ailesi ile ABD'deki Rockefeller ailesi küresel sermayenin iki ana koludur. Bu sistem İsviçre Basel'de Rothschild'in başında olduğu BIS (Uluslararası Ödemeler Bankası) tarafından yönetilir.

⁶⁸ Gary Allen: None Dare Call It Conspiracy, G.S.G. & Associates Pub, (New York, 1971), p.143

⁶⁹ Carroll Quigley: The Anglo-American Establishment, G.S.G. & Associates Pub, (New York, 1981), p.87.

⁷⁰ **Des Griffin: Fourth Reich of the Rich, Emissary Publications, (1994), p.211.**

⁷¹ ABD hegemonya sistemi için bakınız, Sait Yılmaz: Güç ve Politika, Alfa Yayınları, (İstanbul, 2008).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Küresel sermayenin para planlama merkezi (City) Londra'dadır. Aksiyon merkezleri ise Wall Street, Belçika-Brüksel ve Singapur'dadır. Rockefeller'in ABD Dış İlişkiler Konseyi (CFR), kurulduğu 1921 yılından beri dış politikada salt açık-diplomatik olayları yönlendirmekle kalmamış, örtülü operasyonların ana hatlarını da çizen bir güç niteliğine sahiptir. Federal devlet kadrolarının seçiminden, dışişleri görevlilerinin atanmalarına kadar CFR'nin etkisi kaçınılmazdır. ABD tahvilleri ve borcundan beslenen New York'un finans kesimi 2008 krizi ile astronomik karlara ulaştı. IMF, küresel sermayenin finansal polisidir ve Amerikan-İngiliz ekseninin dayatmalarını yapar. Borç tuzağına düşürülen ülkelerin tekrar borç alabilecekleri New York ve Londra bankalarından başka adres yoktur⁷². Bu bankaların verdiği krediler olan Amerikan yardımı, borçlu ülkelere hiç uğramadan özel bankaların cebine giden ve IMF yolu ile doğal kaynaklarına el konulan acımasız bir oyunun aracıdır. Oyunun temel kuralı küresel spekülâtörlerin milli paralara saldırması sonucu devalüe edilen paranın değerini yitirmesi ile para basma gücünün bu bankalar karşısında kaybolmasıdır⁷³.

Merkez bankalarının gücü bu spekülâtörler karşısında oldukça sınırlıdır. Para politikalarını elinde tutan kredi kuruluşları, devlet bütçesini dondurabilir, ödeme planını düzenleyebilir, milyonlarca çalışanın ücretlerine karar verebilir, üretim ve sosyal programlarını çökertebilir. Bu oyun, demokrasi ve kalkınma görüntüsü altında ülkelerin iç dinamiklerin ve kaynaklarının ele geçirilmesi, borç batağına düşürülerek ülke egemenliklerini yok edilmesi ve küresel sermayenin önündeki en büyük engel olan "millileştirme"ye karar verecek, ulus-devlet yapılarının yok edilmesidir. Demokrasi projeleri, siyasi kapsamda hedef alınan ülkelerde insan hakları görüntüsü altında etnik ya da dini gruplar ve azınlıkların bölünmesinin teşvik edilmesi, ulus-devletin "ulus" olma özelliğinin yitirilmesi, devletin "milli" kararlar verebilme yetisinin yok edilmesi amacını taşımaktadır. Bu amaçla, devletin içeriden ve dışarıdan egemenliğinin sınırlandırıldığı "ağ stratejisi" uygulanmaktadır.

ABD, demokrasi geliştirmede birkaç kanala sahiptir. Ulusal Demokrasi Vakfı (NED⁷⁴), demokrasi geliştirme işindeki en büyük NGO'dur ve dört alt unsuru bulunmaktadır; NDI⁷⁵, IRI⁷⁶, Bağımsız Özel Teşebbüs Merkezi (CIPE⁷⁷) ve Dayanışma Merkezi (ACILS⁷⁸). NED yaklaşık 70-80 milyon dolar olan yıllık bütçesinin %55'ini bu dört unsur vasıtası ile dağıtmakta, geri kalanını küresel işler üstlenmiş diğer demokrasi geliştirme teşkillere aktarmaktadır. NED bütçesine ihtiyaca göre pek çok ilave yapılmaktadır. NED ve (sırası ile Demokrat ve Cumhuriyetçi Partideki) uzantıları olan NDI ve IRI, dünya genelinde 70'den fazla ülkede rejim restorasyonu için çalışmaktadır. NDI ve IRI; NED, USAID, Dışişleri Bakanlığı, BM Kalkınma Fonu (UNDP), yabancı hükümetlerin yardım ajansları ve özel sektörden destek almaktadır. CIPE, demokrasi geliştirmede pazara dayalı reformları desteklemekte, iş dünyası, ticaret odaları ile işbirliği yapmaktadır. ACILS ise daha çok sendikalar ve işçilere odaklanmaktadır. Son 30 yıldır USAID, NED'in öncü rolü rağmen,

⁷² Engdahl: a.g.e., (2009), p.290.

⁷³ Engdahl, a.g.e., (2009), p.3.

⁷⁴ National Endowment for Democracy.

⁷⁵ National Democratic Institute for International Affairs

⁷⁶ International Republican Institute

⁷⁷ Center for Independent Private Enterprise

⁷⁸ American Center for International Labor Solidarity

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

demokrasi geliştirmeye dünyadaki herhangi bir örgütten daha fazla kaynak, enerji ve dikkat sarf etti⁷⁹. USAID, 1990-2008 arası dönemde 120 ülkede 8.47 milyar dolar dağıttı. Bunların dışında Seçim Sistemleri Uluslararası Vakfı (IFES⁸⁰), ülkelerin özgürlük karnesini tutan Özgürlük Evi (Freedom House), Avrasya Vakfı (EF⁸¹), Carter Merkezi ve başta Açık Toplum Enstitüsü (OSI⁸²) olmak üzere Soros Vakıfları ağı da demokrasi işinin önde gelen aktörleridir. Ortadoğu'da USAID, Dışişleri Bakanlığı Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Bürosu (DOS-DRL), Ortadoğu Ortaklık İnisiyatifi (MEPI) ve Milenyum Zorlukları İşbirliği belirli demokrasi işleri için ülke projelerine fon sağlamaktadır⁸³.

CFR, 1980'li yıllarda demokrasi geliştirme projelerine uygun olarak, yabancı ülkelerdeki politikacılarla ve sivil kuruluş temsilcileriyle doğrudan ilişkiler geliştirmiştir. CFR'nin hemen hemen tüm üst düzey yöneticileri ya NED, ya da NED'e bağlı örgütlerin yönetimlerinde yer almaktadırlar. Rockefeller Vakfı, Carnegie Şirketi (New York) ve Carnegie Endowment for International Peace dış politika, propaganda ve hükümetlere sızma konularında büyük fonlar kullanmaktadır⁸⁴. Ford, Rockefeller ve Carnegie gibi vakıflar CIA'nın örtülü faaliyetleri için örtü sağlamakta, özel fonlardan gelen cömert paralarla CIA, sınırsız bir şekilde gençlere, sendikalara, üniversitelere, yayın organlarına ve diğer özel kurumlara ilişkin örtülü programlar uygulamaktadır⁸⁵. Rockefeller kurumları sosyal kontrol ve sosyal mühendisliği (soy arıtımı) en önemli vasıtalarından biri olarak görmektedir. George Soros, sadece dünyanın önde gelen spekülörü değil aynı zamanda Anglo-Amerikan mali yapısının ayak işleri memurudur. Ülkelerin yağmalanması için egemenliklerine el konulması işlerine yoğunlaşmıştır. Komünizm çökmeden çok önce Açık Toplum Vakfı ile mevzilenen Soros, Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasi dönüşümünün aktörü oldu⁸⁶. Soros, Mossad ve Jacob Lord Rothschild ailesinin de içinde olduğu bir zincirin halkasıdır. Dünya genelinde pek çok kuruluş, araştırma merkezi, üniversite, çokuluslu şirket, istihbarat servisi, vakıf, siyasi parti uzantısı bu oyunun birer parçasıdır. Demokrasi geliştirme işi ABD'nin bir müdahale biçimi olarak; ekonomik, siyasi ve moral kaynakların açık ya da örtülü şekilde diğer ülkelerdeki rejimleri demokratikleştirmek için kullanılmasıdır⁸⁷. ABD, 20. yüzyılın son çeyreğinde demokrasi geliştirmede bir başkandan diğerine değişen farklı stratejiler uyguladı. Jimmy Carter, Amerikan moral değerlerini kullanmak isterken, Ronald Reagan Sovyetler ile fikir savaşını kazanmak, Bill Clinton ise Soğuk Savaş sonrası ABD küresel angajman politikasını desteklemek için demokrasi, kalkınma ve insan haklarını geliştirme işine

⁷⁹ Thomas Carothers: Effective U.S. Democracy Assistance Requires Reform at USAID, House Committee on Foreign Affairs, (June 10, 2010).

⁸⁰ International Foundation for Election Systems

⁸¹ Eurasia Foundation

⁸² Open Society Institute

⁸³ Alexandra Silver: Soft Power: Democracy-Promotion and U.S. NGOs, CFR Blog: Democracy in Development, (March 17, 2006).

⁸⁴ F. William Engdahl: *Seeds of Destruction, The Hidden Agenda of Genetic Manipulation, Global Research*, (2007), p.132.

⁸⁵ Frances Stoner Saunders: *The Cultural Cold War, The CIA and the World of Arts and Letters*, New Press, (2001), p.69.

⁸⁶ *Executive Intelligence Review: Financial Tumult*, Vol.24, No.16, April 1997.

⁸⁷ Shadi Hamid: The Meaning of "Power", Brookings Institute, (July 20, 2007).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

başvurdular. Demokrasi geliştirme işi seçimleri demokratların kazanmasını, bu ani değişiklik ise hazırda kukla adamları gerektirir.

Demokrasi Geliştirmede Alınan Dersler

1960'lardan beri uygulanan demokrasi projelerinin yarısı başarısız oldu. Latin Amerika'da Venezüella, Bolivya ve Ekvator'da ABD karşıtı rejimler ayakta kalmaya devam etti. ABD savunma bütçesi ile sert gücüne her yıl 600 milyar dolar ayırırken, yumuşak gücün kullanıldığı demokrasi ve kalkınma projelerine 38 milyar dolar harcama yapmaktadır⁸⁸. İtalya, Batı Almanya, Portekiz ve İspanya'nın demokratikleştirilerek Avrupa bütünleşmesi ve NATO içine alınması bu yöntemin en başarılı ve en önemli adımı idi. Japonya ise en başarılı ülke inşası (nation building) örneği oldu. Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği, ideolojik çekişme içinde Güneydoğu Asya'dan Latin Amerika'ya pek çok coğrafyada demokrasi ve sosyalizmi yerleştirmek için karşı karşıya geldiler. ABD; Güney Kore, Tayvan ve Filipinler'de istediği rejimleri kurdu. Sosyalistler devrim için halk ve kurtuluş savaşlarına başvururken, ABD ise ayaklanmalara karşı harekât, kontr-gerilla gibi yöntemler kullandı. 1970'lere kadar CIA destekli örtülü operasyonlar ABD imajına büyük zarar verince onun örtülü işlerini açıktan yapmak için 1980'lerde Reagan ile birlikte ABD Ulusal Demokrasi Vakfı (NED) kuruldu. Bu kurgu yavaş yavaş evrimleşerek ABD'ye yumuşak güç çatısı oluşturdu. Freedom House tarafından ülkeler yedi kategoriye ayrılarak demokrasi karneleri tutulmaya başlandı. Demokrasi geliştirme, hedef ülkenin içine siyasi sızma imkânı sağlıyordu ama asıl amaç ekonomikti. Ülkeler gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmemiş diye üçe bölünerek kalkınma (gelişme) işleri USAID'in sahası içinde müdahale kurgusunu tamamladı.

1990 sonrası Clinton yönetimin en önemli önceliği, demokrasi projeleri ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı kampına katılması idi⁸⁹. Ancak, demokrasi geliştirme işleri her zaman başarılı olmadı. 11 Eylül 2001 sonrası George W. Bush, Ortadoğu'da demokrasi geliştirmeyi stratejik önceliği olarak ilan etmişti. Afganistan ve Irak'ta demokrasi ancak silahlı ülke inşası sonrası gelebilirdi. Irak'ta seçimler ABD'nin istediklerini iktidara getirmedi.

Afganistan'da savaş zaten kaybedildi ama Taliban, ABD'ye çıkış anlaşması için bile vize vermemektedir. Renkli devrimler esnasında ise Batı farklı bir role büründü; demokrasiyi desteklemek için değil rejimi değiştirmek için yardım etti. 2000 yılında Sırbistan'da Slobodan Miloseviç'in kovulmasında bir öğrenci grubu olan Otpor (Direniş), Amerikan hükümeti ve hükümet dışı kaynakları tarafından yüzbinlerce dolar ile desteklendi. Gürcistan'daki Gül Devrimi ve Ukrayna'daki Turuncu Devrim esnasında medya kullanılarak seçimlerde hile yapıldığı argümanı kullanıldı. Otpor'un Ukrayna'daki karşılığı olan Pora (Yüce Zaman) da Batılı hükümetlerden para amıştı. George Soros'un Açık Toplum Enstitüsü'nün (OSI) fonları da açıkça bu hareketlere verildi. OSI bununla da kalmadı, binlerce gence direniş için eğitim verdi. 2009'a gelindiğinde ABD, Ortadoğu için yeni bir strateji arayışı içinde idi. Ortadoğu'da, kalpleri ve düşünceleri kazanmak üzerine kurgulu akıllı güç uygulamaları ile

⁸⁸Lorne W. Craner, Richard N. Haass, Vin Weber, Ken Wollack: 2008 Foreign Policy Symposium: Democracy and America's Role in the World, Humphrey Institute of Rockefeller Foundation, CFR, (September 4, 2008).

⁸⁹Mark P. Lagon: Promoting Democracy: The Whys and Hows for the United States and the International Community, A Markets and Democracy Brief, CFR, February 2011.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

sosyal medya üzerinden tezgâhlanan Arap Hareketleri de Amerikan sevgisi ve demokrasisini getirmedi. İngilizlerin 1932’de yaptığı gibi Amerikalılar da Arap hareketleri ile diktatörün birini gönderip, öbürünü getirdiler. ABD, Mısır’da Müslüman Kardeşler yerine askerlere razı oldu. Libya her an bölünebilir, Tunus’ta ise eskiye göre değişen pek bir şey yok. Suriye, tam bir başarısızlık oldu ve ülke tıpkı Libya gibi uluslararası terör ve istikrarsızlığın batağı haline geldi. Bu arada ABD’nin 2009 yazında yılında İran’da desteklediği, 75 milyon dolarlık bir demokrasi geliştirme programı olan Yeşil Hareket’in de tam bir başarısızlık olduğunu unutmamalıyız. Son başarısızlık ise Ukrayna’da yapılmaya çalışılan rejim değişikliği operasyonu ile ABD tipi demokrasi geliştirme yönteminin tamamen dibe vurmasıdır.

Amerikan dış politikasının sivil müdahale yöntemi olarak demokrasi geliştirme işleri son 30 yılda onun tek taraflı, yayılmacı, ulusal egemenliği hiçe sayan ve çifte standartlı yüzünü ifşa etti ve anti-amerikancı eğilimleri besledi⁹⁰. Bugün ise bir yandan daha fazla realizm diğer yandan yeni ve proaktif fikirlere ihtiyaç duymaktadır. Obama, Ortadoğu’da demokrasi geliştirme işinde Bush’un yaptığı hataları tekrarladı ve o da başarısız oldu. Demokrasi ve kalkınma işleri seçilen ülke ile işbirliği halinde uluslararası normlar dâhilinde reformlar gerektirirken, uygulanan yöntem ABD’nin çıkarlarını gözetken haçlı seferleri olmaktan öteye gidemedi⁹¹. Arap Hareketleri esnasında AB, ayaklanmacılara para dağıtmakta o kadar yavaş kaldı ki kendi NED’i olan EED’yi⁹² kurdu. ABD 1970’lerden beri 60’dan fazla ülkede demokrasi geliştirme oyunu oynadı ve rejim değiştirme işinin sonunun belli olmadığını gördü. Çıkardığı dersleri şu şekilde sıralayabiliriz⁹³;

- Muhalefeti birleştirmek; ayakta kalmak isteyen rejim genellikle muhalif grupları bölünmüş tutmak ister ve bazılarını yanına çeker. 1986’da Filipinler, 1990’da Nikaragua, 2004’de Ukrayna’da muhalefet ortak bir lider etrafında birleştiği için başarılı olundu ancak, bir kez iktidar değişince de büyük ideolojik farklılıklar derin bölünmelere yol açtı. Bazen de ABD, Mısır’daki Muhammed El Baradei gibi yanlış liderler dikte etti.

- Eski düzeni tamamen yok etmek; Bir ülkede iktidarın değişmesi rejimin eski kalıntılarının gittiği anlamına gelmiyor. Örneğin Tunus’ta Ben Ali gitmesine rağmen arkasında güçlü bir siyasi ve güvenlik mekanizma bıraktı. ABD için ideal rejim değişikliği Romanya’da Çavuşesku ya da Libya’da Kaddafi gibi hemen öldürülerek eski rejimin köklerinin silinmesidir. Öte yandan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan’da eski düzenin üzerine gelenler rejimin çabucak yozlaşması ile güçlerini kaybettiler.

- Eski düzen ile anlaşmaya varmak; Eski düzenin unsurları tamamen yok edilemeyeceğine göre onları yeni sisteme entegre ya da nötralize etmek gereklidir. Irak’ta eski rejimin unsurlarının ellerinden özgürlükleri, varlıkları ve işleri alındığı için iç savaşın parçası oldular. 1974’de Yunanistan’da, 1982’de Falkland Savaşı’ndan sonra Arjantin’de olduğu gibi eski sistemin unsurlarına yeni düzende haklarının korunacağı, yargılanmayacakları gibi vaatler sunuldu. Geçiş süreci 1980’lerde Brezilya, 1990’larda Şili’de yapıldığı gibi zamana

⁹⁰ Morton H. Halperin, Michael Hochman Fuchs: The Survival and the Success of Liberty: A Democracy Agenda for U.S. Foreign Policy, Century Foundation Press, 2009.

⁹¹ Brian Katulis: Democracy Promotion in the Middle East and the Obama Administration, The Century Foundation, (Feb 16, 2009).

⁹² European Endowment for Democracy.

⁹³ Larry Diamond: Ingredients for a Lasting Democracy, Hoover Digest, No.2, (March 29, 2011).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

yayıldı.

- Kuralları yeniden yazmak; ABD'nin kurduğu (demokratik) düzen yeni bir Anayasa gerektirir. Bazı temel hususların yasama, hükümet kararları veya referandumla gelmesi gerekebilir. İspanya'da siyasi reform kanunu 1975 yılında Franko'nun öldüğü yıl parlamentodan çıkmıştı. Türkiye 1982'de yeni başkanını yeni anayasa ile birlikte kabul etti. Polonya, 1982'de yeni başkanını anayasa değişiklikleri ile kabul ederken, yeni anayasa 1997'de geldi. Bosna 1996 ve Irak 2005'de olduğu gibi pek çok kez yeni anayasa Amerikalılar tarafından ya da denetiminde yazıldı. Bugün Arap hareketlerinin hala kaynamasının nedeni pek çok tarafı memnun edecek anayasa çalışmalarının sıkıntısıdır. Türkiye de böyle bir dönemeçtedir.

- Aşırı uçları izole etmek; Herkes yeni ABD düzeninin parçası olamaz. Bunlar arasında eski iktidarın aile üyeleri başta gelir. Ancak, Filipinler'de Marcos, Endonezya'da Suharto ya da Tunus'ta Ben Ali gibi liderlerin aile üyeleri barış stratejisinin parçası olarak kullanıldı. Bunlar aslında rejim değişikliği için zaten içten çalışan rüşvetçi insanlardı. Kurulan geçiş hükümetlerinde mümkün olduğu kadar her grubun temsili sağlanmaya çalışıldı. Tek kural savaşa katılmamış ya da şiddete başvurmamış olmaktı. İkinci Dünya Savaşı sonrası Alman anayasası yazılırken de bu şart öne sürülmüştü.

Ukrayna, Venezüella ve Türkiye'de Demokrasi Geliştirme

Arap Baharı'ndan sonra halen üç ülkede eş zamanlı olarak demokrasi geliştirme operasyonları sürüyor; Ukrayna, Venezüella ve Türkiye. ABD Dışişleri Bakanlığı, CIA, NED ve uzantısı NDI, Carnegie Endowment for International Peace gibi NGO'lar Ukrayna'da ön cephededir. Arka cephede ise Chatham House, Black Sea Trust for Regional Cooperation (BST), German Marshall Fund, NATO Bilgi ve Dokümantasyon Merkezi, ABD ve Polonya'nın Ukrayna Büyükelçiliği ile Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova'ya hedef alan Horizon Capital Advisers LLC bulunmaktadır⁹⁴. George Soros, Ukrayna'daki bozguncu faaliyetleri için Uluslararası Rönesans Vakfı'nı kullanmaktadır⁹⁵. Bu yapı 2013 yılında biraraya gelerek Bütün Ukrayna Birliği Yurdu (All-Ukrainian Union Fatherland) adı altında birleşik muhalefet cephesini oluşturdu. 2012 içinde NED'in Ukrayna'da harcadığı para 3.38 milyar dolardı⁹⁶.

Ayaklanmanın görünen nedeni Başkan Viktor Yanukoviç'in AB yerine Rusya ile ilişkileri geliştirmek istemesi idi. Gerçek neden küresel sermayenin istediği IMF tarafından verilecek krediye karşılık Yanukoviç'in vergileri artırmayı ve parayı devalue etmeyi reddetmesidir. Ukrayna oligarkları, eylemler ile birlikte kahraman ve milliyetçi oldular. Bunlardan en zengini olan Rinat Ahmetov, 300 bin kişi topladı. Diğer iki oligark olan Ukrayna Yahudilerinin lideri Igor Kolomoisky ve Serhiy Taruta, Rus işgaline karşı iki bölgenin valiliğini kabul etti. En zengin ikinci oligark olan Victor Pinçuk ise Londra ve ABD'deki iş dünyası ile sıkı bağları yanında Brookings Institution ve George Soros ile özel

⁹⁴Open Ukraine: Founders, <http://openukraine.org/ua/about/founders> Open Ukraine, "Governing bodies," <http://openukraine.org/ua/about/management>

⁹⁵Open Society Foundations: <http://www.opensocietyfoundations.org/about/offices-foundations/international-renaissance-foundation>

⁹⁶NED 2012 Annual report, <http://www.ned.org/where-we-work/eurasia/ukraine>

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

bağları vardır⁹⁷. Pinçuk Vakfı, Soros'un Açık Ukrayna Vakfı'na entegredir. Yanukoviç'in bir darbe ile devrilmesinden sonra yeniden oluşturulan Ukrayna Parlamentosu başbakanlığa Arseniy Yatsenyuk'u seçti⁹⁸. Küresel sermayenin adamı ve milyoner bir bankacı olan Yatsenyuk, gerçekte ABD Dışişleri Bakanlığı'nda Avrupa ve Avrasya İşleri Bakan Yardımcısı Victoria Nuland'ın seçimi idi⁹⁹.

ABD, 2001 yılından beri Venezüella'da anti-Chavez gruplarına sivil toplumu destekleme altında para dağıtıyor. Bu amaçla USAID ve NED tarafından 2002 yılında Caracas'ta kurulan Geçiş İnisiyatifleri Ofisi tarafından 8 yılda 100 milyon dolardan fazla para dağıtıldı. 2011 yılında bu ofisin şiddet olaylarının merkezi olduğu ortaya çıkınca kapatıldı ve merkezini ABD'ye taşıdı. Şubat 2014'de Venezüella'da başlayan ve rejim değişikliğini hedefleyen halk hareketinin arkasındaki iki kişi olan Leopoldo Lopez ve Marina Corina Machado'nun Washington'un ajanları olarak uzun birer geçmişleri var. Venezüella'da da NED ve USAID her zaman olduğu gibi başrolde. Lopez'in Önce Adalet (Primero Justicia) ve Halk İradesi (Voluntad Popular) partileri ile Machado'nun NGO ve seçim kampanyalarına milyonlarca dolar yardım yapıldı. Sadece 2013-2014 yıllarında Washington, Venezüella'daki seçim kampanyaları için muhalefete 14 milyon dolardan fazla para verdi. Paralar, Obama'nın Dış Operasyonlar Bütçesi'ne ayrılan fondan USAID tarafından dağıtılmaya devam edilmektedir. Ayrı bir fon kullanan NED ise özellikle gençlik hareketi olan FORMA üzerine odaklanmıştır. Cesar Briceno'nun liderliğindeki bu hareketin arkasında Venezüellalı banker Oscar Garcia Mendazo gözükmektedir. Garcia Mendazo'nun bankası olan Banco Venezolano de Credito, NED ve USAID'ten gelen paraları Sumate, CEDICE, Sin Mordaza, Observatorio Venezolano de Prisiones, FORMA ve diğer muhalif gruplara dağıtmaktadır¹⁰⁰. Ancak, para sadece banka yolu ile gelmemekte; ABD doları ve Avrupa Komisyonu'nun verdiği Euro'lar hükümetin eline geçmesin diye büyük kısmı elden verilmektedir. NED fonlarından yararlanan Espacio Publico, Instituto Prensa y Sociedad (IPYS), Sin Mordaza ve Gali gibi medya organları Başkan Madura'yı açıkça hedef almıştır. NED'in Cumhuriyetçi Parti kolu olan IRI, muhalefet koalisyonu olan Demokratik Birlik Masası'nı desteklemektedir.

ABD'nin Türkiye'de kurduğu özel mekanizmayı birkaç cümle ile özetlemek mümkün değildir. Bunun için yeni çıkan "Türkiye'deki Amerika" isimli kitabım okunabilir¹⁰¹. CFR'ın dipnottaki sayfasına bakmanız bir fikir verebilir ama küresel sermayenin Türkiye'deki iş dünyası ile olduğu kadar hükümet ve diğer milli yapılar ile de bağlarının bilinmesi çok önemlidir¹⁰². ABD, Türkiye'deki hükümet, NGO'lar, aktivistler, sivil toplum ve AB ile diyalog halinde demokratik prensipleri, uygulamaları ve değerleri geliştirmek için öncelikler tespit etti. Bu demokrasi hedefleri içinde; "İnsan hakları, sivil toplum ve etnik farklılıklara

⁹⁷Victor Pinchuck Foundation: About Victor Pinchuck, http://pinchuckfund.org/en/about_pinchuck/biography/

⁹⁸Kenneth Rapoza: Washington's Man Yatsenyuk Setting Ukraine up for Ruin, Forbes, Feb 27, 2014, <http://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2014/02/27/washingtons-man-yatsenyuk-setting-ukraine-up-for-ruin/>

⁹⁹Christian Stork: What the Media Doesn't Get About the Protests in Ukraine, policymic.com, (December 31, 2013).

¹⁰⁰Eva Golinger: Agents of Destabilization in Venezuela: The Dirty Hand of the National Endowment for Democracy, Global Research, (April 26, 2014).

¹⁰¹Sait Yılmaz: Türkiye'deki Amerika, Kaynak Yayınları, (İstanbul, 2014).

¹⁰²CFR'nin Türkiye uzantısı think-tank olan Global Relations Forum'un (GİF) Direktörler Kurulu ile merkezin kimleri, nasıl topladığına bakınız: <http://www.gif.org.tr/board-of-directors.html>

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

saygının desteklenmesi, Türkçe dışındaki dillerin kullanılması, ifade özgürlüğünün genişletilmesi, Yunan Ortodoks (Heybeliada) Ruhban Okulu ve İstanbul Ekümenik Patrikliği'nin desteklenmesi, etnik Kürt ve diğer Türk olmayan etnik grupların sorunlarına yönelik somut adımlar atılması¹⁰³, başta gelmektedir. Bu ifadenin açık anlamı Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet olma özelliğinin yok edilmesi, Türkiye'nin bölünmesi ya da en azından bir federasyona dönüştürülerek, ulusal gücünü kullanamaz hale gelmesi, son 10 yıldır yapıla geldiği gibi küresel sermayeye peşkeş çekilmesidir. Bunun için uyguladığı strateji adına "kamu diplomasisi" denilen ikna ve daha çok şantaj yöntemidir. Pek çok milletvekili, siyasi parti lideri, hâkim, adalet yetkilisi, gazeteci, akademisyen ve NGO yetkilisine yönelik programlar uygulanmaktadır. Her yıl yüzlerce Türk, ABD'ye getirilerek çoğulculuk, etnik ve dinsel farklılıklar konularında eğitim almakta, geleceğin liderleri yetiştirilmektedir. Bu ziyaretler ABD Uluslararası Ziyaretçiler Liderlik Programı fonundan karşılanmaktadır. ABD raporları, bu işte AB ve diğer dış misyonlardaki üyeleri ile sık sık biraraya geldiklerini ifade etmektedir. 17 Aralık 2013 sonrası geleceğini tamamen dış güçlere bağımlı gören Erdoğan hükümeti, sadece bölücülere demokratik özerkliği değil, Rumlara ve Ermenilere de yeni tavizler vermeye hazırlanıyor. Tabii bütün bunların olması için yeni Anayasa ve korumalı bir Başkan'a ihtiyaç var. Bu da ABD ile hükümetin demokrasi pazarlığının temelini teşkil ediyor.

Büyük Güçler Rekabeti ve Demokrasi Geliştirme

Obama ile Amerika, içeride gücünü toplamaya çalışırken dışarıda gücü erimeye devam etmektedir. 2013 yılında Pew Araştırma Kurumu tarafından yapılan anket Amerikan halkının %80'inin Amerikan hükümetinin uluslararası işlere değil kendi problemlerine odaklanmasını istediğini gösterdi¹⁰⁴. Özetle, ABD'nin küresel hegemonya merakının arkasında halk desteği yoktur. ABD; Çin ve Rusya'nın küresel düzeni değiştirecek gücü olmadığını düşünürken Ukrayna işgali ile en büyük tehdidin Çin'den değil Rusya'dan geldiği anlaşıldı. İç sorunlara gömülmüş Obama ve savaş yorgunu ABD halkı, ülkeyi doğrudan tehdit etmeyen hiçbir pahalı ve çatışmaya varacak riskli işe girmek taraftarı değildir. Bu yüzden, dışarıdan ABD'yi Kırım ve Suriye'ye askeri müdahale için gaza getirmeye çalışanların şansı yoktur. Yeni bulunan enerji kaynakları ve petrol çıkarma yöntemleri nedeni ile Ortadoğu'ya da ilgisi azalacaktır.

Diğer yandan, Irak, Afganistan ve Guantanamo nedeni ile prestijini kaybeden ABD'ye diğer ülkeler tarafından dış politikada verilen destek gittikçe zorlaşacaktır. Snowden olayı ile ortaya çıkan NSA sızıntıları kendi müttefiklerini bile dinleyen ABD hükümetinin işini daha da zora soktu. ABD'nin birinci halka dostları olan İsrail, Japonya ve İngiltere'nin önemli endişeleri bulunmamaktadır. İsrail'in Obama'dan Suriye ve İran ile ilgili istekleri olsa da, ABD'nin İsrail'in güvenliğine olan yükümlülüğünü sık sık ifadesi etmesi onlara yetmektedir. Japonya, artık ABD-Çin yakınlaşmasının aleyhine olacağını düşünmemektedir. İngiltere, AB'den çıksa bile ABD ile ilişkilerinin eski sağlamlığında devam edeceğine emindir. İkinci halkada kabul edilen Suudi Arabistan, Türkiye ve Almanya ile ilişkiler ise sorunludur. Suudiler, ABD-İran yakınlaşmasından ve Suudi ailesini alaşağı edecek bir darbenin ABD tarafından destekleneceğinden şüphe etmektedir. Türkiye'de Erdoğan'ın geleceği 2007'den

¹⁰³ U.S. State of Ministry, Bureau of DHRL: Turkey Report, Advancing Freedom and Democracy Reports, (May 2010). <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154455.htm>

¹⁰⁴ Ian Bremmer: The Tragic Decline of American Foreign Policy, National Interest, (April 16, 2014).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

beri devam eden ve ABD tarafından verilen ev ödevlerine bağlıdır. Erdoğan'dan beklenenler Çekoslavakya'yı tek kurşun atmadan bölen ve NED'den demokrasi masalyası alan Vaclav Havel'in çok daha ötesindedir. ABD casusluğunun hedefi olması nedeni ile hala ABD'ye kızgın olan Almanya başbakanı Merkel ise Rusya ve Ukrayna'ya Washington gözü ile bakmamaya kararlıdır.

Asya-Pasifik'i eksen seçen Amerikan politika yapıcıları Ortadoğu ve Rusya'ya yönelik yeni sorumluluklar almaya gönülsüzdürler. Washington'a göre sadece Asya, ekonomik çıkarları nedeni ile Amerikan gücünün bölgede kalmasını gerekli kılmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Asya'da güvenlikleri ABD varlığına bağlı olan Endonezya, Filipinler, Vietnam ve diğer ülkeler bir yandan da Çin ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek derdindedirler. ABD içinde Demokrat ve Cumhuriyetçilerin müttefik olduğu tek konu ticarettir çünkü küresel sermaye böyle istemektedir. Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP), Amerikan güvenlik politikalarının merkezine yerleşmektedir. Amerikalılara göre Rusya, Putin ile demokratikleşme yolundan uzaklaştı. Çin ise hiçbir zaman demokratik olmadı sadece toplumu liberalize ederek, ekonomide başarı sağladı. Ukrayna gelişmeleri ise yönsüz ve önceden öngörülemez Siyah Kuğu olayı değildir.

Ukrayna'nın ABD ve Avrupa Birliği ile yakınlaşmasına Ruslar yıllardır çekince koyuyorlardı. 2012 sonunda ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Moskova'nın Avrasya Birliği ile projesi ile bölgeyi Sovyetleştirmelerine karşı duracaklarını açıklamıştı. Buna rağmen ne Ukrayna ne de Avrupa, Rus enerji hatlarını by pass edecek yeni güney koridorları üzerinde çalışmamıştı. Putin, 2004'deki Turuncu Devrim'den beri Batıyı eğer Rusya'nın Ukrayna'daki hayati çıkarları dikkate alınmazsa radikal yollara başvuracağı ile ikaz ediyordu. Amerikalı diplomat Christopher R. Hill'e göre Rusya, Gürcistan'dan sonra Ukrayna krizi ile son 25 yıldır parçası olduğu yeni dünya düzenine ihanet etti. Hill'e göre böylece Rusya kendilerine sağlanan NATO'daki özel statü, AB ile imtiyazlı ilişki ve uluslararası diplomatik kurumlardaki ortaklığı eli ile itmiş oldu¹⁰⁵. Hill'e göre bundan sonra Rusya, yeni dünya düzeni yerine BRIC'in yanına koyacağı yeni müttefikleri ile ABD ve NATO'ya cephe alacak ve yeni soğuk savaş başlayacaktır.

Gorbaçov, Glasnost ve Perestroika'da başarısız olunca, küresel sermaye tarafından önerilen şok tedaviyi kabul etmişti. Borç batağına sürüklenen ülkelere uygulanan şok terapinin esasları şudur¹⁰⁶; serbest pazar saçmalığı, kitle özelleştirmeleri, kamu alanını yok etmek, yabancı şirketlere sınırsız giriş, sosyal hizmetlerde büyük kesinti, iş kaybı, düşük ücretler, baskıcı kanunlar ve tüm ekonominin güçlü bir zengin sınıfa ve onunla bağlantılı siyasi elitlere aktarılması. Ortaya çıkan bu zengin sınıf Rusya'da "oligarklar", Çin'de "Küçük Prenslar", Şili'de "Piranalar" gibi isimler aldı. Gorbaçov, bunun karşılığında nükleer silahsızlanma ve NATO'nun eski Varşova Paktı ülkelerini üye yapmayacağı sözü almıştı. Rus Duma'sı 1972'deki Anti-Balistik Füze Anlaşması (ABM) kapsamında füze savunma sisteminin kalkmasını onaylarken, 14 Aralık 2001'de Bush yönetimi sadece ABM anlaşmasından çekilmedi, NPT'ye aykırı olarak yeni nükleer silah testleri yapacağını açıkladı.

¹⁰⁵Paul Joseph Watson: Top U.S. Diplomat: Russia Has Betrayed the "New World Order", Global Research, (25 April, 2014).

¹⁰⁶Stephen Lendman: Full Spectrum Dominance: Totalitarian Democracy in the New World Order, Review of F. William Engdahl's book, Global Research, (June 22, 2009).

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Böylece silahlanmanın kapısı ardına kadar açıldı. 2007’de ABD, Füze Savunma Sistemi kapsamında eski Varşova Paktı ülkesi Polonya’ya füze sistemleri, Çek Cumhuriyeti’ne radar takip sistemi kurma niyetini açıkladı. Rusya’yı çevrelemek için eski Sovyet ülkeleri NATO ve AB üyesi yapıldı, renkli devrimler düzenlendi. 2008’de 28 NATO üyesinin 10’u eski Varşova Paktı ülkesi idi. Sıra Gürcistan ve Ukrayna’ya gelmişti. Hedef İran gösterilse de asıl niyet nükleer ilk-vuruş önceliğini elinde tutmaktı. Bu aslında 1945 yılından beri ABD’nin yapmak istediği şeydi. Rusya ve Çin’i kontrolünde tutmadıkça ABD’nin küresel kontrolü mümkün değildi. Putin’e kadar devam eden şok tedavi dönemi Rusya’da kitlesel fakirlik, yaygın işsizlik, emekli aylıkları ve sosyal hizmetlerin yok olması, çiftçilerin %80 oranında iflası, on binlerce fabrikanın ve okulların kapanması ve sanayileşmenin yok olması, alkolizm, uyuşturucu, HIV/AIDS, intihar ve şiddete dayalı suçlarda rekorlar getirdi, nüfus ve yaşam süresi azaldı. Bütün bunların adı Milton Friedman’a göre “özgürlük” idi. ABD’nin Rusya’da NED yolu ile demokrasi geliştirme adına desteklediği kuruluşlardan bazıları şunlardır¹⁰⁷:

- Askerlerin Anneleri Komitesi (Ordudaki askerlere yönelik istimarları durdurmaya çalışıyor),

- Memorial (İnsan hakları örgütü),

- Perm-36 (Çalışma Kamplarındaki Ruslara yardım ediyor),

- Olağanüstü Durum Haberciliği Merkezi (Rus gazetecilerin haklarını koruyor),

- Murmansk Kadın Gazeteciler Örgütü,

- Rus-Çeçen Dostluk Toplumu (Rus askerlerinin yaptığı katliam ve suistimalleri sorgulayarak, Çeçen ayrımcılığını destekliyor).

ABD, Çin içinde de demokrasi geliştirme faaliyetleri uygulamaktadır. ABD, Çin’e karşı 1940’lardan beri “böl ve yönet” stratejisi içinde “havuç ve sopa” diplomasisi kullandı. Avrasya’nın enerji hatları boyunca krizler yaratıldı. Çin’e bugün uygulanan “yumuşak savaş”ın başında CFR üyesi, NED başkan yardımcısı, Freedom House kurulu üyesi, Hudson Institute ve PNAC üyesi, neo-muhafazakar Paula Dobriansky var. Çin’e karşı Tibet’teki Dalay Lama örgütleri, Çin’deki Fakun Gong ve pek çok küresel NGO kullanılıyor. BBC dahil ABD’deki küresel televizyon ve radyolar bu sistemin bir parçasıdır. Çin hükümeti Ağustos 2011’de Pekin’deki rejim muhaliflerinin tutuklanmasından sonra ABD’yi uyardı. Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hong Lei; “Batı baskılarına tolerans göstermeyeceklerini, herhangi bir ülkenin iç işlerine müdahale ederek insan hakları konularını istismar edemeyeceklerini” açıkladı¹⁰⁸.

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Bakanlığının Çin’deki insan hakları ile ilgili olumsuz raporundan bahsederek, Çinli sanatçı ve aktivist Ai Weiwei’nin tutuklanmasına tepki gösterdi. Tepkilere demokrat senatör Harry Reid başkanlığındaki senatörler delegasyonu da katıldı ve Çin’in uluslararası alanda tanınmış insan hakları kriterlerini uygulaması istendi. Çin’i hedefleyen ABD insan hakları/demokrasi vasıtaları Myanmar, Tibet ve petrol zengini Darfur’u da mücadele sahası seçmiş durumdadır. 2007’de Myanmar’daki başarısız Safran Devrimi esnasında Budist keşişlerin sokaklarda daha fazla demokrasi istediğine ilişkin resimleri Batı medyasında yer aldı. Perde arkasında ise keşiş çeteleri vur-kaç taktiği uyguluyor, blog’lar ve telefon mesajları ile protestocu yönlendiriliyordu. Malakka Boğazı

¹⁰⁷ Michael Bohm: Why Russia’s Democrats Need West’s Support, Democracy Digest, (21 Oct, 2011).

¹⁰⁸ Democracy Digest: **Why Doesn’t China Democratize?**, (August 17, 2011).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

üzerinden Hint Okyanusu'na çıkışı kontrol altına alınan Çin, Myanmar üzerinden Hint Okyanusu'na inebilirdi ama bu ülke Amerikan üssü için yer vermeyi reddetmişti. 4000 yıllık sürekli bir tarih üzerine evrimleşmiş, ulusal gurur ve Konfüçyüs anlayışı üzerine kurulu Çin'e, Batı tipi demokrasiyi getirmek, dışardan etik prensipler dayatmak kolay değildir. Çin'de Komünizmin yerini alacak tek ideoloji milliyetçilik olabilir ancak bu da küresel sermayenin karşı olduğu şeydir. Bu yüzden Çin'deki değişim daha doğrusu kırılmanın ancak askeri yollardan geleceği fikri öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Amerika sonrası yeni düzen; küresel sermayenin yer değiştirdiği, çatışma konuları ve alanlarının büyüdüğü, yeni siyasi kutuplaşma ve oluşumların hızlandığı, post-modern akımlar artarken ülkelerin daha çok parçalandığı, ulus-devletlerin egemenlik ve bağımsızlık özelliklerinin eridiği bir dünya olmaya adaydır. Küresel sermayenin stratejik amacı dünyada tek bir hükümet tarafından yönetilen ve küresel oligarkların çıkarlarına göre düzenlenmiş bir dünya devleti kurmaktır. Bu amaçla hala demokrasi geliştirmeden medet umanlar; BM veya NATO'ya alternatif olarak Demokrasiler Cemiyeti (League of Democracies) kurulması önerisi yapmaktadırlar¹⁰⁹. Yeni dönemde ABD, şu soruları kendine sorarak bir özelleştirme yapmalıdır; demokrasiler meşru ve etkili olarak ancak ABD tarafından mı yoksa temel özgürlükler, hukukun üstünlüğü gibi programlar vasıtası ile daha çok katmanlı bir uluslararası inisiyatifin sorumluluğunda mı geliştirilmelidir?

Demokrasi geliştirme, askeri güç ve örtülü operasyonları meşru hale getiren ve ABD'nin gerçekte ülke çıkarlarına yönelik örtülü gündemini destekleyen bir dış politika yöntemi olarak kalmaya devam edecek midir? Demokrasi geliştirme görüntüsü altında pek çok ülkede darbelerin desteklendiği, 1994'de Ruanda'da olduğu gibi soykırıma göz yumulduğu unutulmamalıdır. Demokrasi geliştirmek için başka ülkelerin sivil toplum örgütlerine, medya vasıtalarına, öğrenci değişim programlarına fonlar aktararak, ülke içi gelişmeler hakkında raporlar yayınlamak, karneler tutmak, ülke içinde ayaklanmalar ve sosyal hareketler düzenlenmesi BM temel şartı olan ülke egemenliğine saygı bakımından ne kadar meşrudur? Bir ülke içindeki etnik, dinsel vb. farklılıkları teşvik ederek, askeri, istihbari ve diğer açık ve örtülü yollarla destekleyerek ülkenin bütünlüğünü ve yasal rejimin otoritesini sarsmak uluslararası hukuka ne kadar uygundur? Her ülkenin kendi tarihi mirası, ulusal kültürü, iç ve dış şartları farklı olduğuna göre dünyadaki 550 tip demokrasiden hangisini seçeceği ABD'nin mi işi olmalıdır? ABD, demokrasi geliştirme işinde BM, AB, NATO gibi diğer uluslararası kuruluşları da kendi amaçları doğrultusunda kullanarak uluslararası sisteme olan güvene ve istikrara zarar verdiğinin ne kadar farkındadır?

230 yaşındaki katı Amerikan siyasi sistemi; para (küresel sermaye), şahsi çıkarlar, medya ve lobilerin hâkimiyetine girmiştir. Borçlarını ödemeyecek durumda olan ABD, sözlük anlamı ile yasal olarak iflas etmiş bir ülkedir. Askeri gücü haricinde endüstriyel-finansal-toplumsal ve kültürel güç dağılımı, ABD tekelinden çıkmaktadır. Ukrayna'daki gelişmeler, Amerikan dış politika vasıtalarının sistematik zayıflığının en son göstergesi oldu. Bunların en başında 48 saat öncesine kadar ABD istihbaratının Rusya'nın Kırım yarımadasını ele

¹⁰⁹Craner: a.g.e., (2008).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

geçireceğine dair bir bilgisi olmaması hatta erken bir ikaz dahi gönderememiş olması gelmektedir¹¹⁰.

Şimdi ABD için neyi, nerde, nasıl yapacağına ve yeni vasıtalara karar verme zamanıdır. Ancak, bir yandan Ukrayna, Venezüella ve Türkiye’de demokrasi geliştirme çok önemli virajlara geldi diğer yandan Çin’den sonra Rusya ile büyük güç mücadelesinde askeri seçeneklerin dışında yeni bir kurgu ihtiyacı ortaya çıktı. ABD’nin yıkıcı ve bölücü demokrasi modelinin yerini Rusya’da bugün “egemen demokrasi” anlayışı almış ve böylece güçlü bir ulus-devlet yapısı korunabilmiştir. ABD tipi demokrasi geliştirme projelerinden korunmak için Putin’den öğreneceğimiz çok şey vardır. Bunların başında da ülke içinde yabancı fonları ile beslenen ajan gazeteci, politikacı, sivil toplumcu, üniversite hocası, yazar, tv programcısı vb. milliyet ve ülke çıkarlarına bağlılık ülküsünü kaybetmiş insanların ceplerine giden yabancı fonların nasıl kesileceği gelmektedir.

Bundan daha önemlisi küresel sermayenin iş dünyası ve medya içinde çöreklenmiş Türkiye’deki uzantılarının deşifre edilmesi gelmektedir. ABD’nin demokrasi ile birlikte “kalkınma” programı diye getirdiği ve ülkeleri soymaktan başka bir şeye yaramayan neo-liberal ekonomi anlayışı da artık çökmüştür ve yerini Çinlilerin devletçi modeli almaktadır. Şüphesiz demokrasi dünyanın en güzel ve insan onuruna en uygun yönetim şeklidir. Ancak, bunu bizi yıkmak için değil, bütünleştirmek ve gerçekten ileriye götürmek için gerekli aktörler ile kendi içimizde başarmalı, başaranların iyi yönlerini örnek almalıyız.

KAYNAKÇA

- Carroll Quigley: A History Of The World In Our Time, MacMillan, (1966).
F. William Engdahl: Gods of Money, Wall Street and the Death of the American Century, (2009).
Carroll Quigley: Tragedy and Hope, MacMillan Company, (New York, 1966).
Gary Allen: None Dare Call It Conspiracy, G.S.G. & Associates Pub, (New York, 1971).
Carroll Quigley: The Anglo-American Establishment, G.S.G. & Associates Pub, (New York, 1981).
Des Griffin: Fourth Reich of the Rich, Emissary Publications, (1994).
ABD hegemonya sistemi için bakınız, Sait Yılmaz: Güç ve Politika, Alfa Yayınları, (İstanbul, 2008).
Thomas Carothers: Effective U.S. Democracy Assistance Requires Reform at USAID, House Committee on Foreign Affairs, (June 10, 2010).
Alexandra Silver: Soft Power: Democracy-Promotion and U.S. NGOs, CFR Blog: Democracy in Development, (March 17, 2006).

¹¹⁰Nikolas K. Gvosdev: The Deep Policy Failures That Led to Ukraine, National Interest, (April 17, 2014).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

F. William Engdahl: Seeds of Destuction, The Hidden Agenda of Genetic Manipulation, Global Research, (2007).

Frances Stoner Saunders: The Cultural Cold War, The CIA and the World of Arts and Letters, New Press, (2001).

Executive Intelligence Review: Financial Tumult, Vol.24, No.16, April 1997.

Shadi Hamid: The Meaning of "Power", Brookings Institute, (July 20, 2007).

Lorne W. Craner, Richard N. Haass, Vin Weber, Ken Wollack: 2008 Foreign Policy Symposium: Democracy and America's Role in the World, Humphrey Institute of Rockefeller Foundation, CFR, (September 4, 2008).

Mark P. Lagon: Promoting Democracy: The Whys and Hows for the United States and the International Community, A Markets and Democracy Brief, CFR, February 2011.

Morton H. Halperin, Michael Hochman Fuchs: The Survival and the Success of Liberty: A Democracy Agenda for U.S. Foreign Policy, Century Foundation Press, 2009.

Brian Katulis: Democracy Promotion in the Middle East and the Obama Administration, The Century Foundation, (Feb 16, 2009).

Larry Diamond: Ingredients for a Lasting Democracy, Hoover Digest, No.2, (March 29, 2011).

Open Ukraine: Founders, <http://openukraine.org/ua/about/founders> Open Ukraine, "Governing bodies," <http://openukraine.org/ua/about/management>

Open Society Foundations: <http://www.opensocietyfoundations.org/about/offices-foundations/international-renaissance-foundation>

NED 2012 Annual report, <http://www.ned.org/where-we-work/eurasia/ukraine>

Victor Pinchuck Foundation: About Victor Pinchuck, http://pinchukfund.org/en/about_pinchuk/biography/

Kenneth Rapoza: Washington's Man Yatsenyuk Setting Ukraine up for Ruin, Forbes, Feb 27, 2014, <http://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2014/02/27/washingtons-man-yatsenyuk-setting-ukraine-up-for-ruin/>

Christian Stork: What the Media Doesn't Get About the Protests in Ukraine, policymic.com, (December 31, 2013).

Eva Golinger: Agents of Destabilization in Venezuela: The Dirty Hand of the National Endowment for Democracy, Global Research, (April 26, 2014).

Sait Yılmaz: Türkiye'deki Amerika, Kaynak Yayınları, (İstanbul, 2014).

U.S. State of Ministry, Bureau of DHRL: Turkey Report, Advancing Freedom and Democracy Reports, (May 2010). <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154455.htm>

Ian Bremmer: The Tragic Decline of American Foreign Policy, National Interest, (April 16, 2014).

Paul Joseph Watson: Top U.S. Diplomat: Russia Has Betrayed the "New World Order", Global Research, (25 April, 2014).

Stephen Lendman: Full Spectrum Dominance: Totalitarian Democracy in the New World Order, Review of F. William Engdahl's book, Global Research, (June 22, 2009).

Michael Bohm: Why Russia's Democrats Need West's Support, Democracy Digest, (21 Oct, 2011).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Democracy Digest: **Why Doesn't China Democratize?**, (August 17, 2011).
Nikolas K. Gvosdev: The Deep Policy Failures That Led to Ukraine, National Interest,
(April 17, 2014).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

(4)

Yrd. Doç. Dr. Sefer GÜMÜŞ* (Assist. Prof. Dr. Sefer GÜMÜŞ)
**TÜRKÇE: KÜRESEL REKABETTE MARKA YARATMADA SOSYAL
MEDYANIN ROLÜ**
**ENGLISH: THE ROLE OF THE SOCIAL MEDIA IN THE BRAND
CREATION OF GLOBAL COMPETITION**

ÖZET

Küreselleşme, son çeyrek yüzyılda özellikle bilişim teknolojilerinin hızlı gelişimine paralel olarak artmış, ülkelerin ve insanların arasındaki iletişim ve etkileşim sınırları kalkmıştır. Ulusal ve bölgesel pazarlar küreselleşen dünyanın sonucu olarak küresel bir pazar haline almış, işletmeler ve firmalar için yeni olanaklar sunmuştur. Ancak gelişen pazar olanakları işletmeler arasındaki rekabeti de bir üst lige, küresel bir boyuta taşımıştır.

Bu çalışmada, kullanıcı sayısının çokluğu ve popülaritesi nedeniyle sosyal medya ortamlarının bir kitle erişim aracı olarak, küresel rekabet içindeki firmalara marka tanınırlığı ve farkındalığı konularındaki faydaları ve küresel rekabet gücüne etkileri anket yöntemi kullanılarak araştırılmış ve analiz edilmiştir. Sosyal medya kullanıcılarının bu ortamlarda yer alan firmalara yönelik farkındalıklarının ve davranışlarının yer almayan firmalara göre yüksek olduğu gözlemlenmiş ve sosyal medya ortamının küresel rekabette yer alan firmalar için marka tanınırlığı, reklam ve iletişim stratejilerinde faydalı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Marka Tanınırlığı, Küreselleşme, Küresel Rekabet
Jel Kodu: F01, F62, L82.

ABSTRACT

Globalization, especially in the last quarter of the century in parallel with rapid development of information technology, has increased, which almost rendered obsolete the borders of communication and interaction among countries and her peoples. As a result of the globalized world, national and regional markets have turned into a single global market, offering new opportunities for businesses and companies. However, emerging market opportunities have also moved the competition in the businesses to a global dimension as well.

In this study, due to the number of active users and popularity of social media environments also considered as a beneficial mass access tool, the benefits for company brand recognition and awareness for companies in global competition and effects on global competitiveness have been researched and analyzed through a survey. In conclusion, the user awareness and approach towards to the companies taking part in social media environment are much different, in a better aspect, than the companies not listed and also it is observed that social media environment is useful for companies in global competition with respect to the brand recognition, advertisement and communication strategies.

Keywords: Social Media, Brand Recognition, Globalization, Global Competitiveness
Jel Code: F01, F62, L82.

*Yrd. Doç. Dr. Sefer Gümüş, Beykent Üniversitesi, İİBF Öğretim Üyesi, e-posta: gumus.sefer@gmail.com.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

GİRİŞ

İnternetin gelişimi ve kullanımının yaygınlaşması ile başlayan küresel iletişim ve bilgi çağı, sadece sosyal iletişim olanaklarını değil bütün yaşam standartlarını değiştirmiştir. İnternet üzerindeki kullanıcıların birbirleri ile iletişime ve etkileşime geçerek oluşturdukları sosyal medya ortamları her kesimden insanın ve firmanın aktif olarak yer aldığı bir sanal bir dünyadır. Sosyal medya ortamlarında kullanıcıların aktif olarak içerik oluşturabilmesi ve değiştirebilmesi ile ortaya çıkan bilgi birikimi, hem diğer kullanıcılar hem de küresel rekabet içindeki firmalar ve markalar için kullanılmakta, bu da sosyal medya ortamlarını internet üzerinde kullanılan en yaygın ortamlar haline getirmiştir.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak rekabetin de nasıl küresel boyuta geldiği incelenmiş ve küresel bir pazarda başarılı olabilmek için küreselleşen ve sınırların yok olmaya başlayan yenedünyanın düzenine ve kurallarına göre rekabet etmek gerektiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Sosyal medya ortamlarının sahip olduğu avantajlar ortaya koyulmaya çalışılarak küresel rekabette başarılı olmaya çalışan firmalar için de fırsatların olduğu ve rekabet üstü duruma gelebilmek için bu fırsatların değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu fırsatları değerlendiren firmalar bir örnek ile açıklanmaya çalışılmış, sosyal medyanın sunduğu avantajların, küresel rekabet içinde olan bir firma tarafından nasıl kullanıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, 200 internet kullanıcısı ile bir anket düzenleyerek, sosyal medya ortamının marka farkındalığına ve küresel rekabete faydalarının kullanıcı gözüyle ortaya çıkarmayı hedefleyen bir teorik çalışma yapılmıştır. Anket sonuçları analiz edilerek firmaların sosyal medyadaki avantajlarının farkındalığı oluşturulmaya çalışılmıştır.

LİTERATÜR TARAMA

1-KÜRESEL REKABET, MARKA FARKINDALIĞI VE SOSYAL MEDYA

Rekabet, kelime anlamı olarak “Aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, yarışma, yarış” olarak TDK’da yer alır. (TDK websitesi, 16.03.2014) Ancak rekabet kavramı oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir, sadece sosyal alanda ya da ekonomik çevrede kullanılmaz ve kullanım alanına göre farklı anlamlar taşır. Rekabet sadece insanlar arasında değildir. Ülkeler, kurumlar, şirketler ve ürünler de bir rekabet, yarış içerisindedir. Hangi alanda olursa olsun, rekabet için ortak olan ise sürekli bir yarış içerisinde olma, liderlik edebilmek için öne geçme mücadelesi verme çabasıdır. (Selek, 2012, ss: 3-4)

Ekonomik çerçeve de rekabet; “Satıcı ve alıcıların aynı pazarda, serbest koşullarda fiyat ve üretimi belirlemeleridir”. Serbest piyasa ekonomisinin en önemli ögesidir ve firmaların iktisadi faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gereklidir. Firmaların rekabet içerisinde olmaları hem ürün kalitesi açısından hem de ürün çeşitliliği açısından faydalıdır ve son kullanıcı için olumlu bir durumdur. Firmalar arasındaki rekabet ne kadar çoksa, ürün kalitesi ve fiyatı da müşteriler için o derece uygun olacaktır. (Özkan, 2009, ss: 21-22)

Markanın temel tanınırlığı ancak marka farkındalık yaratılarak sağlanabilmektedir. Markanın ortaya çıkması sadece müşterileri tarafından fark edilmesi ve talep görmesi ile mümkündür. Farkındalık tüketicinin bir marka veya ürün grubu arasında belirli bir markayı zihninde yarattığı etki sayesinde belirlemesi olarak tanımlanabilir. Bu etki olumlu ya da olumsuz bilgi birikimlerinden oluşmuş olabilir. Tüketicinin daha önce yaşadığı tecrübelerinden faydalanarak markayı rakipleri ile karşılaştırarak diğerlerinden

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

ayırabilmesidir. Tüketicinin farkındalığında yâda tanınmışlığında olan marka ya daha çok rağbet ettiği araştırmalar ile kanıtlanmıştır (Aktepe ve Baş, 2008, ss: 84-85). Marka tanınırlığı marka farkındalığına bağlı olarak ortaya çıkan, tüketicinin geçmiş tecrübelerinden faydalanarak, markaya ilişkin bir durum olduğunda marka bilgisinin zihninde canlanmasıdır. Akla gelen ilk marka olmak rekabet gücü üstünlüğünün, kurum ve marka imajının müşteri tarafından kabul görmüş olduğunun çok önemli bir göstergesidir. (Kırdar, 2003, ss:243-244)

Son yıllarda, işletmelerin marka arama –geliştirme araştırmalarına yaptıkları yatırım ciddi bir şekilde artmıştır. Marka değeri yüksek olan işletmeler pazarda rakiplerine göre güçlü durumdadır ve rekabet üstünlüğünü elinde bulundurur. Bunu sağlamanın yolu marka farkındalığı yaratarak tüketicilerin zihninde yer almaktan geçer. Bu sayede yeni pazarlara, özellikle uluslararası pazarlara daha hızlı ve ucuz girilmesinin yolu açılır. Tüketici tarafından tanınırlığı olduğundan satışlarını arttırır ve rakip markalara göre daha uzun ömürlü olur.(Marangoz, 2007, ss: 464)Marka farkındalığı üzerinde yapılmış olan bir anketin sonuçlarına göre, bir işletmenin akla gelen ilk marka olması durumunda, o markaya olan güvenin yüksek olduğu, sadakatın arttığı ve firmanın pazardaki rakiplerine göre rekabet gücünü elinde bulundurduğu ortaya çıkmıştır. Bu sayede işletme rakiplerine göre rekabet avantajını elinde bulundurmaktadır. (Aktepe ve Baş, ss: 94-95)

Sosyal medya, kullanıcılarına derin sosyal etkileşim ve geniş içerik olanağı sunan, işbirliklerine ve topluluk oluşumuna zemin sağlayan, her bireyin diğer insanları kolaylıkla etkilemesine olanak veren, insanların fikir alişverişlerinde bulunabildikleri, herkesin katkıda ve geri bildirimde bulunabildiği, fikir beyan edebildiği bir internet içeriği olarak ifade edilebilir. Bireylerin diğer bireylerle ve topluluklarla birebir ya da birden çoğa iletişim kurmasını sağlar. Etkisi yüksektir, sosyal medyanın etki alanını önceden kestirebilmek mümkün değildir. En önemli kıstaslarından biri özgürce bilgi paylaşımıdır. Bu her ne kadar olası bilgi kirliliklerine yol açsa da bilgi paylaşımına katılım ve geri bildirim yapmayı sağlar. Bu sayede doğru bilgiye giden yolu açar. Bilgi paylaşımlarına yorum yapmayı destekler, insanlar arasında ayırım yapmadan herkesin bilgiye kolayca erişebileceği bir ortamdır. Bu sebeplerle tek yönlü geleneksel medya araçlarından ayrılacak çift yönlü, bireylerin etkileşim içerisinde olabildikleri, markalama, reklam, pazarlama ve iletişim süreçlerinde etkin ve etkili bir araçtır. (Canan, 2013, ss: 10-12)

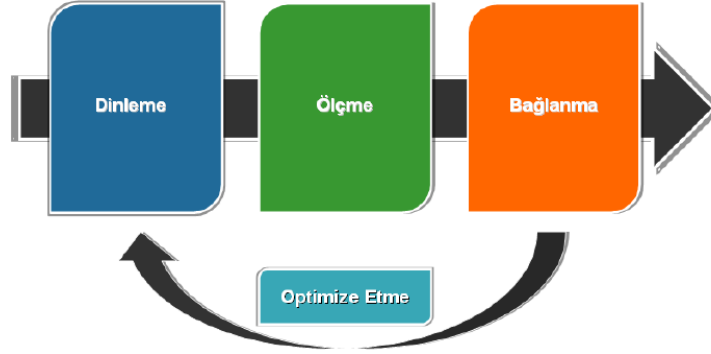
Sosyal medya platformları firmalar tarafından pazarlama, reklam ve halka ilişkiler mecrası olarak kullanılmakta ve müşteri geri beslemeleri dikkate alınmaktadır. Ancak diğer taraftan sosyal medya ortamları tüketiciler tarafından da aktif olarak kullanılmaktadır. Tüketiciler, satın almayı düşündükleri ürün ya da hizmetleri öncelikle daha önce almış ya da kullanmış diğer bireylerin yorumlarını dikkatle incelerler. Ayrıca bu yorumlara ve olası şikâyetlere firmaların vermiş olduğu tepkiyi de dikkate alırlar. Satın alma sürecinde en büyük itici güç diğer tüketicilerin bu ürün ya da hizmetten memnun olma durumlarıdır. Bu nedenle sosyal medya ortamları tüketici için satın alma sürecinin, firma için pazarlama sürecinin önemli bir parçasıdır. Dolayısı ile sosyal medya üzerinde firmalar ne kadar etkin ise pazarlama potansiyelleri o kadar yüksektir. Bu potansiyelin ilk farkına varan ve süreçlerine uygulayan firmalar “çok katlı pazarlama” modelini uygulayan firmalar olmuşlardır. (Emirza, İştahlı ve İştahlı 2012, ss:22-23)

http://www.turansam.org

*****

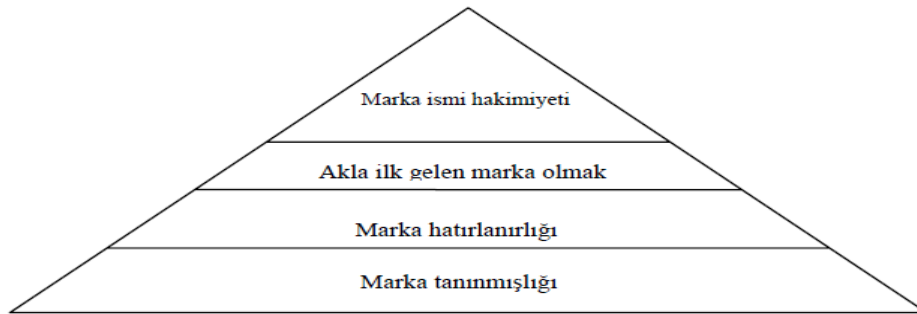
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Şekil: 1 Sosyal Medyanın Marka Tanınırlığına Katkıları

Kaynak: Mahmut Sami İşlek, Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkileri, Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mahmutbey Üniversitesi, 2012, ss, 73.

Araştırmalara göre bir firmanın marka tanınırlığı ve farkındalığı ne kadar yüksekse, sektöründe akla gelen ilk markalardan biri hatta ilk marka ise, bu firmaya olan güven ve markaya olan sadakat yüksektir. Bu firmayı pazardaki diğer rakiplerine göre avantajlı bir rekabetçi duruma getirmektedir. Aynı araştırma sonucuna göre marka farkındalığı ve marka sadakati arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. (Aktepe ve Baş, ss: 94) Marka farkındalığı yaratarak marka tanınırlığı yaratılabilir. Bu tüketiciler tarafından fark edilmesi ile mümkün olan bir durumdur. Marka farkındalığı, tüketicinin hafızasında yer edinmek ve rakiplerinden önce tüketicinin zihninde canlanmaktır. Tüketicinin satın alma sürecinde önemli bir kısmı oluşturur ve tüketicinin hafızasında ilk beliren ürünlerin daha çok tercih edildiği araştırmalara göre kanıtlanmıştır. Marka farkındalığı, tüketicinin satın alma sürecinde üç önemli avantaj sağlamaktadır. Bunlar göz önüne alma, düşünüp değerlendirme ve seçim avantajlarıdır. Tüketicilerin hangi marka farkındalığı seviyesinde olduğunu gösteren "Farkındalık Piramidi" dört değişik düzeyde olabilmektedir. (Aktepe ve Baş, 83-84)

Şekil 2: Farkındalık Piramidi

Kaynak: Cemalettin Aktepe-Mehmet Baş, Marka Bilgisi Sürecinde Marka Farkındalığı ve Algılanan Kalite (Beklenti) İlişkisi ve GSM Sektörüne Yönelik Bir Analiz, Gazi Üniversitesi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 2008, ss: 85

Marka farkındalığı yaratmak için firmaların takip ettiği yöntem ilk olarak medya kullanımı ve reklamlardır. Bu kitle erişim araçları ürün veya hizmetle ilgili bilgileri

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

---

tüketicilere sunmak görevini üstlenir. Temel amaçları, potansiyel tüketicilerde ürün, hizmet ve marka konusunda farkındalık kazandırmaktır. (Aktuğlu ve Temel, 50-51)

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, sosyal medyanın marka tanınırlığına ve küresel rekabete faydalarının belirlenmesi ve bu doğrultuda birtakım değerlendirmelerin yapılması amacıyla anket yöntemi için anket form hazırlanmıştır. Yapılan anket sonucunda veriler analiz edilerek sosyal medyanın küresel rekabet içindeki firmalar için faydalarının ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında, aktif sosyal medya kullanıcılarının sosyal medya ortamlarında faaliyet gösteren firma ve markalar hakkında düşünceleri incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Türü

Nitel veri toplamaya temel oluşturmak üzere nitel veri toplanarak karma bir yöntem izlenmiştir. Sosyal Medya kullanımının son yıllardaki gelişimi ve küreselleşen rekabet doğrultusunda firmalar için faydalarını yapılan anket doğrultusunda değerlendirilmiştir.

3.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma ile aktif sosyal medya kullanıcılarının demografik özellikleri genel olarak ortaya konulmuştur. Sosyal medya ile ilgili kullanım alışkanlıklarına ilişkin sorulardan sonra sosyal medya ortamında faaliyet gösteren firmalar ve markalar ile ilgili düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu düşüncelerin analizinden yola çıkarak, sosyal medya ortamında faaliyet gösteren firmaların marka tanınırlığı konusunda sahip oldukları avantajlar belirlenmeye çalışılmıştır.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Küresel rekabet içindeki firmaların rekabette öne geçip rekabet üstü bir duruma geçebilmeleri için günümüzün bütün sosyal ve teknolojik imkânlarını kullanmaları gereklidir. Sosyal medya ortamının marka tanınırlığına faydaları ve sosyal medya ortamlarındaki kullanıcıların tercih, beklenti ve memnuniyetlerinin ölçülmesi en sağlıklı anket yöntemi ile analiz edilebilmektedir. Bu araştırma içinde kullanılan anket soruları çeşitli kaynaklardan yapılan araştırmalar sonucunda hazırlanmış olup anket soruları toplam 31 soru ve iki bölüme ayrılarak planlanmıştır. Birinci bölümde müşterilerin demografik özellikleri ve sosyal medya kullanımı amaç ve yoğunlukları tespiti amaçlı sorular hazırlanmıştır. Yapılan çalışmada SPSS uygulaması analiz yöntemi uygulanmış olup değerlendirme aşamasında sosyal medya üyeliği olmayan 9 kullanıcının sadece demografik bilgileri analiz edilmiş ve 200 örneklem üzerinde değerlendirme yapılmıştır.

Uygulanan ankette güvenilirliğin değerlendirilmesinde Cronbach's Alpha yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem, kullanıcıların benzer sorulara verdikleri benzer eğilimleri dolayısıyla anketin iç tutarlılığını ortaya koymaktadır. Metodun uygulanması esnasında kullanılan güvenilirlik ölçüğü aşağıda tabloda verilmiştir.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Tablo 2. Cronbach's Alpha Değerleri

Cronbach's Alpha	Güvenilirlik
0,00 - 0,39	Güvenilir değil
0,40 - 0,59	Düşük derece güvenilir
0,60 - 0,79	Orta derece güvenilir
0,80 - 1,00	Yüksek derecede güvenilir

Kullanıcı memnuniyet oranının belirlendiği anket sorularının SPSS uygulaması kullanılarak hesaplanmış Cronbach's Alpha değerleri saptanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi ve Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Anket analizi, toplam 200 kişinin verdiği cevaplardan elde edilen veriler temel alınarak yapılmıştır. Anket, katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, sosyal medya kullanıp kullanmadığı ve bunun frekansı gibi demografik verilerin analiz edilmesi amacıyla hazırlanmış 1. kısım ve sosyal medya ortamında yer alan firmalar ve markalar hakkındaki düşüncelerinin ya da sosyal medya da yer alacak olan firmaların kazanacağı potansiyel avantajları analiz etmek için görüşlerinin alındığı sorular analiz edilmiştir.

3.5.1. Anket Soru ve Yanıtları

1. Cinsiyetiniz?

	Sayı	Yüzdesi	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kadın	82	41,0	41,0	41,0
Erkek	118	59,0	59,0	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Anket katılımcılarının %41'i kadın ve %59'u erkektir.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Reserches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

2. Yaşınız?

	Sayısı	Yüzdesi	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
18-21	24	12,0	12,0	12,0
22-25	26	13,0	13,0	25,0
26-30	55	27,5	27,5	52,5
31-35	59	29,5	29,5	82,0
35 üstü	36	18,0	18,0	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

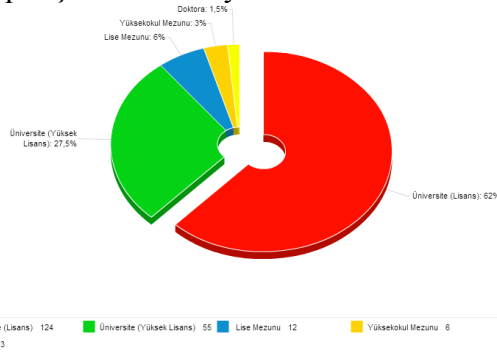
Ankete katılan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun 26-35 yaş arasında olduğu görülmektedir. Bu aralıkta da 26-30 yaş grubunda olan katılımcıların oranı %27,5'tir. 31-35 yaş grubuna ait katılımcı oranı da %29,5'tir. Bu oranlardan da görüldüğü gibi ankete katılanların %57'si orta yaş grubuna aittir.

3. Öğrenim Durumunuz?

3. Öğrenim Durumunuz?

	Sayısı	Yüzdesi	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Lise Mezunu	12	6,0	6,0	6,0
Yüksekokul Mezunu	6	3,0	3,0	9,0
Üniversite (Lisans)	124	62,0	62,0	71,0
Üniversite (Yüksek Lisans)	55	27,5	27,5	98,5
Doktora	3	1,5	1,5	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Öğrenim durumu göz önüne alındığında katılımcıların 124'ünün lisan mezunu olduğu görülmektedir. %62 gibi büyük bir oran olan lisan mezunu katılımcıları %27,5 ile yüksek lisan mezunu olan katılımcılar takip etmektedir. Lise ve yüksekokul mezunu sayısı toplamda 18 kişi iken doktora yapmış katılımcı sayısı sadece 3'tür.

4. Facebook, Twitter, LinkedIn (vb.) gibi sosyal medya araçlarında üyeliğiniz

http://www.turansam.org

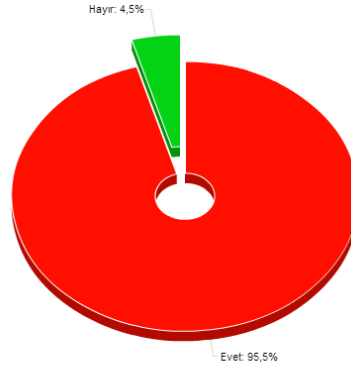
*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

var mı ?

	Sayısı	Yüzdesi	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	191	95,5	95,5	95,5
Hayır	9	4,5	4,5	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Ankette bu soruya “Hayır” cevabı veren 9 katılımcı bundan sonraki soruları cevaplandırmamıştır. SPSS programı tarafından kayıp olarak nitelendirecek olan bu %9’luk kısım göreceli olarak oldukça düşük bir orandır. Katılımcıların %95,5’i Facebook, Twitter, LinkedIn ve benzeri sosyal medya araçlarında üyeliklerinin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu istatistik ayrıca günümüzde sosyal medya kullanımının ne kadar yayıldığını göstermektedir. 200 katılımcının 191’nin sosyal medyayı aktif olarak kullanıyor olması sosyal medya ortamlarının kullanıcı sayısı olarak gücünü ortaya koymaktadır.

■ Evet 191 ■ Hayır 9

5. Sosyal medyada takip ettiğiniz marka / şirket var mı?

	Sayısı	Yüzdesi	Geçerli Yüzde	Kümülatif Toplam
Evet	130	65,0	68,1	68,1
Hayır	61	30,5	31,9	100,0
Toplam	191	95,5	100,0	
Kayıp	9	4,5		
Toplam	200	100,0		

Sosyal medyada marka ya da şirket takibinde olan katılımcı sayısı 130 kişidir ve toplam katılımcılara göre %68,1’lik bir orandır. Herhangi bir marka ya da şirket takibinde olmayanlar ise %31,9 ile 61 kişidir. Oran olarak bakıldığında, marka farkındalığı oluşturabilmek için firmalar için sosyal medya ortamlarının ve araçlarının bir avantaj olduğu görülmektedir.

http://www.turansam.org

*****

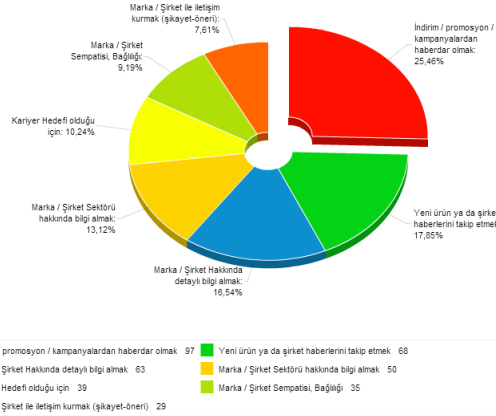
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

■ Evet 130 ■ Hayır 61

6. Marka ya da şirket takibiniz de ki amaçlar nelerdir?

Bu soruya katılımcılar kendilerine uygun birden çok şıkkı seçebilmektedirler. İndirim, promosyon ve kampanyalardan haberdar olmak için marka ya da şirket takibi yapanların oranı %25,45 ile başı çekmektedir. Yeni ürün ya da şirket haberlerini takip etmek seçeneği %17,84 ve Marka ya da şirket hakkında detaylı bilgi almak seçeneği %16,53'tür. Marka ya da şirket takibinde en az seçilen %7,61 ile marka / şirket ile iletişim kurmak seçeneği olmuştur.

■ İndirim / promosyon / kampanyalardan haberdar olmak 97 ■ Yeni ürün ya da şirket haberlerini takip etmek 68
■ Marka / şirket hakkında detaylı bilgi almak 63 ■ Marka / şirket Sektörü hakkında bilgi almak 50
■ Kariyer Hedefi olduğu için 39 ■ Marka / şirket Sempatesi, Bağlılığı 35
■ Marka / şirket ile iletişim kurmak (şikayet-öneri) 29

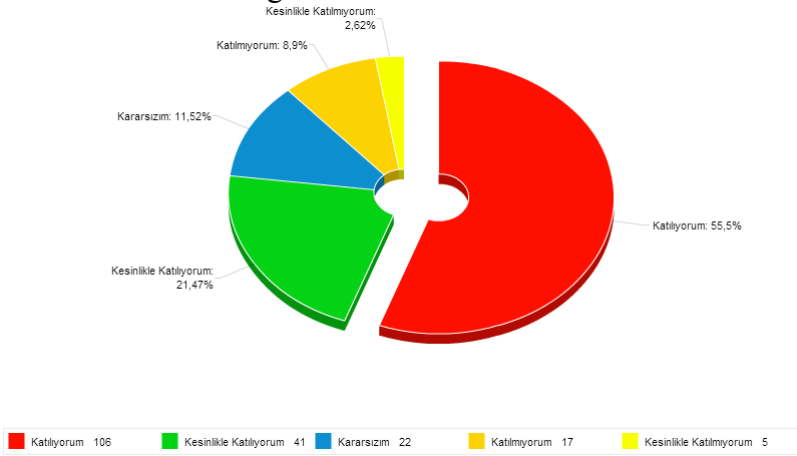
Bu kısımda ise, sosyal medyada yer alan ya da alacak olan firmalar ve markalar hakkındaki sorulan soruların cevap analizi yapılmıştır. Kullanıcıların memnuniyet seçeneklerinin katsayıları “Kesinlikle Katılıyorum” ile “Kesinlikle Katılmıyorum” ölçeğine göre kurgulanmış olup; 1:Kesinlikle Katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, 5:Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde ölçeklendirilmiştir.

7. Markaların sosyal medya paylaşımları, o markaya karşı tutumumu etkiler

	Sayısı	Yüzdesi	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	41	20,5	21,5	21,5
Katılıyorum	106	53,0	55,5	77,0
Kararsızım	22	11,0	11,5	88,5
Katılmıyorum	17	8,5	8,9	97,4
Kesinlikle Katılmıyorum	5	2,5	2,6	100,0
Toplam	191	95,5	100,0	
Kayıp	9	4,5		
Toplam	200	100,0		

Sosyal medya da yer alan firmaların sosyal medya ortamındaki içerik paylaşımlarının kullanıcılar tarafından değerlendirmeye alındığını ve önem verildiği görülmektedir. Bu paylaşımların markaya karşı tutumlarını etkilediği fikrine katılan kullanıcı sayısı 106 iken, kesinlikle katılan 41 kişidir. Markaya karşı tutumlarının bu paylaşımlardan etkilenmediğine kesinlikle katılmayan ve katılmayan kullanıcıların oranı %11,5'dir. Bu anket sorusunun memnuniyet ortalaması değerinin de 2.16 olduğu göz önüne alındığında sosyal medya kullanıcılarının, markaların sosyal medya faaliyetlerinden ve paylaştıkları içeriklerinden etkilendikleri görülmektedir.

8. Sosyal medyada yer alan markaların daha kaliteli ve güvenilir olduğunu düşünürüm

	Sayısı	Yüzdesi	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	8	4,0	4,2	4,2
Katılıyorum	58	29,0	30,4	34,6
Kararsızım	61	30,5	31,9	66,5
Katılmıyorum	53	26,5	27,7	94,2
Kesinlikle Katılmıyorum	11	5,5	5,8	100,0
Toplam	191	95,5	100,0	
Kayıp	9	4,5		
Toplam	200	100,0		

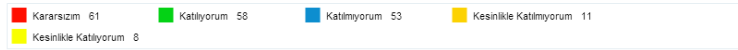
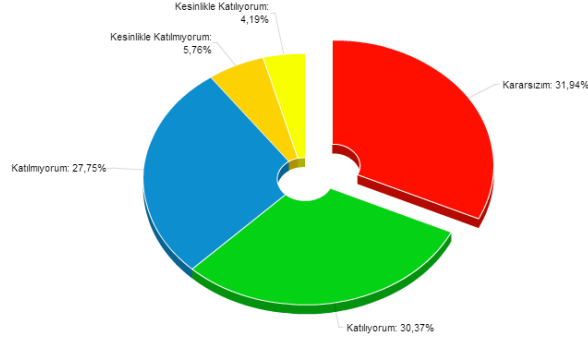
Katılımcıların, sosyal medya da yer alan markalara yönelik güven düzeylerini belirleme amacıyla olan bu soruda, %31,9'u sosyal medya da yer alan markaların daha kaliteli ve güvenilir oldukları konusunda kararsız olduklarını beyan etmişlerdir. Ancak katılıyorum diyen kullanıcı sayısı 58 olup %30,4 oranındadır. Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyen kullanıcı oranı %34,6'dır ve kararsızlardan daha yüksek bir orana sahiptir. Burada her ne kadar kararsız olan kullanıcı sayısı en fazla olsa da, sosyal medya ortamlarında yer alan firma ve markalara yönelik bir güvenin gelişmekte olduğunu görebilmekteyiz. Ortalama memnuniyet değeri 3,01'dir ve ortalama olarak kararsıza çok yakındır.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

9. İki rakip firmadan birinin sosyal medyada yer alması diğeri ne üstünlük sağlar

	Sayı	Yüzdesi	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	34	17,0	17,8	17,8
Katılıyorum	101	50,5	52,9	70,7
Kararsızım	25	12,5	13,1	83,8
Katılmıyorum	24	12,0	12,6	96,3
Kesinlikle Katılmıyorum	7	3,5	3,7	100,0
Toplam	191	95,5	100,0	
Kayıp	9	4,5		
Toplam	200	100,0		

İki rakip firmadan birinin sosyal medyada yer alırken diğeri almaması durumunda, yer alan firmanın rekabet üstünlüğünü ele geçireceği fikrine katılan katılımcı oranı %52,9'dur. Kesinlikle katılıyorum cevabını veren katılımcıların oranı ile birlikte %70,2'ye ulaşmaktadır. Bu oran sosyal medya da yer alan firmaların rekabet içinde oldukları rakip firmalara karşı avantajını ortaya koymaktadır.

4.SONUÇ ve ÖNERİLER

Sosyal medya, küreselleşen dünyanın en son iletişim ve etkileşim aracıdır. Dünyanın dört bir yanından kullanıcıların içerik oluşturabildikleri, var olan içerikleri değiştirebildikleri ve yorum yazabildikleri bir medya ortamıdır. Sosyal medya, ortamındaki kullanıcıların sürekli etkileşim halinde olmaları ve sürekli birbirlerini etkilemeleri nedeniyle kitleleri yönlendirme gücüne sahiptir. Kullanıcıların etkileşimi ve işbirliği, ortaya herkes tarafından ve her yerden erişilebilir, ücretsiz bir bilgi ortamı oluşturmuştur. Bu bilgi ortamı aynı zamanda kullanıcıları daha bilinçli, ne istediğini bilen ve talep eden bireyler olmasını sağlamaktadır.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Küreselleşmenin bir sonucu olarak zayıflayan sosyal, ekonomik ve fiziki sınırların tamamen ortadan kalktığı özgür bir sosyal paylaşım ortamıdır.

Küreselleşmeyi tetikleyen en önemli unsur olan bilgi teknolojilerinin gelişmesi sadece internet ve sosyal medya üzerinde değil aynı zamanda ekonomik boyutlarda da değişikliklere ve yeniliklere neden olmuştur. Küreselleşmenin bir sonucu küresel rekabet yeni bir boyuta taşınmıştır. Firmaların rekabet üstü duruma gelebilmeleri için sürekli yenilikleri takip etmeleri ve faaliyetlerine uygulayarak yeniliklere ayak uydurmaları gerekmektedir. Sosyal medya ortamındaki kullanıcı sayıları dikkate alındığında firmaların bu ortamlarda faaliyet göstermesi artık bir zorunluluk haline almaya başlamıştır. Özellikle marka farkındalığı ve tanınırlığı oluşturmak için, yazı, resim, fotoğraf, video gibi içerikler paylaşarak sosyal medyanın sunduğu fırsatları değerlendirmek bir gereklilik haline almıştır. Sosyal medyanın karşılıklı etkileşimi etkili ve hızlı bir boyuta taşınması firmalar için müşteri ilişkilerinde ve müşteri memnuniyetini sağlamada yeni fırsatlar ortaya koymuştur. Bunların sonucunda oluşacak olan müşteri sadakati firmaların ve markaların rekabet gücünü arttıracak ve rakiplerine karşı rekabet üstü duruma geçmelerini sağlayacaktır. Sosyal medyanın sunduğu bu fırsatlardan yararlanmak isteyen firmalar için hiçbir ekstra maliyet getirmemesi firmalar için bir diğer avantajdır. Sosyal medyayı kullanan firma sayısının her gün arttığını ve küresel rekabette içindeki birçok firmanın aktif olarak sosyal medya da yer aldığı görülebilir.

Rekabette başarılı olmanın yolu tüketicilerin gözünde rakiplerden farklı bir imaj oluşturmaktan ve farkındalığı olan tanınan bir marka yaratmaktan geçiyorsa, bunu başarabilmek için sosyal medya doğru bir ortamdır. Marka tanınırlığı sağlamak için öncelikle farkındalık yaratmak gerekmektedir. Marka farkındalığı ise tüketicilerin belleğinde sağlam bir imaj yaratarak sağlanmaktadır. Farkındalık, tanınırlık ve sağlam bir imaj firmalar için satış ile sonuçlanacak olan başarılı bir faaliyetler zincirinin ilk adımıdır. Firmaların rekabette öne geçmeleri ve marka değerlerinin yüksek olması marka farkındalığının ve tanınırlığının seviyesi ile doğru orantılıdır. Bu farkındalığın ve tanınırlığın oluşturulması da reklam gibi kitlesel iletişim araçları ile sağlanabilmektedir. Reklamın başarılı olması ise hedef kitlenin doğru analizi ile mümkündür. Sosyal medya ortamlarında kitlelerin kendi aralarında ilgi grupları oluşturması ve sosyal medyanın etkileşimli içeriği başarılı bir reklam stratejisi uygulamak isteyen firmalar için mükemmel bir fırsattır.

Sosyal medya sahip olduğu kullanıcı sayısı ve sonsuz içerik kaynakları nedeniyle firmaların tüm faaliyet süreçlerinde ihtiyaç duydukları bilgiyi ve potansiyel müşterileri barındırmaktadır. Bu fırsatları ücretsiz olarak da sunması firmaların sosyal medya ortamlarında bulunmalarını bir zorunluluk haline getirmiştir. Küresel rekabet içinde olan firmalar için dünyanın herhangi bir yerinde marka farkındalığı ve tanınırlığı yaratmak bundan daha kolay olamazdı. Özellikle rakiplerinin bu fırsatları değerlendirdiği şartlarda sosyal medya ortamında faaliyet göstermeyen firmaların rekabette geri kalmaları içten bile değildir. Çünkü rakipleri sosyal medya sayesinde zaten bir adım önde olacaktır.

KAYNAKÇA

Aktepe C. - Baş M., Marka Bilgisi Sürecinde Marka Farkındalığı ve Algılanan Kalite (Beklenti) İlişkisi ve GSM Sektörüne Yönelik Bir Analiz, Gazi Üniversitesi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 2000.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Aktuğlu I,K. Ve Temel,A.,Tüketiciler Markaları Nasıl Tercih Ediyorlar.(Kamu Sektörü Çalışanlarının Giysi Markalarını Tercihini Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma) Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,sayı 15,2006.

Canan, A.Seçkin, Bir Halkla İlişkiler Aracı olarak Sosyal Medyanın Kullanımı: Üç Alana Yönelik Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, ss: 10-12.

Emirza, Emin, İştahlı, Selma ve İştahlı, Yusuf, Sosyal Medyanın Çok Katlı Pazarlamada Kullanımı ve İş Tatmini Üzerindeki Etkileri, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Kayseri, Sayı: 18, 2012, ss:22-23.

Kırdar Yalçın, Marka Stratejilerinin Oluşturulması; Coca-Cola Örneği, Review of Social, Economic & Business Studies, Türkiye Manas Üniversitesi,2003, ss:243-244.

Marangoz Mehmet, Marka Değeri Algılamalarının Marka Yayılmaya Etkileri, Ege Akademik Bakış, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2007, ss: 464.

Özkan, Cevahir, Stratejik Rekabet Üstünlüğü Sağlama Aracı Olarak Yenilik Stratejileri ve Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2009, ss: 21-22.

Özkan,C., Stratejik Rekabet Üstünlüğü Sağlama Aracı Olarak Yenilik Stratejileri ve Bir Uygulama,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,İnönü Üniversitesi 2009.

Selek, Serhat, Kurumlar Arası Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Elde Etmede Reklamın Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012, ss: 3-4.

TDK web sitesi,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.5325f9e289ea51.64954984 , E.T : 16.03.2014.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

---

(5)

Doç. Dr. Giray Saynur DERMAN* & Uzm. Yerkinay ONGAROVA**
KAZAKİSTAN'IN ENERJİ POLİTİKASI
KAZAKHSTAN'S ENERGY POLICY

ÖZET

Çalışmanın amacı enerji kaynakları çerçevesinde Kazakistan'ın dış politikasını analiz etmektir. Bu doğrultuda Kazakça ve Rusça birincil kaynakların verilerine göre inceleme yapılmıştır. Kazakistan Enerji Bakanlığı'nın yayınladığı istatistiksel verilere dayanarak tablolar ve enerji güzergahlarının yönleri belirtilmiştir.

Çalışmanın teorik temeli enerji ile kazan-kazan teorisi üzerinedir. Kazakistan'ın enerji planları, stratejileri çalışma kapsamına alınması öngörülmüştür. Çalışma materyalleri olarak Kazakistan Enerji Bakanlığı'nın yayınladığı Rusça ve Kazakça makaleler, enerji çalışmaları ve resmi web sitelerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Hazar Denizi, Enerji Boru Hatları, Petrol, Gaz.

Jel Kodu: L95, O13, O53.

ABSTRACT

Aim of this study is to analyze the foreign policy of Kazakhstan in the frame of Kazakhstan's energy resources. In this respect, the analysis was made according to the data taken from the primary Kazakh and Russian sources. Tables depending on the statistical data published by Kazakhstan's Ministry of Energy and the direction of energy routes are remarked.

The theoretical basis of the study relies on energy and win-win theories. Energy plans and strategies of Kazakhstan are included into the study. Articles in Kazakh and Russian published by Kazakhstan's Ministry of Energy, energy studies and official web sites are made use of as study materials.

Keywords: Kazakhstan, the Caspian Sea, Energy Pipelines, Oil, Gas.

Jel Code: L95, O13, O53.

---

* Doç. Dr. Giray Saynur Derman, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

** Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Öğrencisi.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

GİRİŞ

SSCB sonrası Kazakistan, dış politikası çerçevesinde enerji kaynakları üzerinde yoğunlaşarak diğer ülkelerle enerji girişimlerinde bulunmaya başlamıştır. Kazakistan'ın yabancı enerji şirketleri ile yaptığı müzakereler sonucu bölgede enerji kaynaklarının işletilmesine yönelik yabancı yatırımlar başlamıştır.

Bu çalışmada Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in enerji kaynakları çerçevesinde yürüttüğü dış politikası ve bu bağlamda Kazakistan'da bulunan enerji kaynaklarının Kazakistan dış politikasına etkisi analiz edilecektir.

Kazakistan'ın ihracat alanında petrol, doğalgazvepetrol ürünleri % 75'lik payı oluşturmaktadır (KAZENERGY; Haber-Analiz Derisi № 37-38 2010:20). Bu verileri göz önünde bulundurursak Kazakistan dış politikasına enerji kaynaklarının önemli ölçüde etkilemekte olduğunu kolaylıkla görebiliriz. 2012 yılında İngiliz British Petroleum (BP) şirketi Kazakistan'ın petrol rezervlerini 30 milyar varilla da 3,9 milyar ton olarak değerlendirmiştir. Bu ise dünya rezervlerinin % 1.8'ini oluşturmaktadır (<http://www.neftegaz.kz/analitik-articles/istoriya-kazaxstanskoj-neftyanoj-otrasli.html>, 12.04.2014).

Kazakistan'ın petrol ve gaz endüstrisi cumhuriyetin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Enerji alanı, gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) büyümesini sağlayan ve hükümetin önemli bir gelir kaynağı olan ana lokomotiflerinden biridir. İstatistiksel verilere göre, GSYİH 2013 içinde petrol ve gaz sektörünün payı % 24, Ulusal Fon'da % 99, ülkenin ihracatı % 76, Kazakistan'da doğrudan yabancı yatırım hacmi ise % 24'ünü oluşturmaktadır. Ülkenin petrol üretimi 2013'te 81.8 milyon tonla rekorlu sayıyı elde etmiştir. Bu 2012 yılında göre % 3.3 daha fazladır. Ülkede petrol üretimi yeni bir rekor seviyeye ulaşmıştır. İlk kez petrol ihracatı 72 milyon tondan fazla olmuştur. İlk kez gaz üretimi 2013'te 42 milyar metreküp elde etmiştir. Aynı zamanda, kuru ticari gaz üretimi 22,8 milyar metreküp, sıvılaştırılmış petrol gazı 2,5 milyon ton oluşturmuştur. Geri dönüşüm petrol üretimi 14,3 milyon tona ulaşmıştır. Gaz Transiti 99 milyar metreküpü oluşturmuştur. 2013 yılında, Tengiz 27 milyon ton petrol üretimi ile zirveye ulaşmıştır. Tengiz projesi Chevron, ExxonMobil, KazMunaiGas ve LukArco tarafından yürütülmektedir. Ülkenin Ulusal Şirketi KazMunaiGas 20 yıldır projenin yürütülmesi temsil etmektedir. Ayrıca şirket ülkenin bütçe ödemelerinde enerji alanında devletin çıkarlarını da temsil etmektedir. Şirketin kendisi cumhuriyetin tüm kanıtlanmış petrol ve gaz rezervlerinin % 20'sini kontrol etmektedir. Genel olarak Kazak enerjisinin % 27 petrol ve % 14 gazını üretmektedir (Карабалин, 2014:29).

1. Enerji ve Dış Politika

1.1. Dış Politika Elemanı Olarak Enerji kaynakları

- 1) Dış Politika Elemanları
  - a) Coğrafi Yapı (Deniz. vs)
  - b) Doğal Kaynaklar
  - c) Ekonomik Yapı
  - d) Askeri Yapı
  - e) Nüfus

Dış politikayı etkileyen elemanlar listesinde doğal kaynaklar da yer almaktadır. Böylece doğal kaynaklar da doğal olarak dış politikanın belirlenmesinde büyük bir rol

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

oynadığını görebilmekteyiz (Sönmezoglu, 2005:124).

1.2. Fosil Yakıtların Özellikleri

Petrol, hidrokarbonlar oluşmuş, sudan yoğun kıvamda, koyu renkli, arıtılmamış, kendisine özgü kokusu olan, yeraltından çıkarılmış doğal yanıcı mineral yağdır. Latince’de taş anlamına gelen petra ile yağ anlamına gelen oleum sözcüklerinden oluşmuştur. Doğalgaz da petrol gibi karbon bazlı bir fosil yakıttır. Oluşumu petrol ile aynıdır. Büyük oranda Yer kabuğunun içinde metan, etan gibi çeşitli hidrokarbonlardan oluşan yanıcı gazdır. Fosil yakıtlar olarak adlandırılan petrol, doğalgaz ve kömür, teknik olarak çıkarılması en kolay ve en ucuz enerji kaynaklarıdır. Bu nedenle dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu ekonomilerini fosil yakıtlara dayanarak inşa etmişlerdir. Öyle ki, 2010’da dünyanın birincil enerji tüketiminde %34,8’lik pay ile 1.sırada petrol yer alırken, %29 ile kömür 2.sırada, %24,1 ile doğalgaz 3.sırada yer almıştır. Fosil yakıtların 2010 yılı itibariyle dünya birincil enerji tüketimindeki toplam payı %88,1’i oluşturmuştur (BP,2011).

1.3. Kazakistan’ın Birincil Enerji Kaynaklarının Rezervi ve Üretim Miktarları

Kazakistan Petrol alanında dünyanın en zengin 15 ülkesi arasında olup 12.sırada yer almaktadır. Doğal gaz kaynakları ile Kazakistan dünyanın en zengin 20 ülkesi arasında olup 17.sırada yer almaktadır. (В настоящее время Казахстан находится на 12-ом месте в мире по запасам нефти и на 17-ом - по добыче. По газу - мы на 20-ом месте по запасам и на 29-ом - по добыче.) (zakon.kz/4615031-doklad-ministra-nefti-i-gaza-na.html, 12.04.2014)

Enerji	Rezerv miktarı	Üretim miktarı
Petrol	39,8 milyar varil	620,5 milyon varil
Doğalgaz	2.4 trilyon m ³	33,6 milyar m ³
Kömür	33,5 milyar ton	56,2 mtp

1.4. Kazakistan Kaynaklarının Stratejik Önemi

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile bölgenin enerji potansiyeli üzerine başlayan tartışmalarda, Azerbaycan’ın, “Kafkasya’nın Kuveyt’i”, Kazakistan’ın “İkinci Suudi Arabistan” olduğu iddia edilmiştir. Hazar Havzasını stratejik olarak değerli kılan en önemli özellik petrol ve doğalgaz kaynakları olup her iki ülkenin de kıyısında enerji rezervleri bulunmuştur. Bu çerçevede ülkeler ve şirketler arasında başlayan rekabet bazı yazarlarca II. Büyük Oyun veya Büyük Orta Doğu Projesi olarak adlandırılmaktadır. Yeni Büyük Oyunun ya da projesinin ödülü olarak da petrol ve doğalgaz kontratları, boru hatları, enerji güzergahları ve enerji konsorsiyumları görülmektedir. Eski Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde Rusya Federasyonu’ndan sonra ikinci en büyük petrol üreticisi konumuna sahip olan Kazakistan, bağımsızlığını kazandıktan kısa bir süre sonra potansiyel enerji kaynaklarıyla Amerikalı petrol şirketlerinin dikkatini üzerine çekmiştir. Artık günümüzde büyük petrol şirketleri Kazakistan’daki sahalarla çok büyük yatırımlar yapmakta olup; mevcut petrol sahalarını geliştirmekte ve petrolün dünya pazarlarına taşınması için projeler hayata geçirmektedir. Ayrıca Kazakistan’da petrol hem deniz hem kara sahasında rezervleri bulunmaktadır.

1.5. Kazakistan'da Petrol ve Gaz Endüstrisi Üzerinde Stratejik Öncelikler

Kazakistan’ın petrol ve gaz kompleksinin en önemli yönleri ve parametreleri 2010-2014 Kararnamesi yanı sıra Kazakistan Cumhuriyeti’nin petrol ve gaz geliştirme programı

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan 2020 yılına kadar Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Kalkınma Planında kaydedilmiştir. Petrol ve Gaz Bakanlığı ve "KazMunaiGas" katılımı ile Kazakistan 2020 yılına kadar sanayinin bilimsel ve teknolojik gelişmenin sektörler arası planlar geliştirmektedir. Bunlar:

- Yeni Ulaşımında Petrol ve Gaz İhracatı İçin Lojistik Koridorun Oluşturulması.
- Kazakistan Petrol ve Gaz Çok Vektörlü Sisteminin Oluşumunun Tamamlanması.
- Hazar Denizi ve Açık Denizler (Karadeniz, Akdeniz,vb.) Üzerindeki Tanker Filosunun Geliştirilmesi.

- Enerji Tasarruflu Kullanım Teknolojilerinin Etkin Kullanımı.
- Petrol ve Gaz Kompleksi Alanında Düzenleyici Çerçeve Geliştirilmesi.
- Avrupa Yakıt Standartlarının Uygulanmasıdır (<http://kmg.kz/>, 12.04.2014).

1.6. Kazakistan'da Mevcut Üç Büyük Rafinerilerin Yerleşimi

Kazakistan'da yıllık petrol 18 milyon ton kapasiteli üç rafineri vardır:

- JSC " Atyrau Rafinerisi " (ANPZ)
- JSC " Pavlodar Petrokimya Tesisi " (PPCP)
- "Shymkentnefteorgsintez " (SHNOS)

Rafineriler Güney, Batı ve Cumhuriyet'in Kuzey-Doğu bölgesinde yer almaktadır. Yerli rafinerilerin toplam üretim kapasitesi yılda 18-20 milyon ton kadar petrol işleyebilmekte ve 10 milyon ton dizel yakıt fazla üretmek için yetmektedir. Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakanlığı'na (MEMR) göre, petrol yerli üretim ihtiyaçlarını karşılamak için yılda en az 9.500.000 ton miktarında her üç petrol rafinerileri üretmesi yeterlidir (Евнина, 2014:16).

Kazakistan malzemeleri sağlayan, üç büyük petrol rafinerilerine işletme fabrikalarına sahip olup kuzeyde Pavlodar rafinerisi, Batı'da Atyrau Rafineri ve güneyde Çimkent rafineri bölgeleri vardır. Pavlodar petrol rafinerisi başta gelecekte Kazakistan'da petrol alanları ile değiştirilecektir. Batı Sibirya'dan gelen boru hattı ile sağlanması planlanmaktadır. Atyrau rafineri yerli kaynaklardan, kuzeybatı Kazakistan yataklarından ham petrolü işlemektedir. Çimkent rafineri Kumkol alanında ağırlıklı gelen petrolü işlemektedir. BP tarafından yapılan Dünya Enerjisi Haziran 2013'teki istatistiksel incelemeye göre, Kazakistan 1,3 trilyon metreküp doğal gazına sahip ve kanıtlanan rezervlerinin yaklaşık % 23'ü Karaçaganak alanında yoğunlaşmaktadır (Евнина, 2014:17).

2. Kazakistan'da Yabancı Yatırımlar

Petrol üretiminin yaklaşık % 71'ini yabancı yatırımcılar oluşturmaktadır. Bunlar: ExxonMobil, Chevron, Agip, BG, BP/Statoil, Shell, Total, INPEKS, Philips, Lukoil, Eni, vb dahil olmak üzere çok uluslu şirketlerdir ve (Rusya, ABD, Avrupa ve Çin) tarafından yürütülmektedir. Uzun bir süre için Kazakistan'ın petrol ve gaz sektörü yerel, aynı zamanda yabancı yatırımcıları çekmiştir. Hazar Havzasında Kaşagan, Tengiz ve Karachaganak kaynakları sayesinde Kazakistan petrol üretiminin istikrarını garanti etmek yeteneğine sahiptir.

Kazakistan'da Büyük Petrol Alanları (Карабалин, 2014:29):

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Yıl	milyon ton	operatör
Kaşagan	2000 6400	NCOC
Tengiz	1979 3100	TengizChevrOil
Uzen	1961 1100	KazMunayGas
Karaçağanak	1979 1000	KarPetroleum
Kalamkas	1976 510	Mangistaumunaygaz
Janajol	1978 500	CNPC - Aktyubemunay
Zhetybai	1961 330	Mangistaumunaigas
Aktoty	2003 269	NCOC
Kalamkas - deniz	2002 156	NCOC
Kayran	2003 150	NCOC
Kenkiyak nadsol	1959 150	CNPC - Aktyubemunaygaz
Kumkol	1984 90	Turgay Petrol , PetroKazKumkol
North Buzachi	1975 70	Buzachi Kullanım, Zhalgiztyubemunay
Karajanbas	1974 50	Karazhanbasmunay
Karakuduk	1971 40	Karakudukmunai
Asar	1969 30	Mangistaumunaigas

2.1. Tengiz Alanı

Tengiz petrol sahası 1979 yılında keşfedilmiştir. Kazanılabilir ham petrolü (6 ile 9 milyar varil arasındadır) 1.1 milyar ton 750 milyon dolar seviyesinde tahmin edilmektedir. "Tengizchevroil" (TCO) 1993 yılından bu yana Tengiz alanını çalıştırmaktadır.

Tengizchevroil	"TCO"	Hisse	Sahipleri:
"Chevron"	(ABD)%		50.0
"ExxonMobil"	(ABD)%		25.0
NC	"KazMunaiGas"%		20,0
"LUKArco"	(Rusya)%		5.0

2013 yılında, "Tengizchevroil" bir önceki yıla göre 11,8 % daha fazla 27.1 milyon ton üretmiştir. 2013 yılında, Kazakistan Cumhuriyeti'nin düzenleyici otoriteleri, üretimini yılda 38 milyon ton artıracak gelecekteki genişleme projesini kabul etmiştir. Projenin toplam maliyeti 23 milyar ABD dolardır ve tamamlanması 2018 yılı için planlanmaktadır (Евнина, 2014:18).

2.2. Kaşagan Alanı

Kaşagan, Kuzey Hazar Denizi Üretim Paylaşım Anlaşması çerçevesinde büyük sahadır. Saha 2000 yılında açılmıştır. Onun kanıtlanmış üretilebilir rezervi 761.1 milyon tondur. Sözleşme sahipleri alanındaki yapıların Kalamkas Deniz, Güney-Batı Kaşagan, Aktoty ve Kayran çerçevesinde diğer alanları keşfetmek için devam edecektir. Kuzey Hazar Operatörü şu anda yerli ve yabancı yatırımcılara ait şirket North Caspian Operating Company'sidir. 2013 yılında Çinli şirket CNPC önce " ConocoPhillips " kontrollünde olan projenin 8.33 % payını almak için bir anlaşma imzalamıştır. Kazakistan Temmuz 2013 yılında "Kashagan" petrolalanının bir hissesini Çin CNPC şirketine 5 \$milyar dolara satmıştır

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

(<http://inozpress.kg/news/view/id/40922>, 12.04.2014).

Kuzey	Hazar	Operating	Company	Hisse	Sahipleri:
NC	"KazMunaiGas"		(Kazakistan)		16.88%
"Annie"		(İtalya)		%	16.81
"ExxonMobil"		(ABD)		%	16.81
"Royal Dutch	Shell"	(Hollanda	/ İngiltere)	%	16.81
"Toplam"		(Fransa)		%	16.81
"CNN	Pee-Sea"		(Çin)		8.33%
"INPEX"	(Japonya)				7.56%

NCOC(Kuzey Hazar Operating Company) Şirketi, 2014 yılında günde 370.000 varil üretimini artırmayı planlamaktadır. Şu anda, konsorsiyum projenin ikinci aşamasının uygulanması için bir program geliştirmektedir.

2.3. Karaçağanak

KPO	(Karaçağanak	Petrol	Çalışma)	Hisse	Sahipleri:
"BG	Group"		(Büyük-I)		29.25%
"Annie"		(İtalya)			29.25%
"Chevron"		(ABD)			18.0%
"LUKOIL"		(Rusya)%			13.5

NC "KazMunaiGas"% 10,0

British Gas (BG), "Annie", "Chevron", "LUKOIL" ve "KazMunaiGas" tarafından organize edilen Karaçağanak projesi'nde 2013'te 12 milyon ton sıvı hidrokarbon ile 17 milyar küp ton gaz elde edilmiştir (<http://www.zakon.kz/4615031-doklad-ministra-nefti-i-gaza-na.html>, /,12.04.2014).

3. Enerji Taşımacılığı

Eski Sovyetler Birliği ülkeleri arasında, Kazakistan petrolü Rusya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. İspatlanmış petrol rezervlerinin, Kazakistan dünyanın bütün ülkeler listesinde 12.sırada yer almaktadır. Bununla birlikte, Kazakistan Cumhuriyeti'nin Tengiz, Kaşagan, Karaçağanak, Uzen Janajol, Kalamkas gibi büyük enerji sahaları olarak kabul edilen 11 enerji sahası mevcuttur. Genel olarak, 172 tescilli petrol ve 42 gaz alanları Kazak topraklarında bulunmaktadır. En kanıtlanmış petrol rezervleri sırasıyla özellikle Atyrau ve Mangistau bölgesinde bulunmakta olup 75'ten fazla alan açılmıştır (Мынбаев, 2014:21).

Petrol İhraç Rotaları:

2013 yılında petrol ihraç	milyon ton hacmi
Tengiz-Novorossiysk (TBM)	28,7
Atyrau-Samara	15.4
Atasu-Alashankou	11.8
Demiryolu Tanklar	9.0
Aktau Limanı	6.3
Orenburg Gaz İşleme Tesisi	0.9

3.1. Gaz Boru Hatları

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

- 1) Orta Asya-Merkez (CAC) Hattı
- 2) Orenburg-Novoposkov Hattı
- 3) Birlik (Soyuz) Hattı
- 4) Buhara-Ural Hattı
- 5) Buhara Gaz Bölgesi ve Taşkent-Bişkek-Almatı Hattı (BGR-TBA)

Orta Asya-Merkez (CAC) boru hattı Orta Asya gazı ve Kazak gazının taşınması, transiti için tasarlanmıştır. Orenburg-Novoposkov ile "Birlik" Rus doğal gazının transiti ile Kazakistan gazının ihracatını yürüten boru hattıdır. Buhara-Ural Orta Asya gazının transit geçişi için tasarlanmıştır.

Buhara Gaz Bölgesi ve Taşkent-Bişkek-Almatı Hattı (BGR-TBA) ise Özbekistan'dan gelen doğal gaz ithalatını sağlamaktadır. "KazMunaiGas" mevcut gaz iletim kapasitelerinin genişlemesi ve gelişmenin bir parçası olarak Orta Asya-Merkez (CAC) gaz boru hattının mevcut 54,8 milyar'dan 100 milyar metreküpe kapasitesini artırmaya çalışmaktadır (<http://www.bnews.kz/ru/news/post/3437/>, 12.04.2014).

3.1.1. Kazak-Azeri Trans Hazar Gaz Hattı

"KazMunaiGas" Trans-Hazar Aktau-Bakü güzergahı doğal gaz boru hattı üzerinde inceleme yapmaktadır. Güney Kafkasya doğalgaz boru hattı Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) boru hattının inşaatı tamamlanmış ve boru hattı gaz kaynaklarının uygulanması için hazırdır. Trans-Hazar Aktau-Bakü yolu ile doğal gaz boru hattın Bakü-Tiflis-Erzurum'a (BTE) bağlanması hedeflenmektedir. Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) rotası Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz ihraç sağlayacaktır. Trans-Hazar boru hattı yılda 20 milyar metreküp tahmini kapasite ile projenin uygulanması Güney Kafkasya gaz boru hattı Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) için daha fazla katılım yoluyla Avrupa pazarlarına Kazak gaz ihracını sağlayacaktır. Ancak, bu proje doğrudan Hazar Denizi'nin hukuki statüsü etkileyen deniz dibi üzerine boru hattının olması politik açıdan bir takım riskleri getirdiğini unutulmamalıdır (Карабалин, 2014:29).

3.1.2. Türkmen-Kazak-Rus Gaz Hattı (Прикаспийский газопровод)

2007 yılının ilk yarısında Türkmen-Kazak-Rus Hazar doğalgaz boru hattına Kazakistan, Rusya, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhurbaşkanları arasında ortak deklarasyon imzalanmıştır. Yılda 30-40 milyar metreküp kapasiteli proje üzerinde şu anda anlaşmanın taraflarca hazırlanan operasyonel işbirliği anlaşması kapsamında ortak çalışmalar yapılmaktadır (Мынбаев, 2014:21).

Rota Türkmenistan'dan Kazakistan üzerinden Rusya'ya ulaşacaktır. Böylece Kazakistan, Türkmen gazının önemli bir transit (koridor) ülkesi konumuna dönüşmüş konumdadır. Bu hat Rusya'ya Türkmengazının ihracatı Kazakistan üzerinden geçen kuzey rotasıdır. Bilindiği gibi Türkmenistan hidrokarbonu önemli ulaşım yolları Kazakistan'dan geçmektedir. Ayrıca Kazakistan, Kazaktoprakları üzerinden Çin-Orta Asya boru hattının geçtiği devlettir (http://gundogarnews.com/index.php?category_id=4&news_id=2104#sthash.xdaBQZO1.dpuf, 12.04.2014).

3.1.3. Beyneu-Bozoi-Shalkar-Samsonovka Doğal Gaz Boru Hattı

Beyneu-Bozoi-Shalkar-Samsonovka doğal gaz boru hattı projesi inşaatı planlanmaktadır. Kazakistan'ın güney bölgesinde doğal gaz tüketiminin artan miktarı

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

karşılama için boru hattın inşaatı şart olmuştur. İç gaz ana güney bölgelerini sağlanması açısından enerji güvenliği ve Kazakistan'ın enerji bağımsızlığını temin edecektir. Beyneu'den Türkmen gazı ile Kazak gazı Samsonovka'ya kadar ulaşacaktır. Bu boru hattı bundan sonra ihracat güzergahlarının çeşitlendirilmesi için, Kazakistan-Çin ihracat bir parçası haline gelebilecektir (<http://www.bnews.kz/ru/news/post/3437>, 12.04.2014).

3.2. Deniz Ulaşım Yolu: Aktau Limanı

Aktau limanında demiryolu feribot kompleksinin açılış töreni Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in katılımıyla, 6 Eylül 2001 tarihinde açılmıştır. 2013 sonuçlarına göre, Aktau Uluslararası Deniz Ticaret Limanı'nda 10 milyon 81 bin ton kuru ve petrol yük işlenmiştir. Bu ise planlanan planın üzerinde 103.1%'ini oluşturmaktadır. Aktau limanı üzerinden ham petrol, metaller, tahıl ve diğer malların aktarımı İran, Rusya ve Azerbaycan yönüne olan rotaları limanın verimli çalışmasını büyük ölçüde etkilemektedir. 2013 yılında Ocak-Aralık arası petrol ve petrol ürünlerinin toplam aktarımı 6 milyon 283 binton olarak gerçekleşmiştir. Aktau noktası üzerinden petrol taşıyan feribotlarla Bakü'ye taşınmaktadır. Bakü'den petrol tankerlerinin parçası demiryoluyla Gürcistan'ın Karadeniz limanlarına teslim edilmektedir. Uluslararası ulaşım koridoru (TPACEKA) çerçevesinde, yıl boyunca liman demiryolu feribot kompleksi yoluyla transithacminde istikrarlı bir artış olmuştur. Demiryolu feribot kapasitesi yılda 20 binden fazla vagonu oluşturmaktadır. Gönderilecek kargoların ana tipi sıvılaştırılmış doğal gaz, ham petrol, genel kargo, inşaat malzemeleri, gıda ürünleri, tüketim malları ve diğerleri gönderilmektedir. Vapur kompleksi yoluyla temel olarak Aktau-Bakü rotasıyla taşınmaktadır (<http://ogni.kz/rubrika/neft-i-gaz/v-avangarde-morskikh-perevozok.html>, 12.04.2014).

Genel olarak, petrol taşımacılığı "Kazmortransflot" tarafından Aktau limanından üç rotaya açılmaktadır:

- 1) Liman Bakü ve Bağlantı Noktası Azerbaycan;
- 2) Makhachkala ve bağlantı noktası Rusya;
- 3) Neka ve bağlantı noktası İran'dır.

Kazak petrol akımlarının ihracat için mevcut veya öngörülen Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu Novorossiysk terminaline, Atyrau-Samara, Batı Kazakistan-Çin, Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, Aktau-Neka İran'a transit güzergah rotalarına göre yönlendirilmektedir. Aktau limanı Hazar, Karadeniz, Akdeniz ve Baltık Denizi, Körfez ve Güney-Doğu Asya limanlarına erişimi sağlayan TRACECA ve Güney-Kuzey uluslararası ulaşım koridorunun bir parçasıdır (<http://www.bnews.kz/ru/news/post/3437/>, 12.04.2014).

3.3. Petrol Boru Hatları

3.3.1. Tengiz-Novorossiysk Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC)

1.510 kilometre toplam uzunluğu ile Tengiz-Novorossiysk boru hattı, Rus noktasını Karadeniz kıyısında Novorossiysk petrol terminali ile Tengiz petrol sahasını bağlamaktadır. 15 Aralık 2010'da hissedarlar Kazak petrolünün 52,5 milyon ton dahil 67 milyon ton, yılda 28,2 milyon ton olan kapasitesini artıracaktır. Tengiz-Novorossiysk boru hattını genişletmek için bir planı onaylamıştır. Genişleme projesi çalışmaları Temmuz 2011 yılında başlamıştır

(Мынбаев, 2014:21).

3.3.2. Uzen-Atırau-Samara

Atyrau-Samara Kazakistan'ın ikinci büyük ihraç petrol boru hattı taşımacılığıdır. Boru hattın toplam uzunluğu 1.500 km'dir. Kazakistan topraklarında 1237 km (Mangistau, Atyrau ve Batı Kazakistan) üç Kazakistan'ın alanlarından geçmektedir. Bunun yanı sıra Rusya'nın Samara bölgesinde Atyrau-Samara Transneft ile Uzen –Atırau bölgesinde Kazakistan Boru Hattı Kaztransoil tarafından üstlenmektedir (Нефтепровод КТК. Источник: Официальный Сайт КТК <http://www.cpc.ru>,12.04.2014).

3.3.3. Kazakistan-Çin Rotası

Boru hattı "Kazakistan-Çin" İnşaatı iki aşamada uygulanmaktadır. I.aşama (yıllık 10 milyon ton petrol kapasitesi ile Atasu-Alashankou hattı), Temmuz 2006'da devreye alınmıştır. II.aşama (Kenkiyak-Kumkol benzer hacmi) ilk aşaması Aralık 2007 yılında başlatılıp 2009 Temmuz ayında tamamlanmıştır. Kumkol-Atasü, önceden var olan Kenkiyak-Atyrau boru hattını bağlamak için yardımcı olan Aktobe ve Batı Kazakistan bölgelerinden Çin petrol arzın sırasıyla karşılamaktadır. II.aşama Atasu-Alashankou 12 milyon ton petrol boru hattının yıllık kapasitesini artırmak için bir fırsat verilmiş ve pompalama istasyon sayısının 11 inşaatı dahil etmiştir. 2013 yılında LLP "Kazakistan-Çin Boru Hattı" operatörü yılda 20 milyon ton petrol hattının yıllık kapasitesini artırmak için yardımcı olan iki yeni pompalama istasyonları devreye sokmuştur. Kazakistan Hazar Ulaştırma Sistemi'nin inşaatı Yeskene-Kuryk ve Trans-Hazar sistemi (Kuryk-Bakü) inşasını içmektedir. İkincisi, Kazakistan ve Azerbaycan ve BTC boru hattından tanker, Tengiz ve Kaşagan petrol sahası ile bağlayacak altyapı için petrol terminalleri oluşacaktır. 2007 yılı Haziran ayında, Chevron Şirketi 2008-2009 Eskene-Kuryk (Güney Hazar boru hattı rotası) boru hattının inşaatı için Kazakistan ile bir anlaşma içine girmiştir. Uzunluğu 750 kilometredir. Eskene-Kuryk projenin toplam maliyeti 300 milyon dolardır. 23 milyon ton başlangıç kapasitesi ile projenin yılda 56 milyon tona çıkarılması planlanmaktadır. Bu ihracat güzergahı için Kaşagan projesi II. aşamada petrol üretiminin başlangıcı olacaktır (Мынбаев, 2014:21).

Kazakistan'da Çin yatırımının % 50 ve % 100 hisseleri mevcut 11 petrol ve gaz şirketleri çalışmaktadır. Çin'in 6 şirketi % 50 hisseye ve 5 şirketi ise % 100 hisseye sahiptir.Çin'in Kazakistan Enerjileri Üzerinde Çalışan Şirketleri:

Aktobemunaygaz	-	85,32	%	(	CNPC	)
Mangystaumunaygaz	-	47	%	(	Çin Ulusal Petrol	)
Karazhanbasmunay	-	%	50	(	CITIC grubu)	)
PetroKazakistan	(	PetroKazakistan	)	-	%	67 (CNPC)
Kazgermunay	(	PetroKazakistan	)	-	50	%
Torgay Petrol	(	PetroKazakistan	)	-	50	%
Bozashy			Çalışma			LTD.
Pavlodar	Petrol	İşletme	Fabrikası	-	%	58
Chimkent	Petrol	İşletme	Fabrikası	-	50	%
Aidan	munay	-	.		%	100
KuatAmlonMunay	-	%	100			

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

SONUÇ

1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Kazakistan piyasa ekonomisinin şartlarına uygun petrol ve gaz alanını bağımsız bir şekilde geliştirebilmesi için dış yatırımcılara kapı açmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı Nazarbayev yabancı yatırımını çekmek ve Kazakistan'ın dünya petrol piyasalarına ulaşmasını sağlama gibi iki temel yolu belirlemiştir. İlk olarak büyük petrol şirketleriyle görüşülmüştür. Bu bağlamda TengizChevrOil şirketi ile enerji girişimine başlamak birinci hedef, Kazakistan'da petrol ve gaz enerji bakanlığını oluşturmak ikinci hedef olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda 2002'de KazMunayGaz şirketi kuruldu. KazMunayGaz Kazakistan'ın ulusal petrol araştırma, üretim ve ulaştırma şirkettir. Ayrıca Kazakistan'ın petrol ve gaz projelerinde Kazakistan çıkarları doğrultusunda hareket eden bir şirkettir. KazMunayGaz ülkenin petrol üretiminin %25 payına sahiptir. Yani üçte birine sahiptir. Petrol ulaşımının %80'inin ve gaz ulaşımının tümü KazMunayGaz tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Kazakistan'daki petrol üretiminin %75'ini gerçekleştiren bir şirkettir. 1993'te Kazakistan ulusal KaspiShelf şirketi oluşturulmuş ve Hazar havzasında operatör olmuştur. Hazar Denizi'ni araştıran uluslararası konsorsiyum oluşturuldu. 1995'te ise petrol hakkında bir ulusal yasa kabul edildi. 1997'de Karaçiganak ve Kuzey Hazar Konsorsiyumunda ürün bölümü hakkında anlaşma imzalandı. 2000'de Kaşagan petrol alanı keşfedildi. Kaşagan son 30 yılda keşfedilen en büyük petrol alanıdır. Elde edilen petrol 7-9 milyar varili oluşturmaktadır. Kazakistan'da petrolü denizde keşfetme ve üretme sistemi uygulanmaya başlanmıştır.

2002 Mayıs ayında Rusya lideri Putin ile Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev Hazar Denizi'nin Kuzey kısmının paylaşımı hakkında anlaşma imzalamıştır. Petrolü dış piyasaya ulaştırmak için 2002 Eylül'de Kinkıyak-Atırau boru hattı inşaatı başlamıştır. 2003 yılında Karaçiganak sahasından KTK boru hattıyla dışa ihraç edilmeye başlamıştır. Son 10-13 yılda Çin yönüne doğru gelişmeler başlamıştır. Batı Çin-Batı Kazakistan yolu ile 3 bin km uzunlukta hat inşa edilmiştir ve yılda 20 milyon ton petrol kapasitesine sahiptir. Şu an Kazakistan petrol keşfedilen ilk 10 ülkeden birisidir. Kazakistan'ın 5,3 milyar ton petrol barındırdığı ispatlanmıştır. Ülke petrol üreten ilk 20 ülke içinde yer almaktadır. Halen petrol keşfedilmeye devam etmektedir.

Kazakistan petrolü şu anda petrol piyasasına uygun bir konumdadır. Ülke büyük petrol şirketlerini kendine çekmeye devam etmektedir. Özellikle enerji kaynaklarının çoğunu Hazar Havzası'nda barındıran Kazakistan hem karadan hem denizden enerji potansiyelini yükseltmeyi planlamaktadır. Hazar enerji kaynakları zenginliği açısından birincilik konumuyla her zaman hem Batı hem Doğu ülkelerinin odak noktası olmuştur. Gün geçtikçe enerji taşımacılığı genişleyen ve yabancı yatırımını yükselen Kazakistan, enerji kaynaklarını işletmesinde büyük projelerin gerçekleşmesine destek vermektedir. Doğu-Batı kavşağında yer alan konumuyla çok yönlü dış politikayı tercih etmektedir. İşbirliği ve karşılıklı kazanıma dayalı enerji girişimlerine kazan-kazan ilkelerini benimsemiştir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

КАЙНАҚСА

1. SÖNMEZOĞLU Faruk (2005). Dış Politika Analizi, İstanbul: Küre Yayınları
2. ЕВНИНА Екатерина (2014). Анализ Нефтедобывающей Отрасли РК, Астана: Издательский ЕНУ,
3. КАРАБАЛИН, Узакбай(2014) Основные Месторождения Нефти в Казахстане, Астана:ФНБ Самрук-Казына
4. МЫНБАЕВ, Сауат(2014). КазМунайГаз, Астана: ЕНУ
5. KAZENERGY (2014). Новости-Анализ Журнал, VII(38) № 37-38, 7-10
6. <http://www.cpc.ru>, 12.04.2014
7. <http://inozpress.kg/news/view/id/40922>, 12.04.2014)
8. <http://vesti.kz/economy/39553/>, 12.04.2014)
9. ВР, 2011, 12.04.2014)
10. <http://www.zakon.kz/4615031-doklad-ministra-nefti-i-gaza-na.html>, 12.04.2014)
11. <http://www.bnews.kz/ru/news/post/3437/>, 12.04.2014)
12. http://gundogar-news.com/index.php?category_id=4&news_id=2104#sthash.xdaBQZO1.dpuf, 12.04.2014)
13. <http://ogni.kz/rubrika/neft-i-gaz/v-avangarde-morskikh-perevozok.html>, 12.04.2014)
14. [zakon.kz/4615031-doklad-ministra-nefti-i-gaza-na.html](http://www.zakon.kz/4615031-doklad-ministra-nefti-i-gaza-na.html), 12.04.2014)
15. <http://www.rzd-partner.ru/news/zheleznodorozhnye-gruzoperevozki/kazakhstan-mozhet-ieksportirovat'-neft'-cherez-batumi-v-sluchae-sanktsii-protiv-rossii/>, 12.04.2014)
16. <http://www.stanradar.com/news/full/7830-kazahstan-delaet-stavku-na-logisticheskie-tsentry.html>, 12.04.2014)
17. <http://www.neftegaz.kz/analitik-articles/istoriya-kazaxstanskoj-neftyanoj-otrasli.html>, 12.04.2014)
18. <http://www.stanradar.com/news/full/7830-kazahstan-delaet-stavku-na-logisticheskie-tsentry,.html>, 12.04.2014

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

(6)

Öğr. Gör. N. Selcen KORKMAZCAN¹¹¹

TÜRKÇE: YURTTA SULH, CİHANDA SULH

ENGLISH: PEACE AT HOME, PEACE IN THE WORLD

ÖZET

Atatürk'ün barıştan söz ederken ve barışa sahip çıkmaya çalışırken ne denli samimi olduğu attığı her adımda açıkça gözlemlenmektedir. Bir asker olarak cephelerde savaşırken de, devlet adamı olarak ülkeyi yönetirken de aynı samimiyeti taşımıştır.

Atatürk, 1931 yılında, Türkiye'nin temel prensibi haline gelen "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sözünü ilk kez kullanırken, hem isteğini hem de hedefini ortaya koymuştur. Atatürk'ün sözü, genel olarak Türk dış politikasının prensibini ortaya koymak için kullanılmaktadır. Ancak bu sözün yalnızca dış politika ile ilgili olmadığı, Türkiye'nin içişlerini de doğrudan ilgilendirecek şekilde ifade edildiği Atatürk'ün bu sözleri kullandığı konuşması sırasındaki iç-dış siyasi ortam gözlemlendiğinde anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türk Dış Politikası, Barış.

Jel Kodu: Y80, Z00.

ABSTRACT

Atatürk's sincerity in mentioning peace and protecting it, is clearly observed in his each step. He has carried the same sincerity, both as a soldier fighting at the front and while managing the country as a statesman.

In 1931, when he announced the basic principle of Turkey, "Peace at Home, Peace in the World", for the first time, he has revealed his request as well as his target. In general, Atatürk's mentioned statement is be used to demonstrate the principle of Turkish foreign policy. On the other hand, it is clearly understood that this statement is not only about the foreign policy, but also directly related to the internal affairs, when the internal-external environment is observed during Atatürk's speech.

Keywords: Atatürk, Turkish Foreign Policy, Peace.

Jel Code: Y80, Z00.

¹¹¹ N. Selcen Korkmazcan, İstanbul Aydın Üniversitesi Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, selcenko@gmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

GİRİŞ

Atatürk, 1931 yılında yapılan genel seçimlerden önce 20 Nisan 1931’de yayınladığı seçim beyannamesinde: “Cumhuriyet Halk Fırkasının müstakar umumi siyasetini şu kısa cümle açıkça ifadeye kâfidir zannederim: Yurtta sulh, cihanda sulh için çalışıyoruz” (AAM, 1991:608) ifadesini kullanmıştır. Bu konuşmadan yıllar önce, 1923 yılında, oluşturmayı planladığı Halk Partisi’nin programı için “istiyorum ki, o program şahsi olmasın, bütün milletin programı olsun” (AAM, 1991:128) demiş, bu prensibin Türkiye’nin temel ilkelerinden biri haline geldiğini de yine kendisi şu şekilde ifade etmiştir: “Türk Cumhuriyetinin en esaslı umdelerinden biri olan yurttta sulh cihanda sulh gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refah ve terakkisinde en esaslı amil olsa gerektir.”¹¹² (AAM, 1991: 623)

Atatürk, asker olma hayaliyle 1893 yılında, 12 yaşındayken, annesinden gizlice Askeri Rüşdiye sınavına katılmış, “asker olarak doğdum, asker olarak öleceğim” diyerek annesini bu okula yazılmaya ikna etmiştir. (Kinross, 1994) 1897 yılında, henüz 16 yaşındayken çıkan Osmanlı-Yunan Savaşı’nda gönüllü askerlere katılmak için okuldan kaçarak cepheye gitmeyi denemiştir. Katıldığı savaşlarda gönüllü olarak cephelere koşmuş, Trablusgarp’a bir vatan parçasını kurtarmaya gitmiştir. (Mango, 1999; Afetinan, 1949) Vatanını korumak için gönüllü savaşçılığı, büyük başarılar gösterdiği Birinci Dünya Savaşı sırasında da sürmüştür. Çocukluk hayali olarak başladığı askerliğini yine vatani korumak için verdiği mücadelede düşünmeden terk ederek 8 Temmuz 1919’da üniformasını çıkarmışsa da, hizmet etmeyi sürdürmüştür. TBMM tarafından başkomutanlıkla yetkilendirildiğinde ordusunun başında giderek vatanının bağımsızlığı için can feda etmeye hazır olduğunu göstermiş, askerlerinden de “size ölmeyi emrediyorum” diyerek aynısını beklemiştir. Vatanı için ölmeyi göze aldığı askerlik hayatının her anında gözlemlenen Atatürk, (2010:34) “böyle bir ulus tutsak yaşamaktansa yok olsun daha iyidir” diyerek, çizilen hedefi çok net ifade etmiştir. Verilen mücadelenin hedefi Misak-ı Milli ile belirlenmiş, hedefler gerçekleştirilinceye kadar savaş verilmiştir. Bu gerçekçi çerçeveden fazlasında gözü olmadığı gibi, daha azına da razı olunmayacağı ortaya konulup bunun uygulanmasına gayret edilmiştir. (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 2000) Bağımsızlık mücadelesi zaferle sonuçlandıktan sonra, bu kez barışa verdiği kıymeti göstermek için aynı azimle mücadele etmeyi sürdürmüştür.

Atatürk’ün Barışçılığındaki Samimiyet

Savaşın savaşa ilgili düşünceleri çok farklı örneklerle açıklanabilir. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Başbakan olan Churchill, 13 Mayıs 1940’da Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada İngiltere’nin amacını “ne pahasına olursa olsun zafer” ifadesiyle dile getirmiştir. (Churchill, 2005) İngiltere, Polonya’yı korumak için verdiği güvenceye dayanarak ilan ettiği savaşın sonunda Polonya’daki düzenin Sovyet istekleri doğrultusunda kurgulanmasını kabul etmiştir. 1945 Nisan’ında Birleşmiş Milletler’in açılış konuşmasında ABD Başkanı Truman da şöyle demiştir: “Artık hiçbir millete veya milletler grubuna bir anlaşmazlığı kendi istedikleri tarzda silah ve bomba ile hal etmeğe kalkışmalarına müsaade etmeyiz.” (ATASE) Bu konuşmanın üzerinden üç ay geçmeden, Truman’ın emriyle, 6 Ağustos 1945’te Hiroşima, 9 Ağustos 1945’te de Nagasaki’ye atılan iki atom bombası savaşın

¹¹² Atatürk, bu satırlara, 29 Ekim 1933’te ABD Başkanı Roosevelt’in Cumhuriyet’in 10. Yıldönümü’nde Türk milletine gönderdiği hitabeye cevaben yazdığı mektupta yer vermiştir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

sonunu getirmiştir. (Jacobsen, 1989) Bismark'ın, “Yazıklar olsun o lidere ki, savaşın sonundaki düşünceleri savaşın başındakiler kadar makul değildir” (Kissinger, 1992: 202) sözü, bu gibi yaklaşımların üzerine hatırlatılabilecek olsa da, Atatürk'ün savaşa bakışı değerlendirildiğinde bu durumun tam aksi gözlemlenmektedir. Atatürk, 1923 yılında Lozan görüşmelerine ara verildiği sırada şöyle demiştir: “Behemehal şu ve bu sebepler için, milleti harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zarurî ve hayati olmalı. Hakiki kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda azab duymamalıyım, öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lâkin, hayatı millet tehlikeye maruz kalmayınca, harb bir cinayettir.” (AAM, 1997: 128)

Milli Mücadele'nin başından itibaren bağımsız, modern ve barışçı bir milli devlet kurup onu koruyarak güçlendirmek Türk dış politikasının temel hedefi olmuştur. (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 2000) Atatürk'ün barışçı yönü, henüz işgalcilere karşı verilen savaş sürerken de gözlemlenmektedir. Bu süreçte de barış için kapı açık tutulmuştur. Ancak bu durumun karşı tarafa aktarılmasında zorluk yaşandığı anlaşılmaktadır. Atatürk, 1 Mart 1921'de yaptığı Meclis açış konuşmasında şu satırlara yer vermiştir: “Meclisimiz ve meclisimizin hükümeti cenkcu ve maceraperest olmaktan uzaktır. Bilâkis sulh ve selâmeti tercih eder. Bilhassa insanî, medenî mefkûrelerin hayyizi husule çıkmasına fevkalâde taraftardır. İşte bu esaslar dairesinde gerek Şark ve gerek garp âlemleriyle daima hüsnü münasebet ve revabıt-ı dostiyi ararlar. Garp âlemine gelince: İtilâf Devletlerinden bazılarıyla zaman zaman nim resmî temaslar yapılmış ve daima memleket ve milletimizin menafiini temin etmek şartıyla sulh ve sükûn-u âleme hâdim olmak çaresi aranmıştır. İngiliz ricali siyasiyesi bizim makasid-ı müsâlimperveranemizden daima tecahül etmişlerdir.” (AAM, 1991: 179) Barışsever tutum savaşın her aşamasında ifade edilmiş olsa da barışın koşulları da çok net olarak ortaya konulmuştur. Atatürk, ““Biz sulh istiyoruz!” dediğimiz zaman, “istiklâli tâm istiyoruz” dediğimizi herkesin bilmesi lâzımdır. Bunu istemiye hakkımız ve kudretimiz vardır. On sene, yirmi sene sonra zelilâne ölmekten ise şimdiden şeref ve haysiyetle ölmeyi müreccah görmeliyiz.” demiştir. (AAM, 1991: 93) Sakarya Meydan Muharebesi, Türk birliklerinin zaferiyle sonuçlandıktan sonra da yaptığı konuşmada şu satırlara yer vermiştir: “Şüphesiz, hukukumuzu temin edinceye kadar silâhımızı elden bırakamayız. Fakat, bundan bizim müfrit harb taraftarı olduğumuz zannolunmasın. Böyle bir telâkki kadar büyük haksızlık olamaz. Biz bilâkis herkesle sulh yapmak istiyoruz... Biz cenkcu değiliz. Sulhperveriz. Ve biran evvel sulhun teessüsünü görmek ve ona yardım ve hizmet etmek isteriz... Biz cenk değil, sulh istiyoruz. Sulh yapmaya hazırız, ve bence buna mâni hiçbir sebep yoktur. Eğer Yunan ordusunun bizi meşru olan, haklı olan dâvamızdan sarf-ı nazar ettireceği düşünülüyorsa, bu gayri mümkündür...” (AAM, 1991: 200)

Atatürk'ün savaş sürerken dahi barış ortamını oluşturmaya çalıştığı açıktır. Milli Mücadele döneminde bölgede barışın, istikrarın korunması ve Türk devleti için olumlu atmosferin yaratılması hedeflenmiştir. (Sander, 2002) Bu sayede, Emperyalist batıya karşı verilen savaş sürerken, çok yakın bir geçmişte Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı karşı karşıya gelmiş olsa da yeni Türk devleti ve Sovyetler Birliği arasında dostluk ilişkisi kurulabilmiştir. TBMM'nin ilk dış politika kararı olarak 1920'de Moskova'ya heyet göndererek başlattığı ilişkiler, TBMM'nin büyük bir devletle imzaladığı ilk antlaşma olma özelliğine sahip olan 16 Mart 1921 tarihli Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanarak geliştirilmiştir. (Sonyel,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

1977) Antlaşma için yapılan hazırlıklar sürerken, Sovyetler Birliği Doğu Anadolu'dan toprak isteyecek kadar ileri gitmiş olmasına karşın Soğuk Savaş'ın başına kadar süren Türk- Sovyet dostluğunun bu süreçte kurulabilmiş olmasının nedenleri Atatürk'ün gerçekçi ve barışçı dış politika anlayışında aranmalıdır. Atatürk, 1 Mart 1922'de, TBMM Açış konuşmasında, "Misak-ı Milli'yi kabul ederek, maddi ve manevi alanda tam bağımsızlığımızı kabul edenleri derhâl dost kabul ederiz. Tam ve gerçek bağımsızlığımızı açık ve samimi şekilde ilk önce kabul ederek, bize barışma elini uzatan Rus Şuralar Cumhuriyeti ile dostluk bağlarımızın kuvvetlendirilmesi dış politikamızın temelidir" demiştir. (TBMM, 1987: 81)

Milli Mücadele'nin askeri boyutunun sona ermesinin ardından Lozan görüşmelerine ara verildiği sırada TBMM'de yapılan tartışmaların pek çoğunun Musul'un Irak'a terk edilmesiyle oluşabilecek problemler üzerine kurulmuş olmasına ve Atatürk'ün, (2010: 963) bu süreçte Musul'un geçici olarak ertelenmesinden söz etmeden elde edilen tüm hakların kesinleştirilmesi beklentisini ifade etmesine karşın, barışın oluşturulmasına duyulan özlemle Musul, kaybedilmesi pahasına ileri bir tarihte yapılacak ikili görüşmelere bırakılmıştır. Lozan görüşmelerinde kararlaştırıldığı şekilde İngiltere ve Türkiye arasında yapılan görüşmelerde konu görüşülürken, İngilizler, halkın çoğunluğu Süryani olan Hakkari'nin de Irak'a bırakılmasını talep etmişlerdir. Karara bağlanamayan konu, yine Lozan Antlaşması'nın hükmü gereğince Türkiye'nin üye olmadığı Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır. Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin konuyu çözümünü, iç siyasi durumunun da karışık olduğu bir süreçte temkinli bir şekilde, müdahale etmeksizin beklemiştir. (Mumcu, 1986) Türkiye, Musul sorununun çözümündeki tavrıyla uluslararası antlaşmalarına bağlılığını ve statükonun korunmasına verdiği önemin büyüklüğünü de göstermiştir. Bu konuda izlenen tavır da Atatürk'ün barışçı tutumuyla açıklanabilir.

İngiltere Başbakanı Llyod George, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, 11 Kasım 1918'de Almanya Ateşkes Antlaşması'nı imzalarken "Bu tarihi sabahta, öyle ümit ediyorum ki, bütün savaşları sona erdirdiğimizi söyleyebiliriz" demiştir. (Kissinger, 1992: 203) Dünyanın bütününün sürükleneceği ikinci büyük savaştan 21 yıl önce söylediği bu sözün galip olmanın getirdiği özgüvenle söylediği açıktır. Bundan kısa süre sonra Türkiye'ye karşı girişilecek olan savaşı yönlendiren büyük ölçüde kendisi olmuştur. Atatürk'ün yaklaşımıysa, barışa ve barış için atılan adımlara sahip çıkmak üzerinedir. 1919 yılında ABD Başkanı Woodrow Wilson'a Nobel Barış ödülünü getiren Milletler Cemiyeti,¹¹³ ABD Senatosu'nda reddedilerek ilk darbeyi kuruluşunda almıştır. (Armaoğlu, 1984) ABD'nin, Avrupa ittifaklarından uzak durup siyasi ilişkiyi asgari, ticari ilişkiyi azami düzeyde kurmayı hedefleyen ve 1796 yılından itibaren yürürlükte bulunan "yalnızcılık politikası", Milletler Cemiyeti'nin beklenen etkiyle varlık gösterememesine sebep olmuştur. Atatürk, 1931 yılında General McArthur'la yaptığı görüşmede bu konuda, "eğer siz Amerikalılar, Avrupa işleri ile ilgilenmekten vazgeçmeyerek, Wilson'ın programını uygulamakta ısrar etseydiniz, bu mütâreke devresi uzar ve bir gün devamlı sulha varılabilirdi" demiştir. (Aydemir, 2000: 84)

¹¹³ ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918'de ABD Kongresi'ne sunduğu Ondört Madde'ye dayanarak Milletler Cemiyeti'nin kurulması, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda barışı kalıcı kılmak için atılan önemli bir adımdır. Wilson, dünya güvenliği için önceliğin ulusal çıkarlar yerine barışın korunmasına verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu amaçla tasarlanan Milletler Cemiyeti, olası saldırılara karşı koyup anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesini ve ortak kararlara karşı çıkanlara yaptırım uygulamayı öngörmüştür. (Kissinger, 1992)

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Atatürk'ün bu yaklaşımı da barışa sahip çıkmasından kaynaklanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında da, ABD Başkanı Roosevelt, Wilson'ın izinden gidip Birleşmiş Milletler'in kurulması için çaba sarf etmiştir. Barışın bir daha bozulmaması için tasarlanan Birleşmiş Milletler için mücadele eden Roosevelt, bu tavrıyla, dünya barışının en büyük mimarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Jürgen Habermas, Roosevelt'in barışçı yönünü vurgulamak için savaşın ve ömrünün sonlarına doğru "savaşın sona ermesinden daha fazlasını, savaşlara neden olan her şeyin sona ermesini istiyoruz" dediğini vurgulamıştır. (Habermas, 2007: 89) Gerçekten de Roosevelt, ABD henüz savaşa girmeden, barış düzeninde ABD'nin etkili olacağını ortaya koymuştur. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında da, savaş sonrası düzeninde söz sahibi olma isteğini ortaya koyan ilk düzenleme, barış için atılmış önemli bir adım olarak kabul edilmiş bulunan Atlantik Bildirgesi'nin ilan edilmesi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ilan edilen Wilson Prensipleri gibi barışın oluşturulması ve korunması için prensipler içeren metin, 14 Ağustos 1941'de, ABD henüz savaşa girmeden, ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill arasında gerçekleşen toplantının sonunda kabul edilmiştir. İki liderin "dünyanın daha iyi bir geleceğe kavuşturulması" için tespit ettikleri ilkeleri içeren Atlantik Bildirgesi ile ABD ve İngiltere, kendileri için hiçbir şekilde genişleme projesi geliştirmediklerini vurgulamışlardır. Ulusların isteği dışında arazi değişikliklerine karşı olduklarını; hükümet şeklini yine ulusların seçme hakkına sahip olduklarını kabul ettiklerini; ekonomik eşitlik sağlanması gerektiğini; Nasyonal Sosyalizm imha edildikten sonra barışın tesis edilmesi için tehditkâr devletlerin silahsızlanma girişimlerini de içerecek şekilde çabalamayı sürdüreceklerini kabul etmişlerdir. (Jacobsen, 1989)

Oysa, Atlantik Bildirgesi, savaşı sonlandırma amaçlı olmayıp savaş sonu düzenini müttefiklerin kazançlı çıkacağı şekilde düzenlemeye yönelik olmuştur. Savaşın kendisi için de kaçınılmaz olduğunu gören ABD, savaş sonu düzenlemelerinde kendi yerini daha çatışmaya girmeden belirlemiştir. İki yıllık geçmişi olan ve 1941 yazında bitmesi beklenmeyen savaşta daha fazla çatışmayı önlemektense kazançlı çıkma planlarının ön plana taşındığı görülmüştür. Bunun dışında, yine İkinci Dünya Savaşı sırasında, İngiltere ve Sovyetler Birliği, 26 Mayıs 1942'de imzaladıkları ittifak metnine göre, barış yeniden kuruluncaya kadar, savaşta Almanya ve Avrupa'daki taarruzda onunla ittifak hâlinde bulunan devletlere karşı birbirlerine yardım taahhüdünde bulunup taraflardan birinin rızası dışında barış görüşmelerine kalkışmayacaklarını ilan etmişlerdir. Yirmi yıl boyunca da, Atlantik Bildirgesi prensiplerine dayalı işbirliği geliştireceklerini ve birbirlerine karşı girişilmiş ittifaklarda yer almayacaklarını, barışın sağlanmasından sonra korunması için çaba göstereceklerini kabul etmişlerdir.

Tarafların Birleşmiş Milletler'in çıkarlarını göz önünde bulunduracakları ve kendileri için toprak genişletmeye çalışmama ve diğer devletlerin içişlerine karışmama ilkelerine uygun hareket edecekleri de onaylanmıştır. (Jacobsen, 1989) Oral Sander,(2002) savaş süresince ya da sonunda ortaya konulan yeni düzenle ilgili görüşlerin çoğunun gerçekleşmediğini, görüşlerin gerçeklerden uzak olduğunu ve halka moral vermek için ilan edildiğini belirtmiştir. Savaş sonu düzenlemelerinin ele alındığı Yalta ve Potsdam Konferansları'nda ele alınan konular ve verilen kararlara bakıldığında Oral Sander'in haklılığı ortaya çıkmaktadır. Arazi değişiklikleri, yönetim şekilleri ve silahsızlanma gibi konularda liderlerin 1941 yılındaki

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

düşünceleriyle 1945 yılı düşünceleri arasında büyük fark ortaya çıkmıştır. Atlantik Bildirgesi'nde kabul edilen prensipler, ifade edilmiş olduğu gibi özenle uygulanmış olsa savaşın sonunun daha yakın, savaş sonu dünyasının da daha barış dolu olacağını düşünmek mümkün gözükmemektedir. Roosevelt, İkinci Dünya Savaşı sırasında, 29 Mayıs 1942'de Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile yaptığı görüşmede, ilgilendiği konunun en azından kendi nesli yaşadığı müddetçe, 25 yıl sürecek bir barışı tesis etmek olduğunu belirtmiştir. Kendisi ve Stalin'in 60'ın üzerinde olduğunu, Molotov'un da 53 yaşında olduğunu hatırlatan Roosevelt, amacının kendilerinin barış içinde yaşaması olduğunu vurgulamıştır. Bu durumun gerçekleşebilmesi için önerdiği çözümse, "Dört Büyükler" dışında kalan devletlerin tümünün silahsızlandırılmasıdır. (FRUS, 1961: 569) Roosevelt'in kullandığı bu ifadeler, barışa sahip çıkmak konusunda Atatürk ve Roosevelt'in duruşları arasındaki farkı ortaya koymakta ve Atatürk'ün barışçılığının sürekliliğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” Prensibi'nin İlan Edildiği Ortam

İç istikrar sağlanmadan dış politikada güçlü duruş sergileyebilmek mümkün değildir. Atatürk'ün milli birlik ve beraberlik ekseninde barışa hizmeti öncelikli gördüğünü ve iç-dış istikrarı daim kılmayı amaçladığını gösteren pek çok ifadesi mevcuttur. 1927 yılında ikinci kez Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, yeni Cumhurbaşkanlığı döneminde en önemli görevinin yurtta huzuru, ulusal birliği, Cumhuriyet onuru ve kuvvetini korumak olduğunu açıklamıştır. (AAM, 1991) Barışa, huzura ve birliğe inanmış ve bu doğrultuda siyaseti amaç edinmiş olan Atatürk'ün yurtta ve dünyada barış için çalışıldığını 1931 yılında yapılan genel seçimler öncesinde ilan etmesi önem taşımaktadır. Atatürk, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasını sağlayarak demokrasinin güçlendirilmesi için çok partili hayata geçilmesini desteklemiş olsa da partinin varlık gösterdiği 3 aylık sürede ve hemen sonrasında yaşanan olaylar, iç huzur ve istikrarın korunmasının öncelikli olmasının çok doğal olduğunu hatırlatmıştır.

1924 yılında gerçekleşen ve ilk çok partili rejim denemesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu 1929 yılına kadar yürürlükte olduğu müddetçe herhangi bir muhalif partinin kurulması söz konusu olmamıştır. Bu süreçte halk, Cumhuriyet Halk Partisi'nin uygulamalarından hoşnutsuzluk duymaya başlamıştır. (Sertel, 2001) Ekonomik durgunluk yaratan politikalar, mahsulün kötü olması ve dünya ekonomik bunalımının durumu daha da kötüleştirilmesi, devrimlerin hükümete karşı direniş yarattığı ortamda hoşnutsuzluğu daha da artırmış, CHP'nin tahakkümü ve bazı üyelerinin konularından fayda sağlama girişimi bu artışı beslemiştir. (Karpat, 1996) Cumhuriyet Halk Fırkası ve uyguladığı politikalardan duyulan rahatsızlık üzerine yeniden çok partili yaşamın denenmesini sağlayan ve Fethi Bey'i yeni bir parti kurmaya ikna eden bizzat Atatürk olmuştur.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası'na muhalefet etmek için 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. Ancak, halkın hoşnutsuzluğunu açığa çıkaran çeşitli olaylar muhalefet partisinin kurulmasıyla birlikte artış göstermiştir. Bu durumun yanı sıra, bir muhalefet partisinin ortaya çıkması, rejime karşı gerici şiddeti cesaretlendirmiştir. (Ahmad, 1994) Necmettin Sadak, partinin kuruluşu üzerinden bir ay geçmeden, partinin başında Fethi Bey'in bulunmasının hayırlı bir alamet olduğunu belirttikten sonra yine de “daha

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

başlangıcında çığrından çıkmasın ve bu da müfsitlerin, evvala aleti, sonra kurbanı olmasın” diye çok dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır. (Sadak, 1930) Fethi Bey, partinin kuruluşundan yaklaşık bir ay kadar sonra geldiği İzmir’de büyük coşkuyla karşılanmış, ertesi gün Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarları arasında tartışmalar yaşanmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası yanlısı Anadolu Gazetesi taşlanmış, çıkan olaylarda bir çocuk hayatını kaybetmiştir. Fethi Bey olayların yatışması ve gericilerin bu durumdan faydalanmasını engellemek için inkılaplara karşı girişimlerde bulunacaklarını ifade edenleri yalanlamıştır. (Akşam, 1930) Olaylar kısa sürede yatışıp başka can kayıpları yaşanmamıştır. Ancak, Atatürk, yaşanan gelişmeler ve Fethi Bey’in Cumhuriyet Halk Fırkası’nı eleştiren tutumunun ardından partiden desteğini çekmesiyle partiyi irticai güçler ele geçirmiş ve bu olaylar partinin sonunu getirmiştir. (Aysal, 2009)

Fethi Bey’in İzmir’deki konuşmasını yaptığını ilan eden gazeteler, aynı gün Ağrı’daki ayaklanma sonrasında bölgedeki eşkiyanın buradan uzaklaştırılacağını haberini vererek Türk siyasi gündemindeki huzursuzluğunun devam ettiğini gözler önüne sermişlerdir. (Akşam, 1930) Anadolu’nun doğusundaki olayların bir süreden beri devam ettiği anlaşılmaktadır. 10 Haziran 1930’da İran sınırında başlayan olaylar isyancıların sınır köylerine taarruzuyla sürmüştür, isyancıların çevrilmesi 30 Haziran’ı bulmuştur. (Tunçay, 1989) Akşam Gazetesi olayın yeni bir şey olmadığını, “her vakit tekrarlanan eşkiyalık ve haydutluk vakalarından biri” olduğunu yazmıştır.

Olayların yatışmamasında İran sorumlu bulunmuş, Türk- İran ilişkileri İran’ın isyancılara yardım ettiği gerekçesiyle gerilmiştir. Yaşanan olaylar ve çözüm süreci uzun süre gündemden ve manşetlerden düşmemiştir. 27 Temmuz 1930 tarihli Akşam Gazetesi’nde yer alan özel haberde “hadiseler birbirine karıştırılmış bulunuyor. Vak’a ikidir: Biri Ağrı Dağı hadisesi diğeri Erciş Baskını! Bu iki hadisenin birbirleriyle hiç alâkası yoktur” satırları yer almıştır. Haberde, sınır dışından Erciş’e gelen haydutların kısa sürede imha edildiği, Ağrı’daki eşkiyanın imhasına ise yeni başlandığı belirtilmiştir. İsmet İnönü, 25 Eylül 1930 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada Ağrı’da yaşanan olaylara değinerek yıl içinde doğu illerinde “mühim taarruzlar ve kıyاملar karşısında” bulunulduğunu, sınır dışında bulunan teşkilatların uzun yıllardır sürdürdükleri hazırlıklarını sonuca bağlamak için giriştikleri faaliyetlerin hüsrarla sonuçlandırıldığını belirtmiştir. (Akşam, 1930)

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın varlık gösterdiği süreçte, muhalefetin varlık gösterebilmesinden faydalanmaya çalışan gericiler, parti kapandıktan sonra faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 23 Aralık 1930’da Menemen’de Derviş Mehmet müritleriyle birlikte “şariat isteriz” sözleriyle ayaklanmış, olayları engellemek isteyen Asteğmen Kubilay’ı katlettikten sonra çıkan çatışmada ölmüştür. (Aysal, 2009) İnönü, Menemen Olayı’nın ardından 1 Ocak 1931’de, TBMM kürsüsünden yaptığı açıklamada konuyla ilgili en sıkıntı veren durumun olay yaşandığı sırada orada bulunan halkın “kayıtsız ve hissiz” seyirci kalması ve bir kısmının tasvipkâr bir tavır takınması olduğunu belirtmiştir. Olayın vahametini ifade ettikten sonra da asıl meselenin, “memleketin içtimai bünyesinde, iki kutbun ortasını bulabilmek” olduğunu vurgulamıştır. (TBMM, 1993)

1930 yılı gelişmelerinin sonrasında gündemden düşmeyen konu, Türkiye’nin karşı karşıya kalabileceği iç ve dış tehlikeler olmuştur. Atatürk’ün Türkiye’yi olası iç ve dış tehditlere karşı güçlü kılabilmek için çaba sarf ettiği açıktır. Türk Ocakları, Cumhuriyet Halk

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

Fırkası ile birleşirken şöyle demiştir: “Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve mânevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lâzımgelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrâk etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır.” (Akşam, 1930) Atatürk’ün bu sözlerinden, ülkenin ulusal çıkarları için iç ve dış tehditlere karşı bir arada bulunmanın gerekliliğini ön planda tuttuğu anlaşılmaktadır.

TBMM için yapılan üçüncü genel seçimler, Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa süre önce yaşanan gerilimli yerel seçimler sonrasında kapatıldıktan sonra yine Cumhuriyet Halk Fırkası’nın, tek başına katılımıyla gerçekleşmiştir. Mevcut düzen tek parti sistemiyle işliyor olsa da, siyasi partilerin, azami düzeyde seçmene hitap edebilmek için tüm toplumun çıkarlarını uzlaştırmak yönünde çaba sarf ettikleri kabul edilmektedir. (Özdağ, 2011) Atatürk de halkın hoşnutsuzluğunun bilinciyle, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatıldığı gün olan 17 Kasım 1930’da beraberinde bazı bakan ve milletvekilleri ve uzmanlarla yurt gezisine çıkmıştır. 3 Mart 1931’e kadar süren gezinin ardından seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. (Güneş, 2004)

Muhalefet partisi olmaksızın gerçekleştirilen genel seçimlerde, 22 ilden 30 mebus adaylığı boş bırakılmış, bağımsız adayların seçilebilmesine olanak sağlanmıştır. (Güneş, 2004) Bu doğrultuda bir adım atılmış olması, tek partili düzen devam ediyor olsa da demokrasinin yaşatılabilmesine olanak sağlanmak istenmiş olunmasıyla açıklanabilir. Alınan erken seçim kararı, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kendisini fesh etmesinden sonra, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapanmasının ardından gelişen sakıncaların bilinciyle, yeni bir politika uygulamaya koymak için alınmıştır. Atatürk, seçim öncesinde, 20 Nisan 1931’de, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın programını ifade edip tüm toplumun benimsemesi beklentisi taşımıştır. Atatürk’ün sözleriyle, iç ve dış barış, dostluk ve istikrarın birinci öncelik olarak kabul edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Atatürk’ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” Çabaları

Atatürk, son kez hazırladığı ve 1 Kasım 1938’de Celal Bayar tarafından okunan TBMM açış konuşmasında şu satırlara yer vermiştir: “Barış, ulusları refah ve mutluluğa eriştiren en iyi yoldur. Fakat bu kavram bir kez ele geçirilince sürekli özen, ilgi bekler ve her ulusun ayrı ayrı hazırlığını gerektirir. Ülkemizin her gün daha çok güçlenmesini sağlamak için her alanda her türlü ihtimale karşı koyabilecek bir durumda bulunmak ve dünya olaylarının bütün gelişimini büyük bir dikkatle izlemek, barışsever politikamızın dayandığı kuralların başlıcalarıdır.” (TBMM, 1987: 256) Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Lozan’da ileri tarihe bırakılan konuların çözümüne odaklanılmışken, dış politikada temel hedef, uzun yıllarca savaşılmış komşularla da dostluk ilişkisini geliştirebilmek üzerine kurgulanmıştır. Lozan Barış Antlaşması’nda belirlenen sınırlarla Irak ve Kıbrıs üzerinden İngiltere; Suriye üzerinden Fransa ve Oniki Adalar üzerinden İtalya’yla sınırdas olunmuş, kuzeydoğuda Sovyetler Birliği, kuzeybatıda Yunanistan ve Bulgaristan’la ortak sınırlar paylaşılmaya devam edilmiştir. Milli Mücadele döneminde, sadece Sovyetler Birliği ile sahip olunan dostluk ilişkisi kısa süre içerisinde çok yakın bir geçmişte, çeşitli cephelerde karşı

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

karşıya gelinmiş olmasına rağmen, diğer komşu ve sınırdaşlarla da elde edilebilmiştir. Bu durum da ancak, Atatürk'ün barışçı dış politika anlayışıyla açıklanabilir gözükmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşunun ardından 15 yıl içinde yaklaşık 40 devletle Dostluk Antlaşması imzalayarak resmi ilişkiler kurmuştur. (Soysal, 2000) Yapılan ikili anlaşmaların yanı sıra dünyada barışı kalıcı kılmak için imzalanan çok taraflı sözleşmelere de imza atılmış, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olunmuştur.

1930'ların başından itibaren Türk dış politikası, dünyanın yeni bir savaş hazırlığı yaptığının bilinciyle yürütülmüştür. Olası tehdit ve saldırılardan korunmak için dış politikada atılan adımlar savaşın yaklaştığı günlerde Türkiye'nin yararına olmuştur. Yurtta ve dünyada barış için çalışılacağı ilan edilmiş olan 1931 yılında, "bugün içinde yaşadığımız sulh devresi sadece mütârekeden ibaret kalmıştır" (Aydemir, 2000) diyen Atatürk, mütarekenin bozulacağı öngörüsüyle Türk dış politikasını idare etmiştir. Yaptığı siyasi, ekonomik, hukuki ve kültürel düzenlemelerle ülkenin iç istikrarını da belli ölçüde sağlamlaştırmıştır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada barış ve güvenlik için attığı bu adımlar Balkan Antantı'nın hayata gelmesini sağlamıştır.

Türkiye, 1934 yılında Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın da katıldığı Balkan Antantı'nın kurulmasına komşusu Yunanistan ile birlikte öncülük etmiştir. Anlaşmaya göre taraflar birbirlerinin sınırlarına güvence vermiş ve Balkanlar'daki hareketlerini birbirlerine danışacaklarını onaylamışlardır. (Mumcu, 1986; Sander, 1989) Atatürk, Balkan Antantı'nın amacını şu şekilde açıklamıştır: "Balkan müttefik devletlerinin Balkanlar'daki hudutları bir tek huduttur. Bu hududa göz dikenler güneşin yakıcı şuasıyla karşılaşır. Bundan hazer etmeği tavsiye ederim. Bu noktaya itina olundukça Balkanlarda dostluk şamil manasını kazanır. Balkan ittifakının insani ve medeni hedefi de budur." (AAM, 1991, 665) Amacı sınırları güvence altına almak olan antlaşmanın Türkiye'de ve güvenliği için barışın daim kılınmasını zorunlu gördüğü bölgede huzur ve barışın devamlılığı düşünülerek hazırlandığı açıktır. Atatürk 1935'te Türk dış politikasının genel durumunu şu sözlerle açıklamıştır: "Uluslararası güvensizlik ve kuşku devrinde, biz, büyük Türk ulusunun yüce menfaatlerine en uygun tedbirleri büyük hassasiyetle takibettik. Barışı seven ve onu her türlü taarruz niyetlerinden uzak bir surette kurumlandırmak isteyen temiz bir zihniyetle insel tertiplerin meydana gelmesine çalıştık. Bu gün barışı ve uluslar arasında iyi geçinmeyi amaç tutan ülkelerde, birleşik siyasamız ve karşılıklı türlü andlaşmalarımız vardır. Bir yönden de ulusal koruma vasıtalarına özel bir değer verdik." (AAM, 1991, 642)

Avrupa'daki dengeler değişmeye başladığında Türkiye, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf devletlere gönderdiği notayla boğazlar rejiminde değişiklik yapılmasını istemiştir. Türkiye, "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme"nin imzalandığı süreçteki uluslararası ortamla, güncel durumun farklılığına dikkat çekmiş, "siyasal koşulların değişmiş olması, hükümlerin de değişmesini gerektirir" ifadesine başvurmuştur. Notada, Türkiye'nin son on yılda ortaya çıkan durumlarda yaptığı gibi "başkalarına sağladığı güvenliği kendisi için de istemek hakkına sahip" olduğu ifadesine yer verilmiştir. (FRUS, 1953: 503-506; Soysal, 2000: 503) Türkiye'nin sözleşmenin tadili konusundaki ısrarları karşılık bulmuş, 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye Boğazlar rejimindeki mevcut kısıtlamalardan kurtulmuştur. (Özersay, 2003) Dünyanın ilkinden çok daha yıkıcı olan ikinci bir dünya savaşına hazırlandığı bu süreçte Türkiye'nin Boğazlarda tam egemenliğe kavuştuğu

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

bir antlaşmaya imza atabilmesi yine uyguladığı barışçı politikayla açıklanabilir gözükmektedir. Atatürk, 1 Kasım 1936'da TBMM Açış konuşmasında antlaşmaya taraf olan devletlerle ilgili olarak: “Türkiye'nin hakkını kabul etmekle iyi dostluk ve anlayış gösteren Montrö antlaşmasını imzalayanların aynı zamanda kritik bir görünüm taşıyan uluslararası bu önemli dönemde, dengenin sağlanması için herkesin çabasını gerektiren genel barış konusuna da önemli katkıları oldu” ifadesini kullanmıştır. (TBMM, 1987: 228)

Atatürk, barışın elde edilmesi ve korunmasının zorluğunun bilinciyle hareket etmiştir. Yurtta barış için, dünyada barışın kurulması, dünyada barış için de yurtta barışın korunması gerektiğine inanmıştır. Atatürk'e göre, milletin kendi huzur, refah ve mutluluğu için çalışması, dünya için de çalışması anlamındadır. 1937 yılında, İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı öngörüsüne sahip olan Atatürk, şöyle demiştir: “...insan mensup olduğu milletin varlığını ve mutluluğunu düşündüğü kadar bütün dünya milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin mutluluğuna ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin mutluluğuna hizmet etmeye elinden geldiği kadar çalışmalıdır...” (Kocatürk, 1987) Bu bakış açısıyla hareket eden Atatürk, 1937 yılında, Romanya Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede şu tavsiyeye yer vermiştir: “...beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu saymak lazımdır.

Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan bütün âza müteessir olur. Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alâkadar olmalıyız. Hâdise ne kadar uzak olursa olsun bu esastan şaşmamak lâzımdır.” (İnan, 1950) Atatürk'ün bu bakış açısı sayesinde Venizelos, 12 yıl öncesinde başarısızlığı için mücadele edip yenik düştüğü Atatürk'ü 1934 yılında Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir. Unesco, “Uluslararası anlayış, işbirliği ve barış yolunda çaba göstermiş üstün kişilerin gelecek kuşaklar için örnek olacakları inancı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. Yıldönümünün 1981 yılında anılacağını hatırlayarak” çeşitli bilimsel etkinliklerde işbirliğine gitme kararı almıştır. (Erendil, 1990:309)

SONUÇ

Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sayfasında Türk dış politikasının genel görünümü ve Bakanlığın bu politikayı uygulamasından söz edilirken şu satırlara yer verilmiştir: “Neticede Türkiye dış siyasetini Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi temelinde, geniş ve yapıcı bir vizyonla ve sahip olduğu tüm imkânlardan azami surette yararlanarak hayata geçirmekte, gerek ulusal çıkarlarının korunması gerek insanlığın ortak yararına katkıda bulunulması amacıyla çabalarını bundan sonra da aynı kararlılıkla yürütecektir.”(MFA) Atatürk dönemi Türk dış politikası da şu satırlarla ifade edilmiştir: “Atatürk'ün dış politika alanında ortaya koyduğu vizyon, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” sözleriyle çizdiği hedef ve bu yönde izlediği kararlı politikalar belki de Türk devletinin bugünkü konumuna gelmesindeki en önemli etkeni teşkil etmiştir.”(MFA) Tüm bunlar doğru olmakla birlikte eksik değerlendirme yapılmış olduğu görülmekte, Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” sözlerini ifade ederken yalnızca Türk dış politikasıyla ilgili kararını değil, iç siyasi durumu da ele alacak şekilde Türkiye'nin temel prensibini belirlemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında, üzerinde özellikle durulması gereken bir

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

diğer konu, Atatürk'ün barışçılığının evrenselliği olmalıdır. Atatürk'ün, barışçı politikaların uygulanmasını yalnızca Türk milletinin ulusal çıkarları için değil, dünyanın her yerindeki insanların refahı ve mutluluğu için istemiş olduğu açıktır. Bu isteği ve barışın daim kılınması için gösterdiği gayretteki samimiyeti de hayatının her anında gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- AAM, (1991). Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 608, 623, 665-666
- AAM, (1997). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III,(1919-1938) 5. Baskı, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 93, 128, 179, 200
- Ahmad, F., (2007). Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945- 1980, İstanbul, 3. Baskı, Hil Yayın, 17
- Afetinan, (1949). Atatürk'te Vatan Mefhumu ve Millet Sevgisi, Aralık 1949, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 7, 4, 508
- , (1950). Atatürk'ün Karakter Hususiyetlerinden Birkaç Örnek ve Onun Son Günleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 8, 342
- Akşam Gazetesi, (1930-1931). Şark Hududundaki Hadise, 2 Temmuz 1930; İran Hükûmetine Nota Verdik, 6 Temmuz 1930; İran Hükûmeti Cevabında Aczini İtiraf Edecek; 7 Temmuz 1930, Tenkil Hareketi Devam Ediyor, Hadise Hariçte Hazırlanmış Bazı Gizli ve Siyasi Teşebbüslerin Neticesidir, 9 Temmuz 1930; Şarktaki Hareket Nasıl Başladı, 27 Temmuz 1930; İzmir'deki Müessif Hadiseler Nasıl Cereyan Etti?, 7 Eylül 1930; Ağrı'da Tenkil Harekâtı Başladı, 9 Eylül 1930; Bir Noktanın İyice Anlaşılması Lazımdır, 10 Eylül 1930; Mecliste Mühim Bir Nutuk, Şark Hadisatı Nasıl Başladı, Nasıl Bitti?, 24 Eylül 1930; Türk Ocakları ve Fırka, Gazi Hz: "Aynı Cinste Olan Kuvvetler Birleşmelidir" Diyor, 26 Mart 1931
- Armaoğlu, F., (1984). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Ankara, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, s. 69-71, 214-215
- Atatürk, Mustafa Kemal, (2010). Nutuk, Ç. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul, 5. Baskı, 34, 59
- Aydemir, Şevket Süreyya, (2000). İkinci Adam, II. Cilt, 1938- 1950, İstanbul, 7. Basım, Remzi Kitabevi , 84
- Aysal, N., (2009). Yöneltil Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 44, 595- 599
- Churchill, W. S., (2005). İkinci Dünya Savaşı Hatıraları, Fransa'nın Düşüşü, 1940, İstanbul, Örgün Yayınevi, 54
- Erendil, M. (1990). Evrensel Nitelikleriyle Atatürk, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Ankara, 2, 6, 309
- FRUS (1953). Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1936, The Near East and Africa, Vol III, Washington, United States Government Printing Office, s. 503-529, 511
- FRUS (1961). Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1942, Vol III, Europe, Washington, United States Government Printing Office, 569

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

- ATASE. Genelkurmay ATASE Arşivi, İkinci Dünya Harbi Koleksiyonu, 9-031-11
- Güneş, İ., (2004). Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler (1919-1938), Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan, Ankara, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 220-221
- Jacobsen, H., (1989). Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı, Çev.: Em. Kur. Alb. İbrahim Ulus, Ankara, Genelkurmay ATASE Yayınları, 361-362, 413-416, 723-724
- Gönlübol, M., Kürkçüoğlu, Ö., (2000). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Yay. Haz. B. Türkdoğan, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 14-23
- Habermas, J., (2007). Bölünmüş Batı, Ç. Dilman Muradoğlu, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 89
- Karpat, K., (1996). Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul, Afa Yayıncılık, 72
- Kinross, Lord P. (1994). Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Ç: Necdet Sander, İstanbul, 12. Basım, Altın Kitaplar, 25-26
- Kissinger, H., (1998). Diplomasi, Ç: İbrahim H. Kurt, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 202-208
- Kocatürk, U. (1987). Atatürk, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 189-190
- Mango, A., (1999), Atatürk, Cambridge, John Murray Publishers Ltd., 43
- Mumcu, A., (1986). Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İstanbul, 10. Baskı, İnkılâp Kitabevi, 171-173
- Özdağ, Ü., (2011). İkinci Tek Parti Dönemi, Yumuşak Hegemon Parti Projesi, 3. Baskı, Ankara, Kripto, 25-26
- Özersay, K., (2003). Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Baskın Oran ed., Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, (1919- 1980), İstanbul, 8. Baskı, İletişim Yayınları, 370- 384
- Sadak, N., (1930), İş Çığırdan Çıkması, Akşam Gazetesi, 6 Eylül 1930
- Sander, O., (1989). Siyasi Tarih, Birinci Dünya Savaşı’nın Sonundan 1980’e Kadar, Ankara, İmge Kitabevi, 72-73, 163
- , (2002). Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918’e, Ankara, 10. Baskı, İmge Kitabevi, 419
- Sertel, Z., (2001). Hatırladıklarım, 5. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 168
- Sonyel, S., (1977), Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız (Nisan 1920-Mart 1921), Belleten, C. XLI, 164, Ankara, s. 668, 674-675
- Soysal, İ., (2000). Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt I (1920-1945), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 253, 437- 471, 503- 526
- TBMM, (1987). Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni Açış Konuşmaları, Ankara, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, 81, 228, 256
- TBMM, (1992). İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, 1920-1973, I. (1920-1938), Ankara, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları
- Tunçay, M., (1989). TC’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931, 2. Baskı, İstanbul, Cem Yayınevi

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

<http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> (16.3.2014)

<http://www.mfa.gov.tr/ataturk-doneminde-turk-dis-politikasi.tr.mfa> (16.3.2014)

<http://www.nobelprize.org/nomination/peace/nomination.php?action=show&showid=2046> (3.1.2014)

http://nobelpeaceprize.org/en_GB/laureates/laureates-1919/ (3.1.2014)

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR

1. "TÜRK BİRLİĞİ PROJESİ"

2. Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milliyetindenim diyen insanlar, her şeyden önce mutlaka Türkçe konuşmalıdırlar. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. M.Kemal Atatürk Mustafa Kemal Atatürk Diyor ki: “ Bugün Sovyetler birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağına kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya – Macaristan parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuz idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak Dil bir köprüdür... inanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (soydaş Türk kardeşlerimizin) bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.”

“Türk birliği'nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerime dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. TÜRK Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarına TÜRK birliği ile açacak. Dünya sükununu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek. Hayatta yegane varlığım ve servetim Türk olarak doğmamdır.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL, e-posta: emikail@turansam.org

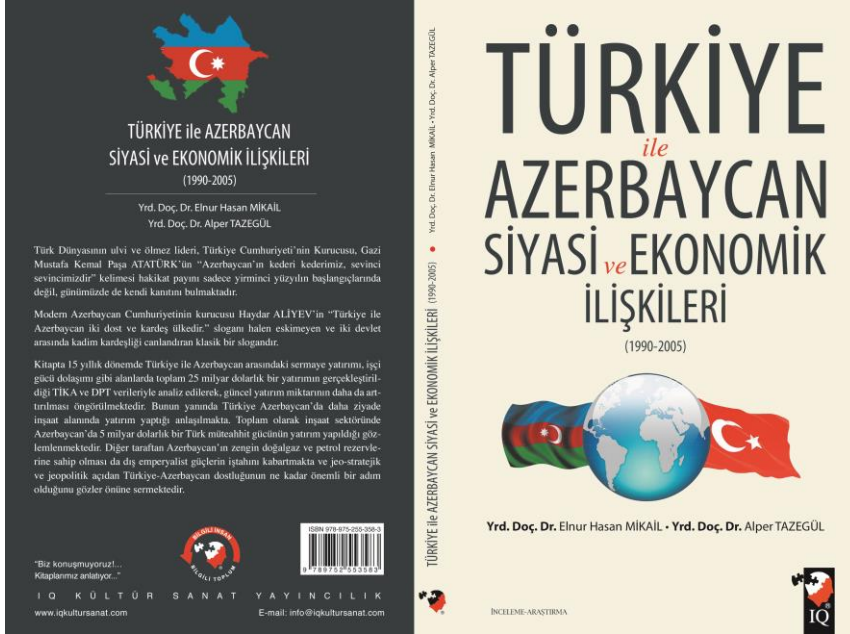

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

2. “TÜRKİYE ile AZERBAYCAN SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ”

Türk Dünyasının ulvi ve ölmaz lideri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu, Gazi Mustafa Kemal Paşa ATATÜRK'ün “Azerbaycan'ın kederi kederimiz, sevinci sevincimizdir” kelimesi hakikat payını sadece yirminci yüzyılın başlangıçlarında değil, günümüzde de kendi kanıtını bulmaktadır. Modern Azerbaycan Cumhuriyetinin kurucusu Haydar ALİYEV'in “Türkiye ile Azerbaycan iki dost ve kardeş ülkedir.” sloganı halen eskimeyen ve iki devlet arasında kadim kardeşliği canlandıran klasik bir slogandır. Bu kitapta, zaman-zaman tarihin Türkiye-Azerbaycan kardeşliğine nasıl ayna tuttuğuna canlı şahit olacaksınız. Bazen kederlenecek, bazen sevineceksiniz...

Kitapta 15 yıllık dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki sermaye yatırımı, işçi gücü dolaşımı gibi alanlarda toplam 25 milyar dolarlık bir yatırımın gerçekleştirildiği TİKA ve DPT verileriyle analiz edilerek, güncel yatırım miktarının daha da artırılması öngörülmektedir. Bunun yanında Türkiye Azerbaycan'da daha ziyade inşaat alanında yatırım yaptığı anlaşılmakta. Toplam olarak inşaat sektöründe Azerbaycan'da 5 milyar dolarlık bir Türk müteahhit gücünün yatırım yapıldığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Azerbaycan'ın zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip olması da dış emperyalist güçlerin iştahını kabartmakta ve jeo-stratejik ve jeopolitik açıdan Türkiye-Azerbaycan dostluğunun ne kadar önemli bir adım olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL, e-posta: emikail@turansam.org

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

3. Atatürk Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri Bakü'de bulunan Devlet Arşivlerinde, Ankara'daki Cumhuriyet Arşivinde ve Moskova'da bulunan Rusya Devlet Arşivlerinden getirilen belgeler ışığında aydınlatmayı hedefleyen bu kitap çalışması eseri okurken hayret edeceksiniz. Bilinen ve bilinmeyen yönleriyle araştırılan bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en temel özellik, yazarın Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerine hakim olması, aynı zamanda Rusça ve İngilizce de bilmesidir. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri bilimsel alanda çok araştırıldı. Ama bu kitabın yazarı Azerbaycan ve Türkiye'deki arşivlerde eşzamanlı araştırmalar yapmıştır. Yazar sadece Türk kaynaklarına değil, hem Azerbaycan hem de Rus kaynaklarına da atıflarda bulunarak bu eseri hazırlamıştır.

Öncelikle Osmanlı-Safevi savaşının çıkış nedenlerini gün yüzüne çıkaran bu çalışmada, ta-rihsel süreç içerisinde yakın dönem Türkiye-Azerbaycan ilişkileri araştırılarak farklı açılardan yaklaşımlarda bulunulmuştur. Menfaat ve çıkarlara dayalı bir dünyada Türk dünyasının üstünde esen tehlike çanları zama-nında her zaman tek yumruk olduğu ve geleceğin Türk Birliği'nin de Türkiye-Azerbaycan stratejik işbirliğinden geçeceğini iddia eden bu çalışma özgünlüğü ile sizi etkileyecektir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

GENEL BİLGİLER

TURAN-SAM ULUSLARARASI BİLİMSEL HAKEMLİ MEVSİMLİK DERGİSİ, EP-EBSCO-HOST, ICI(Index Copernicus International, GOOGLE-SCHOLAR, ASOS-INDEX, ProQUEST, Ulrich's-WEB(GLOBAL SERIALS DIRECTORY), ARAŞTIRMAX(ARASTIRMAX Bilimsel Yayın İndeksi), To-KAT(Ulusal Toplu Katalog), Akademik Dizin(Akademik Türk Dergileri İndeksi), TEİ(Türk Eğitim İndeksi), CEEOL(Central and Eastern European Online Library), Journal-Index.net Uluslararası Bilimsel Dergi Endeksleri Tarama Sistemlerince Taranmaktadır.

“TURANSAM-TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERGİSİ” İÇİN MAKALE ÇAĞRISI

TURAN-SAM Dergimiz için makalelerinizi gönderebilirsiniz.

Dergi Yazım Kuralları

*TURAN-SAM, ULUSLARARASI-BİLİMSEL-MEVSİMLİK DERGİSİ HAKEMLİ bir Dergidir. TURAN-SAM'da yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin özgün-orijinal olmasına dikkat edilmelidir. Başka Dergilere Değerlendirilmek, Yayımlanmak üzere gönderilen Makalelerin dergimize gönderilmemesini rica ediyoruz. Lütfen, başka Dergilerde veya Çevrimiçi-Online Şebekelerde veya İnternet üzerinden daha önce yayımlanan Makalelerinizi TURAN-SAM'a göndermeyiniz. Bu durumun ihlalinin tespiti halinde yazara karşı Hukuksal çerçevede Yasal yollara başvurulacaktır;

*TURAN-SAM Dergisi, Ücretli bir dergi olup; Yayımlanmaya Kabul edilen Makalelerin yazarlarından Baskı-Matbaa-Mürekkep-Kağıt-Endekslenme-Edisyon Ücreti-vb. Diğer Hizmetlerin Toplam Bedeli olarak sayfa başına 40TL(YURTDIŞI'ndan: ABD, AVRUPA ÜLKELERİ, KKTC ve ORTA ASYA DEVLETLERİ) gönderilen Makaleler için ise sayfa başına \$40USD-Amerikan Doları veya €35 EURO(Avrupa Ortak Para Birimi) tahsil edilmektedir.

*Makaleler word formatında 7 sayfayı geçmemelidir.

*Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen TÜRKÇE ÖZET'i ve ENGLISH-ABSTRACT'ı bulunmalıdır.

*Makaleler 12 punto ile "Times New Roman" ile yazılmalıdır. Alttan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır.

*Makalelerde Yazarların Adı, Soyadı, Babasının adı, Bağlı Bulunduğu(Çalıştığı) Kurum, Telefonu ve Açık Adresi belirtilmelidir.

*Kullanılan dipnotlarda Bilimsel Yazım Kurallarına dikkat edilmeli, APA(American Psychological Association) - <http://www.apastyle.org> standartlarına uyulmalıdır.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

---

*2013 yılı itibariyle; Dergimiz, EBSCO-HOST, PRO-QUEST VE ULRICH'S-WEB gibi saygın ve seçkin Uluslararası Endekslerce de Taranıp, Dizinlenmeye başlandığı için, gönderdiğiniz makalelere ayrıca "JEL CODE"-Journal of Economic Literature (JEL) da eklemek zorunlu olmuştur. JEL CODE bilgisi bulunmayan makaleler değerlendirmeye alınmadan reddedilecektir. Bu konuda Bilgi sahibi olmak isteyen yazarlarımız bu siteden ayrıntılı bilgi alabilirler: http://www.aeaweb.org/jel/jel_class_system.php

*Makaleler genel olarak: ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, Alt Bölümler, SONUÇ ve KAYNAKÇA şeklinde hazırlanmalıdır.

"TURAN-SAM'a yayınlanmak üzere göndermiş olduğunuz makalelerde Türkçülüğe, Türk Milliyetçiliğine, Turancılığa, Ülkücü değerlere önem vererek bilimsel nitelikte hazırlanmasına dikkat etmelisiniz.

Ayrıca Türkçe karakterler kullanmalısınız. Türkçe'de karşılığı bulunan "ğ, ü, ř, ı, ö, ç" harflerinin yerine başka "g, u, s, ı, o, c" harflerini kullanan yazarların makaleleri yayınlanmayacaktır.

Alıntı Makalelerde mutlaka kaynak belirtilmeli, Bilimsel Atıf kurallarına uygun dipnotlar ve KAYNAKÇA verilmelidir.

Yazılan Makalelerin, Akademik Eser Yazım Kurallarına uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca TDK-Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzuna uyulması gerekmektedir. Gayri Türkçe dillerde kelimeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Misyon, vizyon gibi Gayri Türkçe dillerden dönme kelimelerin makalelerde kullanıldığının tespiti halinde makaleler yayınlanmayacaktır. Bu kurallara uyularak makale göndermenizi rica ederiz."

Hazırlanan makaleler dergi yazım kurallarına uygun hale getirildikten sonra en geç 17MART, 2014 tarihine kadar emikail@turansam.org adresine word formatında *.doc veya *.docx uzantılı olarak gönderilmelidir.

TURAN-SAM dergisi 3 ayda bir yayınlanmaktadır. Uluslararası Bilimsel ve Hakemli bir dergidir. Dergimizin bir sayısının fiyatı 75TL olarak belirlenmiştir. Yıllık abonelik bedeli 300TL-dir. Abonelik için de emikail@turansam.org adresine yazabilirsiniz.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 6/İLKBAHAR, Sayı: 22
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 6/SPRING, Issue: 22

TURAN-SAM Dergimize Abonelik

İyi günler, Değerli TURAN'cı Akademisyen Ülküdaşlar,
TURANSAM(TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi) isimli Uluslararası Hakemli Bilimsel Akademik Dergimiz 6 yaşını doldurdu.

Dergimize 1 yıllık abonelik bedeli Türkiye için 300TL, YAVRU-VATAN-KKTC ve YURTDIŞI için ise \$300USD (Amerikan Doları) veya €250EURO'dur. Dergi hakkında ayrıntılı bilgiye erişmek için lütfen tıklayınız:
<http://www.turansam.org/dergi.php>

Abone olmak için banka hesap bilgileri:

Banka Adı: HALKBANK; Alıcı adı, soyadı: Elnur Hasan MİKAİL
TL Hesabı: KARS ŞUBESİ, Őube kodu: 480, Hesap Numarası: 01009204;
IBAN Bilgileri: TR28000120094800001009204

USD Hesabı: KARS ŞUBESİ, Őube kodu: 480, Hesap Numarası: 23000660;
IBAN Bilgileri: TR170001200948000023000660

EURO Hesabı: KARS ŞUBESİ, Őube kodu: 480, Hesap Numarası: 35000275;
IBAN Bilgileri: TR150001200948000035000275

Posta Çeki Hesap Numarası: Elnur Hasan MİKAİL - 5808040(TL Hesabı)